GELECEKTEN GELEN ŞİİR

küresel özgürleşme hareketi neden uygarlığımızın son fırsatı?

SREĆKO HORVAT

Yazarın Türkçe basıma önsözüyle

Türkçesi M. Taha Tunç

Srećko Horvat felsefeci, aktivist ve yazardır. Avrupa Demokrasi Hareketi 2025'in (DiEM25) kurucularındandır. *Aşkın Radikalliği* (Edebi Şeyler, 2020), *Avrupa Ne İstiyor?* (Slavoj Žižek ile birlikte, Can Yayınları, 2015) ve *After the Apocalypse* (Kıyametten Sonra, Polity Press, 2021) kitapları arasında yer almaktadır.

GELECEKTEN GELEN ŞİİR

küresel özgürleşme hareketi neden uygarlığımızın son fırsatı?

SREĆKO HORVAT

Yazarın Türkçe basıma önsözüyle

Kolektif Kitap ~ 183

Gelecekten Gelen Şiir.
Küresel Özgürleşme Hareketi Neden Uygarlığımızın Son Fırsatı?

Özgün Adı: *Poetry From the Future.*
Why a Global Liberation Movement Is Our Civilisation's Last Chance

ISBN: 978-605-2205-78-5

İngilizce Aslından Çeviren: M. Taha Tunç
Yayıma Hazırlayan: A. Müge Çavdar
Son Okuma: Mehmet Ekinci
Sayfa Düzeni: Semih Büyükkurt
Kapak Tasarımı: Deniz Akkol

1. Baskı, Mart 2021, İstanbul
Sertifika No: 43484

Baskı ve Cilt: Berdan Matbaacılık
Güven Sanayi Sitesi C Blok No: 215-216
Topkapı, İstanbul - 0212 613 11 12
Sertifika No: 45750

kolektif. kitap, bilişim ve tasarım ltd. şti.

Asmalımescit Mah. Tünel Meydanı Sok. Tünel Geçidi İş Hanı
C Blok No: 2 İç Kapı No: 18 Beyoğlu, İstanbul
www.kolektifkitap.com - info@kolektifkitap.com
T: 0212 243 96 39

GELECEKTEN GELEN ŞİİR

küresel özgürleşme hareketi neden uygarlığımızın son fırsatı?

SREĆKO HORVAT

Yazarın Türkçe basıma önsözüyle

Türkçesi M. Taha Tunç

(...) toplumsal devrim, şiirini geçmişten değil,
yalnızca gelecekten çıkarabilir.

Karl Marx, Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i (1852)*

* *Fransız Üçlemesi* içinde, çev. Erkin Özalp, İstanbul: Yordam Kitap, Ekim 2016, s. 151. –çn

İçindekiler

Türkçe Basıma Önsöz*

Dünya için başka bir son mümkün

Bu önsözü Türkiye'deki dostlarım için yazarken, *Gelecekten Gelen Şiir*'in ilk baskısının çıktığı yıl (2018) hava kirliliğinden küresel ölçekte 8,7 milyon kişinin hayatını kaybettiğini gözler önüne seren yeni bir bilimsel rapor yayımlandı. Bugün itibariyle (2021 Şubat'ının ortası) küresel COVID-19 salgını dünya genelinde 2.406.561 kişinin ölümüne sebep oldu ve gerçeklik olarak bildiğimiz şeyi kökten dönüştürdü. Bütün bu ölümler ve bu ölümlerin ötesinde yaşanan daha pek çok kayıp, adına kapitalizm denen gezegensel sistemin, yani tabiat ve insan kaynaklarının yağmalanıp genişletilmesine ve sömürülmesine dayanan sistemin doğrudan sonucu. Bu sonu gelmeyen ve hız kesmeyen habis yıkım döngüsüne karşı koyabilmek için gezegensel bir özgürleşme hareketine ihtiyacımız var. Bu kitabın asıl meselesi de COVID-19'un iyice perçinleyip görünür kıldığı, tarihsel krizin tam ortasında daha da belirginleşip geçerlilik kazanan bu ihtiyaçtır. Yerel alternatiflerden yeni enternasyonalizme, çocukların başlattığı iklim hareketinden kuşaklararası mücadele ve diyaloglara, hem mekânsal hem de zamansal açıdan muhtelif biçimlerde gezegenimizin dört yanında halihazırda var olan, geçmişten dersler çıkarırken gelecekten ilham alan bir harekete, daha doğrusu hareketlere duyulan ihtiyaç.

* Türkçesi: Mehmet Ekinci.

Mayıs 2020'nin sonlarına doğru pek çokları COVID-19'un yaz itibariyle sönümleneceğini düşünürken, George Floyd'un polis tarafından vahşice katledilmesinin ardından, "DÜNYANIN BAŞKA BİR SONU MÜMKÜN" sloganı büyük harflerle Minneapolis'te bir duvarın üzerine püskürtülmüştü; 2000'lerin küreselleşme karşıtı hareketi sırasında ünlenen gelecek odaklı "Başka Bir Dünya Mümkün" sloganının bir uyarlamasıydı. Dünya Sosyal Forumu'nun bu ümit vaat eden düsturuyla yola çıktıktan sonra, yirmi yıl gibi kısa bir sürede zamanın ruhu besbelli değişti; geçmiş ve gelecek on yılın yok oluşa odaklı sloganını karşımızda bulduk. Pablo Servigne, Raphaël Stevens ve Gauthier Chapelle, yakınlarda yayımladıkları *Another End of the World Is Possible: Living the Collapse (and Not Merely Surviving It)* [Dünyanın Başka Bir Sonu Mümkün: Çöküşü Yaşamak (Sağ Kalmakla Yetinmemek)] isimli kitaplarında bu gerçeği bizlere hatırlattığında, bahsi geçen grafitinin Fransızcası Nanterre Üniversitesi'nin duvarlarında 2010'da çoktan belirmişti bile: *Une autre fin du monde est possible.* Ortaya çıkış yeri ve zamanı ne olursa olsun bu slogan, 2007-8 finansal kriziyle başlayıp kemer sıkma politikalarıyla güçlenen faşizmle ve küresel eylemlerle dolu on yıla tam anlamıyla damgasını vurdu; şimdi de zamanın güncel apokaliptik ruhunu mükemmelen yansıtarak bizleri bugüne taşıyor.

Dünya üzerindeki pek çok insan COVID-19'dan korkuyor, ama pek çokları polis eliyle ya da mutlak çevre tahribatı nedeniyle nefessiz bırakılıp öldürülmekten daha fazla korkuyor. İşten çıkarılmış milyonlarca işsiz de COVID-19'dan korkuyor, ama pek çokları için gelecek ay nasıl hayatta kalırım sorusu daha büyük bir endişe kaynağı. *Gilet Jaunes* ["Sarı Yelekliler"], küresel salgın patlak vermeden önce dahi, birileri "dünyanın sonu"ndan endişe duyarken kendilerinin "ayın sonu"ndan endişe duyduğunu ileri sürmüştü. Ve daha haklı olamazlardı. "Fütürist"lerin bugünkü postmodern uyarlaması olan tekno-ütopyacılar, Mars'ta, (ya da görece daha az ütopik bir senaryoda) kıyamet sonrası özel tasarım sığınaklarında geçirecekleri bir geleceğin hayalini kurup Siber-tır ve Siber-evler

icat ederken, on yıllardır süren kemer sıkma politikaları ve güvencesizlik yüzünden beli bükülmüş işçi sınıfı "ayın sonu"nu kıt kanaat getiriyordu.

COVID-19 kriziyle karşı karşıya kalan günümüz üst sınıfları, insanlık tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir anın içinden geçtiğimizin pek tabii farkındalar. Köklü bir dönüşümün gerçekleştiğini ve işlerin eskisi gibi olmasının tek yolunun onları iktidarda tutacak yeni bir toplumsal, siyasal hatta biyolojik düzenlemeden geçtiğini biliyorlar. Jeff Bezos 2020 Temmuz'unda sadece bir günde kişisel servetini 13 milyar dolar artırırken, Amazon işçileri aynı gün COVID-19'dan ölüyor ve insanlıkdışı çalışma koşullarını protesto ediyorlarsa, başka kanıt öne sürmemize yok. ABD'nin Evo Morales'i devirmeye yönelik darbesinin, gezegenimizin en zengin kişisi haline gelmiş ve kapitalist yayılmacı rüyanın vücut bulmuş haline dönüşmüş Elon Musk'ın Bolivya'daki lityum kaynaklarına erişebilmesi için tertiplendiği iddiasına karşılık verdiği "İstediğimiz kişiye darbe yaparız! Alışın buna," cevabından başka kanıt öne sürmemize gerek yok.

Dahası üst sınıflar, sınıflararası bir savaşın yaşandığını ilk defa açık açık ilan ediyor da değil. Warren Buffet'i hatırlar mısınız? Şu sözleriyle ünlü milyarder: "Bir sınıflar savaşı var elbette, ama bu savaşı üreten sınıf, benim sınıfım, yani zengin sınıfıdır ve savaşı biz kazanıyoruz." Mevcut eşitsizlik koşullarını ağırlaştıran, özellikle de gezegensel felaketin başını çekenlerin kâr biriktirme süreçlerini güçlendiren COVID-19 kriziyle birlikte, vahşet dolu sınıflar savaşı eskisinden de fazla hissedilir hale geldi. Zenginler de yine savaşı kazanma gayretindeler. Ama bu sefer onların "zaferi" (yani "ilerleme"nin son aşaması) kitlesel yok oluş anlamına geliyor.

2020 yılında virüsün yayılma "eğrisini düzleştirmemiz" gerekiyorken, şimdi iklim krizi ve kapımıza dayanmış nükleer tehdit "eğrilerini düzleştirmeyi" de önceliklendirmemiz şart. Ya biri ya da diğeri deme lüksümüz yok; ya ikisi birden, ya da kıyamet tehditlerinin hepsi. Doğaya (kaynakların yağmalanması, yaşam alanlarının tahribatı, et tüketim döngüsü) ve "öteki" insanlara ettiklerimizi

(toplumsal eşitsizlikler, ırkçılık, sömürü) kökten dönüştürmedikçe, bir tek virüsün yayılım eğrisini düzleştirmemiz, belki on yıl sonra belki de çok daha yakında, daha ölümcül başka bir virüsün ortaya çıkmayacağının teminatı olamaz. Eğer 20. yüzyılın geçmişte kalan günlerinde hâlâ "fiilen var olan sosyalizm"den söz ediliyorduysa, 21. yüzyılda karşımıza çıkan şey besbelli "fiilen var olan kapitalizm", hatta "fiilen var olan distopya" dense yeridir.

Hepimiz, kıyamet günlerinin Instagram'a dökülen gündelik imajlarıyla felç olmuş, küresel salgından tutun da Türkiye ve Hırvatistan'da yaşanan depremlere kadar, gündelik kıyametvari endişelerimiz içine gömülmüş haldeyken, tüm bu sorunların (çoktan barizleşmiş zorluklarıyla ne kadar zor görünse de) kitlesel yok oluşla sonlanacak çok daha vahim, emsalsiz bir gezegensel felakete düşülmüş bir dipnot olduğunun hızla farkına varıyoruz. Bu bağlamda, Adriyatik Denizi'nin ücra bir adasından gönderilen bu "şişedeki mesaj"ın 2021'de Türkiye'de nasıl karşılanacağı bende büyük bir merak uyandırmakla kalmıyor; önümüzdeki dönemde bizleri bekleyen soğuk gece ve uzun kışa birlikte müdahil olacağımıza dair yegâne umudu veriyor; yanıltıcı bir iyimserliğe kapılmayan bir umut bu elbette. "Normale geri dönüş" imkânsız. Çünkü bugün yaşadığımız krizin ortaya çıkış noktası bizzat o "normal"di.

Dünya için başka bir son yaratabilmek amacıyla "gelecekten gelen şiir"den ilham almaya başlamalıyız, yani hem yerel hem ulusaşırı ölçekte emsalsiz bir kolektif eylemden; ama bunun yanı sıra pek çok şeyi yeniden hayal edeceğimiz adalar yaratmaktan, sadece mekânı değil bizzat zamanı da yeniden icat etmekten. Bu "şişedeki mesaj"ın güvenilir ellere, sizin ellerinize, karanlık şimdimiz ile olası parlak geleceğimiz arasındaki köprüleri kuracak ellere ulaşacağını umuyorum; her ne kadar o köprünün inşası sıkı bir mücadeleyle birlikte gelen tüm aşk ve neşenin eşliğinde yok oluşa kadar mücadele etmek anlamına gelse de.

Dünya için başka bir son hâlâ mümkün.

Srećko Horvat, Şubat, 2021

Geleceğe Mektup

Komiža, Ağustos 2018

"Şişeye konmuş bu mesaj", bir zamanlar İkinci Dünya Savaşı'nda Mihver Devletlerine karşı mücadele etmiş Yugoslav Partizanların karargâhı olmasıyla tanınan, bugünse daha çok Mamma Mia 2 *filmindeki hayali Yunan adası olarak bilinen uzak Adriyatik adası Vis'te yazıldı. Anakaradan uzakta olsa da Avrupa'nın tam kalbinde yer alan bu adadan, geleceğin emarelerinin Perseid meteorları (veya Hırvatistan'daki tabiriyle "Aziz Lawrence'ın gözyaşları") misali yaklaştığını görmeyi başarabilirdik.*

Ne var ki Ağustos başında gerçekleşen ve adadan bakıldığında son derece canlı görünen bu meteor yağmurunda, geleceğimizin kıvılcımlarını sanki uzak bir geçmişe aitmiş gibi, çoktan cereyan etmeye başlamış, çoktan meydana gelmiş bir faciaymış gibi gördük: Yıkıcı kasırgalar, depremler, söndürülmesi güç, tahrip edici orman yangınları ve yerküreyi saran rekor sıcak hava dalgaları; Türkiye'den ABD'ye dünyanın dört yanında şahlanan otoriter ve sağcı iktidarlar, çoğu Avrupa ülkesinin (Avusturya, Macaristan, İtalya, Polonya, Almanya) sağa yönelmesi, bu esnada kendi girdiği Brexit çıkmazına saplanmış Birleşik Krallık; dünyanın farklı yerlerinde savaştan ya da zulümden kaçan 68 milyondan fazla insanın topluca yerinden edilmesi; yeni duvarlar, yeni sınırlar, çocukların alıkonduğu tecrit kampları; kıyılarımızdan geri

çevrilen, binlercesi Akdeniz'de boğulan botlar dolusu mülteci; okyanuslarımıza, Antarktika'ya ve İsviçre dağlarına dek yayılmış mikroplastikler; iklim değişikliği ve altıncı kitlesel yok oluş dalgası (dünyanın dört bir yanında neslinin tükenişi görmezden gelinen 26 bin tür); yeniden canlanan nükleer savaş tehdidi ve yeniden şekillenen küresel jeopolitik ittifaklar; Yapay Zekâ alanında ve Mars'ın sömürgeleştirilmesi istikametinde kaydedilen gelişmelerin yanı sıra karanlık gerçekliğimizin belgeseli haline gelen distopik bilimkurgular – birkaçını saymak gerekirse The Leftovers, The Circle, The Handmaid's Tale, Westworld.*

Bu tarihi kargaşanın ortasında Vis'te hayat devam ediyor. Kajo ile Jasna nihayet tepeye evlerini yaptılar ve yeğenim ilk kez Adriyatik Denizi'nde yüzdü; Visli balıkçılar yakınlardaki Jabuka ve Svetac adalarından avladıkları balıklarla dönerken, Pierce Brosnan Mamma Mia 2*'nin Komiža'daki çekimlerinde* brudet *(balık çorbası) molası veriyordu. Ada her yıl daha çok turist tarafından istila edilirken neşe ve umut, arkadaşlıklar ve aşklar sürüyordu; gerçek kıldığı ütopyasıyla Čedo da buradaydı,* Pazite preko semafora![1] *diyerek uyarıyordu bizi, bazen de Huxley'in "Dikkat dikkat! Burada ve şimdi!" diyen papağanından alıntı yapıp geleceğin –bizim geleceğimizin– her an belirlenmekte olduğunu hatırlatıyordu bize. Belki bugün, siz bu mektubu okurken, hatıraların bu anlık görüntüleri zamanın kum saatindeki ufak birer kum tanesini andırıyor olabilir fakat o kum taneleri dünlerimizi ve yarınlarımızı içeren dağlardır da. Mesele kum saatine nasıl baktığınızdır.*

Smrt fašizmu, sloboda narodu![2]

* Türkçe yayın adları sırasıyla *Kalanlar, Çember, Damızlık Kızın Öyküsü, Westworld.* –çn

1. "Trafik ışıklarına dikkat ediniz!" (Vis'te trafik ışığı yok.)

2. "Faşizme ölüm, halka özgürlük." Yugoslav Partizanların faşizm karşıtı sloganı.

Giriş Niyetine

İşgal Altındaki Avrupa'dan Gelen İlk Ses

Mayıs 1944, Avrupa'nın büyük bölümü işgal altında.

Haritaya bakın. Fransa, Almanya, Hollanda, Slovakya, İtalya, Finlandiya, Danimarka, Belçika, Yunanistan, Macaristan, Polonya ve Yugoslav Krallığı, hepsi de kukla devletler olan Hırvatistan, Romanya, Bulgaristan ve Norveç'le birlikte Nazi işgali altında. Londra Almanlar tarafından hava bombardımanına tutulurken, Kraliyet Hava Kuvvetleri de Berlin'i dümdüz ediyor. İkinci Dünya Savaşı'nın sonu gelecek gibi görünmüyor. İtalya'da Müttefikler durduruldu ve Nazi propagandası, Rusya'daki Doğu cephesinde operasyonlarının taktik icabı durdurulduğunu iddia ediyor. Normandiya'nın Müttefikler tarafından ele geçirilmesine henüz iki ay var: iddialı bir umut. De Gaulle sürgünde yeni bir yönetim oluşturuyor; Hitler Mussolini'yle Salzburg'da görüşüyor.

1944 başlarında toplama kampları işlemeye devam ediyor, milyonlarca insanı imha ediyorlar. Fransız Yahudiler Nazi Almanya'sına sürülüyor, Atina'dan nakledilen ilk Yahudiler Auschwitz'e ulaşıyor, Adolf Eichmann Macaristan'a geçip ülkenin Yahudi nüfusunun büyük kısmının aynı toplama kampına sürülmesine nezaret ediyor. İşgal altındaki Hollanda'da Anne Frank günlüğünü kaleme alıyor, ta ki o yıl Ağustos ayında Gestapo tarafından tutuklanıncaya dek. 1944 Temmuz'unda Sovyet güçleri Lublin

(Polonya) yakınlarındaki Majdanek'e ulaşıyor; Auschwitz'i ancak ertesi yılın Ocak ayında kurtarabilecekler.

Bu feci kabusun ortasında, İtalya'da Vezüv Yanardağı patladı. *Kazablanka*'nın 16. Akademi Ödülleri'nde üç Oscar kazandığı, askerleri güneş yanığından korumanın bir yolunu arayan Benjamin Green'in güneş kremini icat ettiği yıldı. Aşağı yukarı aynı zamanda Donald Trump'ın babası Fred, hanidir emlak işinde çalışıyor, ABD Donanması personeline ev, kışla ve apartman dairesi inşa edip satıyordu; sonralarıysa savaştan dönen askerlerin ailelerine orta gelir grubuna yönelik konut sağlamaya doğru genişleyecekti işleri. Donald ise iki yıl sonra, 1946'da doğacaktı.

1944'ün bu ilk aylarında, Jean-Paul Sartre'ın ilk gösterimini Paris'in kurtuluşundan hemen önce yapacağı, karanlık varoluşçu oyunu *Gizli Oturum* Fransa'nın başkentinde kulaktan kulağa yayılıyordu. Hitchcock Britanya Enformasyon Bakanlığı için Fransızca iki kısa propaganda filmi (*Bon Voyage* ve *Aventure Malgache*) çekmek üzere Birleşik Krallık'a döndüğü sırada, Laurence Olivier de Winston Churchill'in Britanya askerlerinin moralini yükseltmesi için desteklediği *Henry V* filmi üzerinde çalışıyordu. Kanalın öte yakasında, aynı dönemde, Pablo Picasso *Desire Caught by the Tail* (Kuyruğundan Yakalanan Arzu) adlı bir oyun kaleme almış, gerçeküstücü yazar Michel Leiris'in evinde icra edilen oyunun kimi parçalarını Albert Camus (yönetmen oydu), Simone de Beauvoir, Georges Bataille, Jacques Lacan ve bizzat Picasso okumuştu. Gece yarısından sonraya kalanlar sokağa çıkma yasağı dolayısıyla şafak sökene kadar oldukları yerden ayrılamadıklarından, parti oyundan sonra da devam etti. Bu partiye dair anlatılanlara göre, Sartre "*Les Papillons de nuit*" ("Gecenin Kelebekleri") ve "*J'ai vendu mon âme au diable*" ("Ruhumu sattım şeytana") şarkılarını söyledi.[1] Picasso'nun ahalisi partilerken Gestapo'dan saklanan Samuel Beckett Direniş Hareketi'ne katıldı,

1. Bkz. Ronald Hayman, *Writing Against: Biography of Sartre*, Littlehampton Book Services, 1986.

bir yandan da önceki yıl Paris'te yazmaya başladığı ve "akla mukayyet olmaya vesile" dediği son İngilizce romanı Watt üzerinde çalışmaya devam ediyordu.

1944'ün başı ve Avrupa'nın büyük bölümü işgal altında.

Şimdi, hayal edin. Bütün bunların ortasında, virane dün ve bilinmez yarının eşliğinde, BBC Dış Yayınlar Servisi radyosunda Bing Crosby'nin, Vera Lynn'in ve Judy Garland'ın şarkılarını dinliyorsunuz; birden, hiç beklenmedik şekilde melodiler kesiliyor. Radyo spikerinin cızırtılı sesi, yıkıcı savaşla geçen beş yılın ardından "işgal altındaki Avrupa'dan gelen ilk sesi" duyuruyor.

"Bir BBC savaş muhabirinin gerçekleştirdiği muhtemelen en sıradışı seyahatten kayıtları sunuyoruz," diyor. "Bu kayıtlar, İtalya'daki Kara Kuvvetleri Karargâhı'ndan elimize yeni ulaştı, fakat ne zaman ve nasıl kaydedildiğini biz de henüz bilmediğimiz için size söyleyemiyoruz. Bildiğimiz tek şey, Almanların kendi kontrolü altında olduğunu ilan ettiği bir ülke olan Yugoslavya'daki muhabirimiz Denis Johnston tarafından kaydedildikleri."

Sunucu şöyle devam ediyor:

> Adriyatik Denizi'nin dört yanında, bir dönem zengin yatların serbest avlanma sahaları olan Dalmaçya kıyıları ve Yugoslavya'nın pitoresk yaban tepelerinde, bu savaşın en kahramanca muharebelerinden biri sürüyor bugün. (...) Bu insanlar ne uğruna savaştıklarının farkındalar. Haklı olduklarına ve nihai kaderlerine inançları tam. Bağlılıklarımız konusunda içsel çatışmalar yaşadığımız bu kinizm dünyasında aralarında olup onlara yardım edebilmek muazzam ve eşsiz bir deneyim.[2]

Gizlilik dolayısıyla muhabir görüştüğü kimselerin konum, isim veya rütbelerini belirtemedi. Dinleyicilerin tek bildiği, yayının

2. Orijinal kayıt, Dublin'deki Trinity College bünyesinde, Johnston'ın yazı ve ses kayıtlarından bir derlemenin yer aldığı "Papers of (William) Denis Johnston" [(William) Denis Johnston'ın Belgeleri] arasında bulunabilir. Bkz. http://www.iar.ie/Archive.shtml?IE TCD MS/10066

işgal altındaki Avrupa'nın Adriyatik'teki bir bölgesinde yapıldığı. İşittikleri şey özgürleşmenin sesi.

Mümkün bir gelecekten, özgürlüğüne kavuşmuş bir dünyadan gelen bu ses, Paris'ten Varşova'ya, Amsterdam'dan Viyana'ya dek Avrupa'nın işgal altındaki diğer kesimlerine henüz ulaşmamış, sadece bir kereliğine 1944 Nisan'ında yayınlanmıştı. Bu kayıt Saraybosnalı iki gazeteci tarafından 1975'te kazara yeniden keşfedilene dek unutulmuş, otuz sene boyunca bir depoda kalmıştı. Ardından gelen iki yıl içerisinde bu gazeteciler bin bir zahmetle kaydı ve kaydın bağlamını yeniden oluşturdu: Kaydın yapıldığı yeri ve zamanı; arka planda şarkı söyleyerek ilerleyenlerin, Yugoslavya'nın özgürleşmesini hazırlayanların kim olduğunu. Yayını yapanın kim olduğunu da.[3]

Başlangıçta gazetecilerin elindeki tek şey ses kaydıydı. BBC arşivcilerinin bile bilgisi, yayının 1944'ün Mart veya Nisan'ında yapıldığından ibaretti. Nihayetinde gazeteciler kayıttaki seslerin arkasındaki insanı bulup muhabire, (Yeats ve Shaw'ın çağdaşı) İrlandalı Denis Johnston'a ulaşmayı başardı; Johnston hâlâ Dublin'de yaşıyordu ve gazetecilere kaydın "kendi gazetecilik kariyerinin en önemli mesleki mücadelesi" olduğunu anlattı.[4]

Johnston yayının nerede kaydedildiğini de söyledi: Adriyatik Denizi'nde bulunan Vis adasında.

Kim bilir geçmişe ait ne zorluklar unutuldu ve unutulacak, orijinal seslerden tutun da deneyim ve anılara dek. Saraybosnalı

3. 1975 Mayıs'ının ilk günlerinde bir akşam ses kaydı otuz sene sonra ilk kez nakledildiğinde, bir radyo aşığı olan Majo Topolovac Londra Radyosu'nu dinlerken duymuştu onu. Topolovac ve Saraybosnalı gazeteci Zoran Udovičić iki yıl boyunca yeni belgeler de arayarak kaydı yeniden oluşturmaya çalıştılar. Yugoslavya'nın her yanında binlerce saat kayıt yaptılar, radyoda yayınlanan kaydın gerçekleştirildiği yeri saptamak için olayın tanıklarını aradılar. Araştırmalarının ürünü *Bu insanlar ne uğruna savaştıklarının farkında* adlı, yaklaşık altmış dakikalık belgesel niteliğinde bir radyo oyunuydu ve oyunda iki ayrı katman sürekli üst üste bindiriliyordu: 1944'te yapılan orijinal kayıt ve araştırmalarla yeniden oluşturulan sesler ve atmosfer. Bkz. Zoran Udovičić ve Majo Topolovac, "S one strane Jadrana: tragom prvog zvčunog dokumenta u okupiranoj" (Adriyatik'in öte yanına dair: İşgal altındaki Avrupa'dan gelen ilk görüntü ve sesin izinde"), *Europi*, Saraybosna, Medya Planlama Enstitüsü, 2003. Orijinal BBC kaydının yeniden oluşturulmuş haline şuradan erişilebilir: https://soundcloud.com/mediacentarsarajevo/dokumentarna-radio-reporta-a-s

4. age.

iki gazeteci, geçip gitmiş ve çoktan unutulmuş bir olayı yeniden oluşturmayı başarmakla kalmadılar. Bunu aşan bir şey yaptılar.

Yaptıkları şey, Alman filozof Walter Benjamin'in işgal altındaki Paris'te, yazı masasının dayandığı duvara asılı gaz maskesinin eşliğinde yazdığı 1940 tarihli "Tarih Kavramı Üzerine"de en iyi şekilde ifade bulur:

> Geçmişi tarihsel olarak kurmak "onu gerçekten olmuş olduğu gibi" tanımak değil, tehlike ânında birden parlayıveren anıyı ele geçirmektir.[5]

İşgal altındaki Avrupa'nın tam merkezinde vuku bulmuş, unutulmuş bir tarihi mücadelenin bu sesi, onu gerçekten olmuş olduğu gibi anlamaya değil, daha ziyade Avrupa'nın kendi özgürlüğünü kaybetmenin eşiğinde korkudan tir tir titrediği o mühim tarihi ânın anısını kucaklamaya ve bu anın gerçekleşmemiş imkânlarını anlamaya olanak tanıyor, ki bu imkânlar bugünümüz için hâlâ geçerliliğini korurken daha iyi bir gelecek inşa etmekte hayati önem taşıyor. Bize göre Yugoslav Partizanların hikâyesinin tarihsel akışından çıkarılacak en önemli ders, savaş olarak başlayıp dünya savaşına dönen şeyin devrim biçimini kazanmış olmasıdır. Netleştirecek olursak, Partizanlar işgal belasından kurtulabilmek için bizzat işgalden istifade ederek halkı seferber ettiler. Yugoslav halkı tarihsel koşullarının kurbanı olacağı yerde, durumu kontrol altına alıp kendi lehine çevirdi. Partizanlar Bosna, Hersek ve Karadağ'ın dağlarında, Slovenya, Hırvatistan ve Sırbistan ormanlarında, nihayetindeyse Vis adasında kendilerinden sayıca üstün Nazi ve faşistlere (ayrıca onların yerel işbirlikçileri olan Ustaşa ve Çetniklere) karşı verdikleri gerilla savaşıyla sadece Yugoslav topraklarını özgürleştirmekle kalmamış, devrimci mücadeleye dayanan yeni bir toplum kurmayı da başarmışlardı.

5. Walter Benjamin, "Tarih Kavramı Üzerine", *Son Bakışta Aşk* içinde, haz. N. Gürbilek, çev. Nurdan Gürbilek-Sabir Yücesoy, Metis, 2012, s. 41. (6. Baskı).

Günümüzde, tarihsel revizyonizm (tarihin yeniden yazım süreci ve faşizmin meşru söylem haline gelişi) ile "şimdicilik" (hızla yayılan yalan haber tufanı, sosyal ağlar dünyası) tüm hafızaları zapt ediyorken, Benjamin'in sözlerini kendimize anımsatmamız gerekiyor:

> Düşman kazanacak olursa, ölüler bile payını alacak bundan. Ancak bu endişeyi içinde duyan tarihçi, geçmişteki umut kıvılcımlarını alevlendirme yetisine sahiptir.[6]

İster faşizmin dünya çapında yeniden icat edilmesini ister (kemer sıkma politikalarından gezegenimizin mahvedilmesine) küresel kapitalizmin neden olduğu süregelen tahribatı düşünelim, günümüzde düşmanın galip geldiği gün gibi ortadadır. Ölüler diriltilemez ama ölümleri ve fedakârlıkları yeni anlamlar kazanabilir; şayet biz onların seslerine yeni yankılar katabilir, yaşamlarını unutulmaktan kurtarabilirsek; daha da önemlisi, onları katlanmaya razı olmayacakları mevcut tarihsel revizyonist anlatı ve gerçekliğin boyunduruğundan kurtarabilirsek. Biz geçmişin potansiyelini (gerçekte olabilecekleri) hayata geçirebildiğimiz sürece, geçmiş (gerçekte olduğu haliyle) son bulmaz.

İşgal altındaki Avrupa'nın bu ilk sesli-tablosu işte bu nedenle çok önemlidir. Sadece geçmişten kısa bir dönemi aktaran bir belge değil, direnişin belgesidir; eğer yeni bir işgal gerçekleşirse yeni bir direniş hareketinin oluşabileceğinin kanıtıdır.

İşgal mi? Aynen öyle, işgal. Şimdiki işgal ne dünya çapındaki faşist hareketler ve otoriter yönetimlerden ne de siyaset ve mekânın yeni duvarlar ve gözaltı merkezleriyle fiziken işgal edilmesinden ibaret. İstencin melankolisinde ve kötümserliğinde boğulan duygularımızın, arzularımızın ve hayal gücümüzün manen işgal edilmesi de söz konusu. Bugün yaşadığımız işgal, başka bir alternatif olmadığına, dolayısıyla bir geleceğin de olmadığına yönelik yaygın hisse –hatta gerçekliğe– dayanıyor.

6. age.

Turist "İşgali"

2017 yazının başları, bu muazzam yayının gerçekleştirildiği küçük adaya dönüyorum.

Vis, Adriyatik'te üzerinde yaşam olan en uzak adalardan; feribotla ulaşmak iki saatten uzun sürer. Rüzgârın taşıdığı deniz tuzunun kokusuna karışmış çam ağacı, keçiboynuzu, biberiye ve güveyotu rayihaları yükselir denizden. Batı kıyısındaki balıkçı köyü Komiža'ya ulaşmak üzere adanın tepelerine doğru yol alırken, cırcır böceklerinin sesi farklı bir zamansallığın içine çekiyor bizi. Burada her şey daha yavaş; zaman sezdirmeden geriye doğru akmaya başlıyor. Ne kadar uzun vakit geçirirseniz o kadar iyi tanıyabildiğiniz özgün bir yaşam felsefesi var adanın: *pomalo*. Sokakta duyabileceğiniz bir selamlaşma ifadesi ("sakin sakin") veya biriyle randevulaşmak istediğinizde duymanız muhtemel gündelik bir cevap ("kısmetse"). Ama her şeyin başında, bir var olma biçimi bu.

Hep olduğu gibi, yaz gelirken yaşanan kısa sükunet döneminde, daima burada olmuş denizin böyle dupduru ve uçsuz bucaksız bir şekilde hep var olacağına güvenebiliriz. Dünyada ne oluyorsa ve gelecekte ne olacaksa olsun, deniz bizim kendi geçiciliğimizin bir yansıması olarak ufukla sonsuzca birleşmeye devam edecek.

Ne var ki aniden bu yaz sezonunun gelip geçici olduğu aklımıza gelir. Kilometrelerce yukarımızda, İtalya'ya doğru yol alan uçaklar görürüz. Bu uzak beyaz noktalara her baktığımızda, uçaklardan birinde seyahat ediyor olmadığımıza şükrederiz.

Her sene Vis'i istila eden turist sürülerinin aksine, burada yaşamın zor olduğunu biliriz yine de. Bir dilim limon eşliğinde sabah votkasını getirten, şair ve muazzam bir şef olan dostum Senko Karuzo'yu gören turistler, muhtemelen yaşamın sefasını süren adalıların tuhaf bir örneği sanacaklardır onu. Fakat dostumun dediği gibi, "Bana göre, çoktan akşam oldu!" Sabahın beşinde üzüm bağında çalıştıktan sonra, paydos edeceği gece yarısına dek yemek yaptığı, yerel *konoba* restoranının başına geçer.

Havanın ve sakin mavi denizin güzelliği karşısında hayrete düşen turistler ufak bakkaldaki kadına son zamanlarda denize

girip girmediğini sorup da, kadının on sekizinden beri denize girmediğini işittiklerinde meczup olduğunu düşünürler muhtemelen. O en çok hava bozduğunda mutlu olur, zira sıcaklar çalışmayı âdeta imkânsız kılar ve en son küçük kızına yüzme öğretirken girmiştir denize. Şimdiyse kızı okulunu bitirip daha iyi bir gelecek kurabilsin diye (bu da iş bulmak üzere adadan ayrılmak demek) aralıksız çalışıyor.

Arada bir, Avrupa'dan gelip adaya üşüşmüş birtakım kendinden menkul "kurtarıcılar", adayı kurtarma konusunda bu çalışkan insanlara yardımcı olmaya geldiklerine ikna etmeye çalışır onları. Avrupa'nın "kurtarmayı" başardığı küçük köy ve topluluklardan örnekler sayıp dökerler; yöre halklarının bütün gün tarlalarda köle gibi çalışmak ya da sabahın köründe veya gece boyunca balık avlamak yerine turizm endüstrisinde nasıl başarı yakaladıklarını anlatırlar. Bu sözümona "kurtarıcı"lar, köylülerin geleneksel zanaatları nasıl da hâlâ icra ettiğini gözler önüne seren "etno-köyler" kurarak yerel kültürleri muhafaza ederken, turistlerin isteklerini gerçekleştirme sanatında da kusursuzluğa ulaşmışlardır. Bizim insanlarımızın gözünde etno-köyün bir çeşit postmodern "sürdürülebilir" hayvanat bahçesi olduğunu anlamazlar.

On sene önce adaya ilk gelişimde henüz kitle turizmi yoktu. İronik bir biçimde adayı, adanın geleneklerini ve el değmemiş doğasını Avrupa değil Yugoslav Halk Ordusu (JNA) muhafaza ediyordu. 1944'ten Yugoslavya'nın çöktüğü 1991'e kadar Vis, stratejik açıdan Adriyatik ordusunun en önemli üslerinden biriydi ve yabancı ziyaretçilerin adaya girmesi yasaktı. Turizmin eli 1990'ların ilk yıllarına kadar adaya değmemişti.

Vis'teki on fabrika Dalmaçya kıyılarındaki konserve balıkların %57'sini üretiyordu. Komünizmin çökmesiyle sanayi de gitti. "Yapısal düzenlemeler" (komünizmden serbest piyasa ekonomisine geçiş) nedeniyle günümüzde bunlardan geriye bir şey kalmadı, ki bu düzenlemelerin Hırvatistan'ı parlak bir geleceğe taşıyacağı sanılıyordu. Fabrikaların hepsi özelleştirildi, sonra tek tek iflas ettiler, işçiler de işsiz kaldı.

Şu günlerde turizm Hırvatistan ekonomisinin tek taşıyıcısı; ekonomi, gerçekten de turizmsiz yapamaz. 2016 istatistiklerine göre Hırvatistan gayri safi yurtiçi hasılasında turizm payı en yüksek Avrupa ülkesi: Turizm GSYH'nin %18'ini oluşturarak, İtalya (%2.2) ve İspanya'nın (%4.7) çok önünde gelir. Bu turistik başarı hikâyesinin diğer yüzü yıkıma uğramış bir ekonomidir. Bir zamanlar üretimin olduğu yerde, bugün yalnızca hizmet sektörü var.

Komünizmden kapitalizme sonu gelmez geçişin en yeni yapısal düzenlemesi, Hırvatistan'daki muhafazakâr parti hükümetinin ülkenin sahillerinin özelleştirilmesine fiilen zemin hazırlayan yasasıdır. 1990'larda Yugoslavya'nın dağılmasının ardından devletin elindeki, yani toplumun mülkiyetindeki her şey özelleştirildi; fabrikalardan telekomünikasyon şirketlerine, petrol şirketinden bankalara kadar.[7] Özelleştirilecek neredeyse hiçbir şey kalmadığı düşünülürse, geriye kalan son kamusal alanların, yani kumsallar ve adaların da özelleştirilmesi an meselesiydi. 1777 km'lik kıyı şeridi, 1200 adası ve yaklaşık 2000 kumsalıyla Hırvatistan, çok yakında koca ülkeyi Avrupa'nın ilk özel tatil köyü işletmesine çevirip giriş çıkışı kontrol edilen bir site haline getireceklerin gözünde sınırsız bir kaynak havuzu şüphesiz.

Bu özelleştirmenin alameti birkaç sene önce belirdi. Avrupa'dan, çoğunlukla da İsveç'ten gelen turistler her yaz Vis'e akın etmeye başladı. Bunların beş-altı bini haftada bir otuz-kırk yelkenliyle gelecekti. Yerel plaj barını işgal ederek, burayı –elbette ücretsiz olmayan– tipik bir batı Avrupa diskosuna çevireceklerdi. O zamana kadar ücretsiz ve halka açık olan plajın ücretli olmasını engellemeye bölge halkının gücü yetmedi. Artık turist tekneleri Vis'e haftada iki kere geliyor (teknelerin diğer tüm Adriyatik adalarına günübirlik uğradığını düşünürsek, Vis gene de şanslı sayılır). Biriken çöp yığınları gün geçtikçe büyüyor.

7. Bkz. Srećko Horvat ve Igor Štiks (der.), *Welcome to the Desert of Post-Socialism: Radical Politics After Yugoslavia*, Verso, 2014.

Barba[8] Senko bana kuraklıktan etkilenen tarlalarındaki zeytin ağaçlarını sulamaktan yeni dönmüş bir arkadaşının, turistlere dair şu fikri ortaya attığından bahsetti: Gece boyu partileyeceklerine, her turiste ilgileneceği bir zeytin ağacı tahsis edilmeliydi. Böylelikle, adanın sürdürülebilir gelişimine katkı sağlamanın mutluluğunu yaşar, ilgilendikleri ağaçtan elde edilen bütün zeytinyağını satın alabilirlerdi. Turizmin geleceğinin bu olduğunu düşünüyordu.

Yine de Vis halkının geneli, yeni girişimciliklerin hayalini kurmak yerine tarlalarında çalışmayı tercih ediyor. Yaptıkları iş zor olsa da en azından birkaç saatliğine tek başlarına ve hoşnutlar. Kimsenin kurtarıcısı olmak istemiyorlar. Her şeyden öte, kimse tarafından kurtarılmak istemiyorlar.

Faşist İşgali

Turistlerin ve kurtarıcıların bihaber olduğu basit bir gerçek var: Burada taş, taş olmaktan ibaret değildir. Her taş direnişin belgesidir.

Bugün artık *konoba*ya,* *rakija*** barına veya butik otele dönmüş her ev, bir zamanlar birer mülteci sığınağı, hastane, tiyatro, radyo istasyonuydu. Tarlalar havaalanlarına ve spor sahalarına (kriket oynanırdı burada, oynanıyor da hâlâ) dönüştürülmüştü bir zamanlar; yıkık binalar fabrika, mağaralar yasadışı matbaalar haline getirilmişti.

Turistlerden çok uzun zaman önce de, Adriyatik Denizi'nde bulunan mütevazi adamız yüzyıllar boyu işgal altındaydı. Milattan önce dördüncü yüzyılda, İtalya'nın Siraküza şehrinin Yunan tiranı Yaşlı Dionysius, adada İssa adında bir koloni kurdu. Devamında burası, kendine ait sikkesi, hatta kolonileri olan bağımsız bir *polis* haline geldi. Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar Roma şehrine bağlı bir koloniydi, ardından üç yüz elli yıl boyunca, 1797'ye değin Venedik Cumhuriyeti'nin egemenliğinde kaldı. Napolyon'un

8. Dalmaçya dilinde (ve İtalyancada) yöre halkının yaşlılarına seslenilirken kullanılan yaygın bir hitap sözcüğü.

* Dalmaçya yemek kültürünü yansıtan geleneksel restoranlara verilen ad. –çn

** Sırp rakısı olarak da bilinen ve genellikle evde yapılan erik rakısı. –çn

ardından İtalya Krallığı'nın eline geçtikten –ve İtalyanca resmi dil olarak kabul edildikten– sonra, ada neredeyse yüz yılı aşkın süreliğine Avusturya İmparatorluğu tarafından yönetildi. Birinci Dünya Savaşı'nı takiben kısa süreliğine yeniden İtalya'nın eline geçti. Nihayetinde, 1920'de Yugoslavya Krallığı'na bırakıldı.

İkinci Dünya Savaşı boyunca ada yeniden işgal altındaydı, bu sefer faşist İtalya tarafından. İtalyan birliklerinin 30 Nisan 1941'de adaya çıkmasıyla, yerel halk adanın başlıca tepelerinde ateşler yaktı ve köyler faşizm karşıtı duvar yazılarıyla kaplandı.[9] İtalyan sloganları, *Vinceremo*'ya ("Kazanacağız") *Vederemo*'yu ("Göreceğiz") ilave eden bölge gençleri tarafından değiştirildi. Ertesi gün 1 Mayıs'ta halk işçi bayramını kutlamak için sokaklara akın etti, ki bunun işgalcilere karşı bir protesto olduğu ortadaydı.

Faşistler apar topar direnişi bastırmaya koyuldu. Okullarda ve kamu kurumlarında İtalyan dili dayatıldı; bütün Hırvat simgeleri belediye binalarından kaldırıldı ve yerlerine Mussolini'nin portresi ve İtalyan bayrakları kondu. Artık resmi selamlama, kötü nam salmış kol havada "Roma" selamıydı. Adaya ait spor kulüpleri ve tiyatro gruplarını kapatıp kendilerininkini açtılar (1926'da Mussolini tarafından icat edilen meşhur bir ideoloji ve uygulama): Yetişkinler için "Fascio", gençler için "Piccole", çocuklar için "Ballila" ve yetişkinlerin iş çıkışında boş zaman geçirmesi için "Dopolavoro".

Kadim zamanlardan kalma yaygın bir yanlış algıya kapılan işgalcilerin anlamadığıysa bölge halkının, faşist işgalin veya başka herhangi bir işgalin boyunduruğunda yaşamaktansa açlıkla boğuşmayı veya ölmeyi yeğleyecekleriydi.

İtalyanlar ve Almanlar dağılan Yugoslav Krallığı'nın büyük bölümünü işgal ettiğinde, Visli gençlerin birçoğu Partizanların direnişine katılmak üzere Bosna, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya ve Karadağ'ın dağ ve ormanlarına doğru yola çıkarken, halkın geri kalanı da mümkün olan her yolla işgalcilere direndi.

9. Bu bölüm 1941-1945 arasında Vis adasındaki direniş ve özgürleşme hareketine dair en iyi tarihsel anlatıya dayanıyor: Veseljko Huljić, *Vis 1941-1945*, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1979.

Ürettikleri ürünler artık faşist İtalya ordusuna gönderilmeye başlanan sardalya konservesi fabrikalarının işçileri, iş yavaşlatmaktan bozuk paketlemeye, ürünlere koruyucu yağ eklememekten yağ yerine başka kimyasallar eklemeye uzanan pek çok sabotaj ve yıkım eylemi gerçekleştirdi. Üzüm bağlarındaki mevsimlik işçiler greve giderken adadaki diğer mevsimlik işçileri de iş bırakmaya teşvik ettiler.

Direniş birçok biçim aldı. Denize demirlenmiş mayınlar yerlerinden çıkıp rüzgârla adaya sürüklendiğinde, balıkçılar bazen bunlara el koyup parçalara ayırarak Partizan direniş hareketi için el bombasına dönüştürdü.

Bunun gibi başka tehlikeli eylemler de vardı: Ekim Devrimi'nin 1942'deki yıldönümünde, yoksul bir balıkçının oğlu olan Nikola "yürekli" Marinković adında genç bir Partizan, Komiža kilisesinin elli metrelik çan kulesinin tepesine tırmanıp üzerinde orak çekiç bulunan kızıl bir bayrak açtı. Genç adam, öfkeli İtalyan askerlerinin açtığı yaylım ateşinden kaçmayı başardıysa da infaz edilmekten kurtulamadı. Bu cesur eylem sembolik bir karşı çıkıştan fazlasıydı. Gelecekten bir işaretti; halkın geri kalanı da aynı cesareti göstermeye hazırsa, özgürlüğe kavuşulabileceğinin bir işareti. Gösterdiler de. Zira cesaret bulaşıcıdır.

Direnişin sürmesiyle İtalyan donanması adayı ablukaya alıp şüphelileri tutuklamaya başladı. İnsanlar, köyleri ve kasabaları bırakıp tarlalara, tepelere ve ormanlara kaçışmaya başlayınca, işgalciler sokağa çıkma yasağı uygulayarak tüm halkı ev hapsinde tuttu. Şüpheli on Partizan tutuklanıp kilisenin hemen yanında infaz edildi, bu esnada ev hapsinde bulunan bölge halkı olayı yarı açık pencerelerden seyretti. Fakat direniş hareketini bu da durduramadı.

Mussolini rejimi 25 Temmuz 1943'te düşünce, ada sakinleri nihai özgürlük için örgütlenmeye başladı. Vis'in her yanında ateşler yakıldı, insanlar Partizan şarkıları söyleyerek sahillere akın etti. Adayı geri aldılar.

Adanın Özgürleşmesi

Bugün, bu tarihi mücadeleye katkıda bulunan son isimler de göçüp giderken ve mücadelenin hatırası solarken, Avrupa bir kez daha yeni

faşizm biçimleri ve henüz adı konulmamış başka distopik kabuslar tarafından istila edilirken, biz kendimizi eski bir ezberle "burada olmaz" diyerek yatıştırmakla ya da kayıtsızca seyirci kalmakla yetiniyoruz. Bir yandan, sınır tanımayan güçlü mali kuruluşlar, bankalar ve şirketler Avrupa'yı çoktan istila etmiş durumda. Avrupa kıtasının çeper ülkeleri (Yunanistan, İspanya, Hırvatistan) "şok tedavisi"nin (kemer sıkma, özelleştirmeler) ilk kurbanlarıydı, fakat artık bumerang merkez ülkelere (sağlık, eğitim ve kamusal alanların özelleştirilmesini de kapsayan yeni iş kanunları ve piyasa deregülasyonlarıyla Birleşik Krallık, Fransa, Almanya) geri dönüyor. 2018'de Fransa ve Avrupa'yı vuran *Gilets jaunes* ("Sarı Yelekliler") protestoları sadece karbon vergisinin yükselmesine değil tam da buna gösterilen bir tepkiydi; protestocular kemer sıkma politikalarının kurbanlarıydı. Öte yandan birçok Avrupa devleti, ya aşırılıkçı ve popülist hareketlerin yükselişine (Almanya'daki Alternative für Deutschland, Fransa'nın Marine Le Pen'i) veya radikal sağ ve yabancı düşmanı hükümetlere kayılmasına (İtalya ve Avusturya) tanıklık ediyor, ya da yeni yasaları ve değişmiş anayasalarıyla yarı-otoriter devletlere dönüştüler bile (Macaristan ve Polonya). Avrupa Birliği ordusu hem Hırvatistan ve Arnavutluk'un bitimindeki sınırlarına hem de göçmen sorununun "dışarıdan" yönetildiği Libya gibi Akdeniz ülkelerine devriyeler gönderirken, yeni yeni sınır ve duvarlar yükseliyor.

Bunun zirveye ulaştığı dönemde, Haziran 2018'de Avusturya, Almanya ve İtalya'nın içişleri bakanları, Avrupa Birliği'ndeki yasadışı göçmenlerle tavizsiz mücadele için Avusturya Başbakanı Sebastian Kurz'un "İrade Mihveri" (*Axis of the willing*) olarak adlandırdığı yapıyı oluşturdu. Şans eseri veya değil, Kurz'un seçtiği ifade çok karanlık tarihsel anlamlar taşıyor: Tam da bunların arasındaki eski bir "Mihver"* devleti İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'yı işgal etti, bu işgal kıtanın tüm ülkeleri ve halkları için korkunç sonuçları beraberinde getirdi.

* İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefik Devletler bloğuna karşı savaşan Mihver Devletleri'ne gönderme yapılıyor. –çn

Mesele Avrupa'nın geleceğinin neye benzeyeceğinden ibaret değil, bundan daha travmatik. Ya gelecek çoktan geldiyse? Ya Donald Trump'ın (Polonya, Hırvatistan ve Avusturya'nın) evanjelik köktendinciliği bizi doğrudan Margaret Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü*'ndeki* bilimkurgu otokrasisine götürürse? Ya Avrupa'nın krizi bizi, "istisna hali"nin (iç savaş, kamplara hapsedilmiş mülteciler, terör saldırıları) normalleştirildiği Alfonso Cuaron'un distopik filmi *Son Umut* (2006) kâbusuna taşırsa?

Vis'in geçmişten gelen hikâyesi, Avrupa'ya yönelik yeni bir "işgal"in başlangıcı olarak tarif edebileceğimiz olgunun tam da bu bağlamında geleceğimize yönelik olanaklar barındırır.

Vis'in faşist işgali evresinin gösterdiği şey, direnişin birçok biçim alabileceği, hatta uzak ve tenha bir ada üzerindeki az sayıda azimli insanın sayıca ve teknolojik olarak üstün bir düşmanı alt edebileceğidir. Özgürleşme evresiyse, direnişin daha az öne çıkan öteki yüzünün ilerlemeci, yapıcı yönünü oluşturduğunu –daima da oluşturması gerektiğini– gösterir. Eski dünyaya karşı direnişle yeni dünyanın inşası yan yana, eşzamanlı olarak sürdürülmelidir. Kararlı bir "Hayır"ı, belki daha da kararlı bir "Evet" takip etmelidir.

Vis'in tarihi bunu mükemmel şekilde somut hale getirir.

Yöre halkının adayı faşist işgalinden özgürleştirmesiyle birlikte insanlar köylerine, tarlalarına, teknelerine döndü. Faşist rejimin kuralları ve yasaları lağvedilince, insanlar yıkılan şeyleri kolektif olarak yeniden yapmaya başladı, tarlalarına dönüp bir sonraki mücadele için keçiboynuzu, incir ve üzüm depoladılar. Bu mücadeleyi nihai özgürleşme ve Yugoslavya'nın kuruluşu takip edecekti, bunların başlangıç noktasıysa 1944'te Vis'ti. Ada faşistlerden özgürleştirildiğinde, elde çok az para vardı. Takas ekonomisi devredeydi: ete karşılık taze balık veya ekmeğe karşılık birkaç yumurta. Sigaraya ancak Partizanlar anakaradaki Alman ambarlarına girdiğinde erişilebildi.[10]

* *The Handmaids Tale*; Türkçesi: *Damızlık Kızın Öyküsü*, çev. Özcan Kabakçıoğlu & Sevinç Altınçekiç, Doğan Kitap, 2017. –çn

10. age.

Dahası, işgal zamanlarında olduğu gibi, ihtiyaç buluşu getirdi. O zamanlar özgürleşmiş tek Adriyatik adası olan Vis Almanlar tarafından bombalandığında, bölgedeki balıkçılar bombaların düştüğü yerleri gözlediler. Biri denizde infilak ettiyse, sahilin sakinleşmesiyle birlikte balıkları toplamaya gidiyorlardı: Her patlamada yüz kiloya yakın balık elde ediliyordu. Bombardıman bölge ahalisini ve direniş hareketini doyurmak için fırsata dönüştürüldü.

1943'ün son aylarında Britanya ordusu adaya ayak bastı, ama öncesinde de İtalyan üslerinden Yugoslav, Avusturyalı veya Rumen hedeflere karşı operasyon düzenleyen Müttefik pilotların haritasında Vis kırmızıyla işaretliydi: Britanyalı veya Amerikalı pilotların acil durumlarda inebileceği dost bir ada. Britanyalı güçler ve ada sakinleri Vis'i cephe üssüne dönüştürmeye koyuldu, tepelerdeki bir mevkiye uçak pisti inşa edilebilmesi için altmış hektarlık üzüm bağını temizlediler. Günümüzde pist yine eskisi gibi asmalarla dolu, fakat tarlaların şekli ve etraflarını çeviren kayalar, adanın eski stratejik öneminin belirtisi.

Gel gelelim, 1943'ün bu son aylarındaki gerçek devrim, yeni bir toplumun kuruluşu olmuştu.

Birkaç Britanyalı casus, doktor ve İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) subayının sonraları anımsayacağı üzere, özgürleşme evresinin en büyük başarısı özyönetimdi: Yaşam her yönüyle bizzat köylüler tarafından yerel olarak örgütlenmişti.[11] Bir halk komitesi bütün halkın ekonomisinden ve refahından sorumluydu. Dahası, Yugoslavya'nın özgür bölgesindeki diğer köy veya kasabalar da bu modele uygun şekilde örgütlenecekti; direniş hareketiyse merkezden komuta edildi. Günümüzde aktivistlerin "yataylık" ve "dikeylik" diye adlandırdığı olgular arasındaki zorunlu diyalektiğe, yani

11. Fitzroy Maclean'in ufuk açıcı kitabı *Eastern Approach*'un yanı sıra Yugoslav direniş ve özgürleşme hareketine dair çok sayıda anlatı arasında, sadece Vis adasının tarihsel anlamını değil aynı zamanda bizzat Vis adasını "dışarıdan" görebilmeye yardımcı olan kitaplar şöyle: Fitzroy Maclean, *The Heretic: The Life and Times of Josip Broz Tito*; William Deakin, *Embattled Mountain*; Bill Strutton, *Island of Terrible Friends*; Sterling Hayden, *Wanderer*; ve Winston Churchill, *Second World War*. Her zaman olduğu gibi, en iyi anlatılardan biri yine bir istihbarat servisinin elinden çıkmıştır; Stratejik Hizmetler Dairesi'nin (OSS) Yugoslav Ulusal Kurtuluş Ordusu'nu ziyareti üzerine 1943 tarihli raporu.

demokrasinin –eğer ulaşabilmişse– en iyi haline de bir zamanlar burada ulaşılmıştı.

Direniş yalnızca ekonomiyi değil, bizzat toplumun özünü de kökten değiştirdi. 1944 yılında bir RAF subayı Denis Johnston'a adayı tarif ederken, "Buradaki düzen hoşunuza gidecek," diyordu.

> Mücadelenin ön saflarında gördüğüm en inanılması güç operasyondu bu. Garip bir orduydu – kadın, erkek birlikte savaşıyor, birlikte yaşıyor ve birlikte çalışıyorlardı. El bombaları ve tüfeklerle donanmış on, on iki yaşlarında çocuklar kuryelik yapıyordu. Daha doğrusu, düşman hatlarını aşıp bir partizan karargâhından öbürüne haber götürüyorlardı. Kadınlar ve erkekler sorumlulukları ve görevleri eşit şekilde, tam eşitlik temelinde paylaşıyorlardı. Sıkı bir disiplin mevcuttu. Flört hiç istenmiyordu. Cinsiyet farklılıkları, öyle görünüyordu ki, savaş bitene kadar rafa kaldırılmıştı. Bazı Partizan kadınlar müthiş etkileyiciydi. Sizi efsunlayan, büyüleyici gülümsemeleri vardı. Fakat onların neşe dolu *Zdravo*'larını* başka yöne çekemezdiniz. Sizi bir müttefik olarak selamlarlardı, muhtemel bir erkek arkadaş olarak değil. Neticede, baksanıza teçhizatlarına: saçları örgülü kızların ellerinde makineli tüfekler, kollarında süngüler ve kemerlerine bağlı iki bomba vardı. Daima silahlıydılar, dans ederken bile.[12]

Belli ki subay hayret dolu bakışlarına hâkim olamamıştı. Partizan Katja'nın kendisini nasıl da keskin bir nükteyle bozduğunu hatırlıyordu: "Sen, İngiliz! Ne komiksin, kızların gözlerinin içine bakmıyorsun hiç, sadece 'bombalarına' bakıyorsun."[13]

* Merhaba anlamına gelen selamlaşma ifadesi. –çn

12. Orijinal kayıt Dublin'deki Trinity College bünyesindeki "Papers of (William) Denis Johnston" [(William) Denis Johnston'ın Belgeleri] içinde bulunabilir. Orijinal BBC kaydının röprodüksiyonu şurada bulunabilir: https://soundcloud.com/mediacen- tarsarajevo/dokumentarna-radio-reporta-a-s

13. age.

Gelecekten Gelen Şiir

Şu günlerde küresel kapitalizm ve tarihsel revizyonizmden, etno-köylerden ve yelkenli haftalarından, tüketim çılgınlığından ve çöp yığınlarından, *selfie*lerden ve dronlardan bunalan Vis'te, direnişin bu yankıları sahiden sönük. Fakat belki de bu yankılar bize geçmişin seslerinden fazlasını sunuyordur. Vis'te oturup 1944 tarihli yayını dinleyerek *geçmişte yaşanmış* bir tarihsel âna taşınmakla kalmıyorum. Burada vuku bulmuş olayların sesine dalıp gitmiş halde burada bulunarak o ânda mevcut oluyorum ve bir şekilde, şu hisse kapılıyorum: Geçmişteki bu mücadele ruhunu geleceğe yansıtmamız mümkün olabilir.

Görünürde birbirine uzak iki ânın zamandaki bu örtüşmesi günümüzde, şimdi ve burada gerçekleşiyor. Bu yüzden bunları birbirine bağlamak elimizde; geçmişteki bir özgürlük mücadelesini dinlemekle veya okumakla yetinmeyip, şimdiyi değiştirerek daha iyi bir gelecek inşa etme kararlılığıyla ona farklı bir biçim verme şansına sahibiz. Daha birkaç sene önce, biri size ABD'de çocukların tecrit kamplarına doldurulacağını ve botlara doluşmuş takatsiz mültecilerin Avrupa limanlarından geri çevrileceğini söyleseydi, bunlar karanlık bir fantezi veya feci bir kötümserliğin tahayyülüymüş gibi gelebilirdi kulağınıza. Bugünse sadece Avrupa'da değil dünyanın her yanında melankoli dolu uzun bir kış yaşıyoruz, geleceğimizi şekillendirebilmenin en mühim koşulunun, umudun buharlaşıp uçtuğu bir evreyi yaşıyoruz; bu kabusun dışında başka bir olasılığın da var olabileceği umudunun.

İşgal altındaki Avrupa'dan gelen bu ilk sesin yaşamını gelecekte sürdürdüğü ve oradan günümüze bir mesaj taşıdığı fikrini irdelemek üzere, kısa süreliğine adadan ayrılıyorum: Geleceğin tüm potansiyellerini gerçekleştirmemize rehberlik edecek işaretler bulmayı aklına koymuş bir tür gelecek arkeoloğu olarak. Geçmişi tekrarlamak için değil de yeni bir şey inşa etmek için; bunun mevcut distopik çölümüzde inşa edilmesi gerekse bile.

Senko'nun dediği gibi, yenilik doğurmayan bir sabah, kaybedilmiş bir sabahtır.

Öyleyse, anakaraya doğru yola koyuluyorum.

Birkaç saatlik vapur yolculuğu pek de yolculuk gibi gelmiyor; daha ziyade adadaki günlük ritmin bir parçası gibi. Feribotta insanlarla tanışıyorum, hak edilmiş tatillerinden "gerçek hayat"a dönen turistler çoğu. Hem rahatlamayı ve kafa dinlemeyi başarabilmiş olanlar hem de –yoruldukları kadar– dinlenememiş olanlar sezilir şekilde gerginleşiyor.

Yüzlerinden okuyorum bunu; çocuklarına veya evcil hayvanlarına sergiledikleri rahatsız edici tutumdan, daha feribot rıhtıma yanaşmadan arabalarını çalıştırmalarından. Her şeyden önce, gözlerindeki endişeden okunuyor. Bittiğinin farkındalar. Bu kısa –hep çok kısa gelen– masumiyet ve sükunet döneminin bittiğinin farkındalar.

Split'teki kalabalık limandan çıkmayı başarıp havalimanına ulaştım. Burası da tıklım tıklımdı, gidiş terminallerinin bulunduğu katlar günlük yaşamlarına geri dönmek üzere olan, yaz sonrası melankolisine kapılmış insanlarla hınca hınç doluydu. Çok erken bitti yaz. Hep çok erken biter zaten.

Birçoğumuz için ada geride kalmıştı artık. Yaz mevsimi bizleri geçici süreliğine uyuştursa, günlük siyasete, deflasyon ve resesyona, savaşa ve terör saldırılarına, iklim değişikliğine ve mülteci krizlerine yönelik takıntı haline gelmiş gerginliğimizi yatıştırmış olsa da, bunların hepsi her taşın ardında bize göz kırpıyor hâlâ.

Yine de benim için "gerçek hayat"a dönüş değildi bu, çünkü gerçeklik zaten hep orada, Vis'te. Asıl soru şu: Gerçekliğin ne kadarı? Günümüzde, gözlerden ırak adanızda bile, bankalardan ve tüketimcilikten, Instagram veya Facebook'tan, süpermarket zincirlerinden ve ithal yiyeceklerden, AB düzenlemelerinden ve kredilerinden, turistlerden ve çöp yığınlarından kaçamıyorsunuz. Kapitalist gerçekçilik,* en uzak adalara bile nüfuz etmiş durumda. Buna rağmen dünyaya adadan bakmak bir şekilde olanları daha berrak görmenizi, keskin

* Britanyalı kuramcı Mark Fisher 2009 tarihli aynı adlı eserinde kapitalist gerçekçiliği, uygulanabilir nitelikteki tek siyasal ve ekonomik sistemin kapitalizm olduğu kanısının hâkimiyet kazanması ve kapitalizme tutarlı bir alternatif hayal etmenin dahi imkânsız hale gelmesi olarak tarif etmiştir. [bkz. *Kapitalist Gerçekçilik: Başka Alternatif Yok Mu?*, çev. Gül Çağalı Güven, Habitus Yayıncılık, 2011.] –yhn

siyasi, toplumsal ve iktisadi dönüşümlerin ana hatlarının farkına varmanızı sağlar; oysa gerçek hayatta bunlar fazlasıyla doğal görünürler, sanki her zaman mevcut olmuşlar gibi.

Adada (yapısal uyumları ve tüketim kültürüyle) kapitalizmin, (nihai arzusu mevcut resmi ideolojinin çizgisinde olmayan hafızanın tamamını silmek olan) tarihsel revizyonizmle ne denli çarpıcı bir şekilde kol kola gittiğini görebiliriz. Tıpkı bir madalyonun iki yüzü gibi, birbirlerini pekiştirirler. Nerede hafızaya hitap eden bir mekân varsa bugün yerinde bir banka duruyor. Nerede bir mülteci sığınağı varsa şimdi bir restoran olmuş. Eski imalathanenin yerinde "kiralık kanocu". Vis'le sınırlı da değil bu durum. Avrupa'nın (İspanya, Yunanistan, İtalya ve çok sayıda diğer ülkenin) pek çok ücra köşesinde savaş zamanı direnmiş yöre halklarının, işgal sonrasında yeniden inşa edilmiş toplumların benzer hikâyeleri var.

Faşist işgali kendi dilini ve kurallarını kaba kuvvetle dayatmıştı, mevcut işgalse bunu yeni düzeni kabul etmek dışında hiçbir seçenek bırakmayan kültürel hegemonyayla yapıyor. Vis her açıdan ticarileştirilip metalaştırılırken, faşizm karşıtı özgürleştirici mirasının hafızası siliniyor, çünkü geçmişi hatırlar veya başka bir dilden konuşabilirseniz, o çok tehlikeli direniş arzusunu duyabilirsiniz. Hatırlamak ve konuşmak direnişi doğurur.

Kimsenin artık geçmişi umursamadığı ama geleceğe dair de hiç umut taşımadığı bir dünyada, taşlar yeniden konuşmaya başlamalıdır. Bizzat biz, bağlılıklarımız konusunda içsel çatışmalar yaşadığımız bu kinizm dünyasında, işgal altındaki Avrupa'dan yükselen ilk ses olmalıyız.

Geçmiş mücadeleleri unutmadan, gücümüzü gelecekten almalıyız. Bir gün yeniden keşfedilip hayranlık dolu bir saygıyla şunları söyleyebilecek o sesten almalıyız: Bu insanlar ne uğruna savaştıklarının farkındaydı. Haklı olduklarına ve nihai kaderlerine inançları tamdı. Aralarında olup onlara yardım edebilmekse muazzam ve eşsiz bir deneyimdi.

BİRİNCİ BÖLÜM
İŞGALİN SESLERİ

1. Hamburg'ta Yaz: Geleceğe Dönüş

Temmuz 2017, dünya liderlerinin bir araya geldiği en büyük zirve olan G20'nin gerçekleştiği Hamburg'tayım. Birkaç saat önce ağustosböceklerinin aralıksız dinletisi çevrelemişti beni, şimdiyse şaşırıp kalmış durumdayım. Anayolların çoğu kapatılmış, şehrin merkezinde askerlerle çevrili bir "kırmızı bölge" oluşturulmuş. Birçoğu ağır silahlı yirmi binden fazla polis, dronlar ve benzeri her çeşit mevcut gözetim teknolojisinin desteğiyle devriye geziyor. Helikopterler bulutlara park edilmiş halde bekliyor, pervanelerinin uğultusu kısa sürede ayak uydurmayı öğreneceğiniz kesintisiz bir arka fon müziği oluşturuyor. Hiç durmayan polis ve ambulans sirenleri, çakar lambalar ve tomalar bu güç gösterisine eşlik ediyor.

2017 yazında Hamburg sokaklarında yürümek gerçeküstü bir deneyim. Şehri yönetenler, zirve öncesinde bildirisi yapılmış kamusal protesto gösterilerinin engellenmeyeceğine söz verdikleri halde, tam zirve başlayacakken otuz sekiz kilometrekarelik bir alan dahilinde her tür toplanmayı yasaklayan genel bir kararname yayımlanmasını hükme bağladılar.[1] Pratikte olan şuydu: Şehrin merkezi tamamıyla kapatılıp işgal edilmiş, caddeler boş, zirvenin

1. "Hamburg is transforming itself into an Orwellian dystopia for G20 summit" [Hamburg G20 zirvesi için kendisini Orwellci bir distopyaya dönüştürüyor], DiEM25: https://diem25.org/hamburg-is-transforming-itself-into-an-orwellian-dystopia-for-the-g20-summit/

gerçekleştiği kırmızı bölgenin etrafı özel kuvvetler, silahlı araçlar ve bariyerle çevrili.

Zirveden sadece birkaç hafta önce yapılmış bir ankete göre, Hamburg'ta yaşayan her üç kişiden biri G20 zirvesi sırasında şehirden ayrılmak istemiş. Hiç şaşırtıcı değil: kim şehrini yirmi bin polis, tahminen yüz bin protestocu; Trump, Erdoğan, Putin, Merkel ve Suudlarla paylaşmak ister ki? Asıl soru, bu cehenneme kim niye bile isteye gelmek istesin?

Çünkü 2017'de Hamburg'taki G20'de olanlar (ve sembolik düzeyde gösterilen direnci dahi bastırıp yok etmeye kararlı bir sistemin şiddeti, ki protestocuların yalnızca birkaç yüzü şiddete başvurmuştu), daha da netleştirecek olursak, bu olayların temsil ettiği durum, her yerde gerçekleşebilir. Henüz bizim kendi fanusumuzda (adalarımız, kent ve ülkelerimiz, evlerimiz, ailelerimiz veya emniyetli arkadaş ortamlarımızda) gerçekleşmemiş olması, onlarca yıldan beri dünyanın başka yerlerinde gerçekleşmediği anlamına gelmez.

Bir önceki G20 zirvesi altı milyonu aşkın insanın yaşadığı Hangzhou'da gerçekleştiğinde Çin hükümeti soruna komünizm geçmişini anımsatan zekice bir çözüm bulmuştu.[2] Zirveden haftalar önce, bir haftalık tatil ilan edildi ve vatandaşlar şehirden ayrılmaya teşvik edildi: "Hoşunuza gitmiyorsa hiç sorun değil; şehir dışına çıkın, olsun bitsin!" Bilge Çinlilerin aksine, birkaç budala, Almanya haritasını işaret edip şöyle söylemiş olmalı: "Bir sonraki G20'yi Hamburg'ta yapalım!" Şehrin sağlam solcu, anarşist, aktivist mirasını göz önünde bulundurursak G20'ye ev sahipliği yapmak arızaya davetiye çıkarmaktı.

Direnişin belirtileri her yerde apaçıktı. Polis kontrol noktalarının yanında, reklam panolarında meşhur Alman kolasının (Fritz-Kola) Donald Trump, Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin'in uyuklamasını tasvir eden büyük afişler vardı, altında şöyle yazıyordu: "*Mensch, wach auf!*" ("Uyan, insanlık!"). Küresel savaşlar, terörizm,

2. "Ghost town: how China emptied Hangzhou to guarantee 'perfect' G20" [Hayalet şehir: Çin hükümeti "kusursuz" G20 için Hangzhou'yu nasıl boşalttı], *The Guardian*, 5 Eylül 2016: https://www.theguardian.com/world/2016/sep/05/ghost-town-how-china-emptied-hangzhou-to-guarantee-perfect-g20

göçmen krizi ve iklim değişikliğine göz yumduğu varsayılan siyasetçilere yönelik bariz bir çağrı olmasının yanı sıra örgütlenerek sadece G20'yi değil, bizzat protesto yasağını da protesto etmeleri için tüm Hamburg vatandaşlarına ve ötesine yönelik uyanış çağrısıydı.

Trump ve Erdoğan'dan Putin ve Şi Cinping'e, Merkel, May ve Macron'a erken 21. yüzyılın liderlerinin aynı yer ve zamanda bir araya geldiği 2017 Hamburg zirvesi önemli bir tarihsel andı. Birleşik, homojen bir G20 veya küresel liderlik diye bir şeyden hâlâ bahsedilebileceğine dair geçici bir yanılsamaya yol açabilmesine karşın, mevcut G20 daha ziyade Paolo Sorrentino'nun *The Young Pope* dizisine adını veren genç papaya benziyor. Dizide Jude Law aşırı muhafazakâr ve dekadan Papa XIII. Pius'u canlandırıyor. Kahvaltıda şekersiz vişneli kola içen, Vatikan'ın yasağını hiçe sayarak sigarasını tüttüren papanın kendi Tanrı inancı konusunda da ciddi şüpheleri vardır. G20'nin benzer durumunda da en güçlü sayılan ekonomik ve siyasi bloklardan biri, o yaz Hamburg'ta açığa çıktığı gibi, kendine inancını artık yitirmiş görünüyor.

Eski G20, eski "Washington Konsensüsü" ile yeni "Washington Konsensüsü"nden[3] birini destekleyip yürürlüğe koyma konusunda teksesliydi, yeni G20 ise ancak aynı fikirde olmama konusunda fikir birliği sağlayabiliyor. Keza önceki G20 "küreselleşme"nin anlamı ve pratiği konusunda hemfikirken, mevcut G20 daha önce hiç olmadığı kadar bölünmüş durumda. Hamburg'taki G20'de Angela Merkel ısrarla serbest ticaret talep ederken, Donald Trump korumacılık politikasından ("Önce Amerika!") vazgeçmiyordu.

Müttefik olması beklenen ülkeler (örneğin Almanya'yla Çin) arasında da anlaşmazlık söz konusuydu. G20 öncesinde Çin heyeti Merkel'i Berlin'de ziyaret edip iki ülke arasındaki dostluğun simgesi olarak Berlin Hayvanat Bahçesi'ne iki dev panda armağan etti. Tüm bu "panda diplomasisi", küreselleşmenin anlamı konusunda artık

3. Dünyanın önde gelen güçleri 2009 yılında Londra'da gerçekleşen G20 zirvesinde Washington Konsensüsü'nün son bulduğunu ilan ederken, bir yandan da bu ekonomi politikasında kilit rol oynayan bir kuruluşu, yani IMF'yi güçlendirip ona 1 trilyon dolarlık ek kaynak tahsis etti.

Çin'le Almanya'nın bile anlaşamadığı gerçeğini yumuşatma girişimiydi. Ya da Merkel'in bizzat iki dev pandanın önünde söylediği üzere, "Pekin Avrupa'yı Asya'nın arkabahçesi olarak görüyor. Bizse farklı düşünüyoruz."[4] Hakikat elbette pandalarda. Demem o ki Çin halihazırda Avrupa'yı ele geçiriyor, hem de sadece panda armağan ederek değil, akıllıca yatırımları ve 21. yüzyılın en büyük altyapı, taşımacılık, ekonomi tasarısı olan "Tek Kuşak, Tek Yol", diğer adıyla "Yeni İpek Yolu" vasıtasıyla.

Bunun üstüne, bir de iklim değişikliği ve Donald Trump'ın Paris İklim Anlaşması'ndan çekilmesi var. G20'nin geri kalanı Trump'la aralarına mesafe koymakta birleşmiş görünse de G20 ulusları fosil yakıtlara yenilenebilir enerjiden dört kat daha fazla kamu finansmanı sağlamaya devam ediyor. Uyuşmazlığın bir diğer kaynağı da 2017'de Körfez bölgesinde çatışmanın kızışması; aynı esnada karşıt küresel güçlerin Suriye çatışmasına doğrudan müdahil olması ve Batılı devletlerin savaşa bilfiil dahil olanlara silah satmasıydı, ki Suriye'deki savaş şiddetle sürerken tüm bu ülkeler Hamburg'ta toplanmıştı. Benzer şekilde, zirvede bulunan G20 ülkelerinin hepsi "terörizmle savaşma" konusunda birlik olduklarını ilan etmelerinin ardından, vahşi savaşların oluşmasına veya sürmesine katkıda bulunan kârlı silah anlaşmalarını satmaya, küresel terörizmi kamçılamaya mutlu mesut devam etti. Avrupa demokrasisini iyice taçlandıran da G20 müzakerelerine katılan Suudların (Trump'la Mayıs 2017'de değeri 110 milyar doları bulan bir silah anlaşması imzalamışlardı) Fairmont Vier Jahreszeiten otelinin 165 oda ve 31 süitinin tamamını blok olarak rezerve etmeleriydi ki otel elbette ağır silahlı Alman kolluk kuvvetlerince korunuyordu.[5]

4. "Panda diplomacy: Merkel and Xi pushed into awkward embrace before G20" [Panda diplomasisi: Merkel ve Şi, G20 öncesi garip bir kucaklaşmaya itildi], *Reuters*, 4 Temmuz 2017:https://www.reuters.com/article/us-g20-germany-china/panda-diplomacy-merkel-and-xi-pushed-into-awkward-embrace-before-g20-idUSKBN19P16G

5. "US-Saudi Arabia seal weapons deal worth nearly $ 110 billion..." [ABD ve Suudi Arabistan değeri yaklaşık 110 milyar doları bulan silah anlaşmasını imzaladı], *CNBC*, 20 Mayıs 2017:https://www.cnbc.com/2017/05/20/us-saudi-arabia-seal-weapons-deal-worth-nearly-110-billion-as-trump-begins-visit.html

Alman kola markasının uyanış çağrısında unutulan bir şey vardı. Mesele otoriter dünyanın liderlerinin uykuda olması değil. Ne yaptıklarını pekâlâ biliyor ama yine de yapıyorlar. Asıl sorun, Hamburg'taki G20'de Merkel, May ve Macron'un temsil ettiği sözde "özgür dünya liderleri"nin içinde bulunduğu (Hegel'in türettiği nefis bir ifade bu) "dogmatik uyku"dur. Onlarca yıldır küreselleşmeyi ve Washington Konsensüsü'nü zorla kabul ettirenler bu tip liderlerdi. Trump'ın Paris İklim Anlaşması'ndan çekilmesini memnuniyetle kınadıkları halde, fosil yakıt şirketlerine yatırımların bütünüyle tasfiye edilmesini talep edemediler. Oysa bu, sürdürülebilir olmayan fosil yakıtlarına yapılan enerji yatırımlarını temiz, yenilenebilir enerji üretimine yönlendirecekti. Bu arada bu liderler ifade özgürlüğü, kişisel bilgilerin korunması hakkı, internete erişim hakkı gibi temel insan haklarına ve dijital haklara ilave kısıtlamalar getirecek yeni küresel internet düzenlemeleri konusunda da talepte bulunuyorlar. Sonuncu ama bir o kadar önemlisi de alışıldık küresel istikrar ve barış retoriği tekrarlanırken Hamburg'ta dünyanın en çok silah ihraç eden on ülkesi[6] (ABD, Rusya, Fransa, Almanya, Çin, Birleşik Krallık, İtalya), dünyanın en büyük silah ithal eden ülkeleriyle (Hindistan, Suudi Arabistan, Avustralya, Türkiye) bir araya gelmişti.

Bu gülünç çelişkiler G20 zirvesinin ilk gününde açığa çıkmıştı. Şehrin bütün yolları kapanmış ve protestocular St. Pauli mahallesinde polisle çatışırken, dünya liderleri Hamburg'un müthiş konser salonu Elbphilharmonie'de Beethoven'ın *Neşeye Övgü*'sünün keyfini çıkarıyor, dünyanın en büyük, akustik açıdan en iyi konser salonlarından birinde, muhtemelen şu sözlere kulak tıkıyorlardı: "Sihrimiz birleştirir geleneklerin bıçak gibi ayırdığını, tüm insanlar kardeş olur senin o tatlı kanatlarının altında."[7]

6. https://www.businessinsider.com/top-countries-exporting-weapons-arms-sales-2018-3

7. "Beethoven's Ninth at the G20: Peace, joy – and provocation" [Beethoven'ın 9. Senfonisi G20 zirvesinde: Barış, mutluluk – bir de provokasyon], *Deutsche Welle*, 7 Temmuz 2017:https://www.dw.com/en/beethovens-ninth-at-the-g20-peace-joy-and-provocation/a-39594778

Bu meşhur dizeler G20 zirvesinde olanlara dair ironik bir yorum sunuyor: Dünya liderleri kendi aralarında bölünmüş, halksa düşman olarak görülüyor korkuyla. Şehrin limanındaki *Fischmarkt*'ta süren protesto gösterisine doğru yürüyen aktivistlerin ve Hamburgluların oluşturduğu bir kalabalığa katıldım. *Fischmarkt*'ın diğer ucunda ağır silahlarla donanmış ve saflarını sık tutmuş bir polis topluluğuyla iki toma anacadde *Elbstrasse*'yi kapatmıştı; civardaki tüm sokaklar da tutulmuştu. Polisin taktiği belliydi: Arkadaki çıkışı kapatıp göstericileri ters yöne sürmek; böylelikle göstericiler orada bekleyen diğer polislerce durdurulup fiilen "kıstırılacaktı".

Kalabalığın kalan tek çıkışa yönelmesiyle, ortalarda bir yerde siyah giysileri ve maskeleriyle anarşist "Kara Blok" üyeleri belirdi. Aslında yirmili yaşlardaki gençlerden oluşan bu grup, biraz da ironik bir şekilde, Kara Blok'u temsil eden büyük, siyah bir balonu şişirmeye başladı. Diğerlerinin elinde ufak plastik tuğlalar vardı.

Polisin ironi anlayışı yoktu. Kara Blok üyeleri Hamburg'un geçişe kapanmış tarafına doğru üç yüz metre kadar gerileyince polislerle nehir duvarı arasında kapana kısıldı. Polis tansiyonu düşürmekle ilgilenmiyordu. Bununla birlikte, tutuklama yapmak da istemiyordu. Göstericilere yönelik aleni bir uyarı olarak Kara Blok üyeleri ayıklanıp hırpalandı; geri kalan herkes göz yaşartıcı gaza ve tazyikli suya maruz bırakıldı. Buna karşılık göstericiler de polislerin üzerine taş ve ellerine geçen diğer nesneleri yağdırdı. Her zaman olduğu gibi yetkili merciler, o akşam *Fischmarkt*'ta bulunan herkesi şiddet saçan ayak takımı olarak lanse etti, anaakım medya da bunu yineledi. Polisin zulmüne karşı öngörülebilir bir tepki olan şiddetin, "anlaşılması güç" bir hareket olarak nitelendirilmesi kaçınılmazdı.

2013'te Türkiye'nin başbakanı Erdoğan, Gezi Parkı'ndaki göstericilerin arasına "teröristlerin" sızdığını ileri sürüp[8] protestocuların tahliye edilmesi emrini verdiğinde, dönemin Avrupalı liderleri,

8. "Turkey: Erdoğan threatens to 'clean' Gezi Park of 'terrorists'" [Türkiye: Erdoğan Gezi Parkı'nı "teröristlerden" "temizlemekle" tehdit etti], *The Guardian*, 13 Haziran 2013:https://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2013/jun/13/turkey-referendum-plan-mooted-as-erdo-an-sets-protesters-deadline-live-coverage

başkalarına "demokrasi" dersi vermeleri gerektiği zamanlarda hep yaptıkları gibi, bu kısıtlamayı kınamakta gecikmemiş, demokratik toplanma değerleri ve düşünce özgürlüğüne övgüler yağdırmıştı. Oysa ki dört yıl sonra Hamburg'ta olanlar önemli ölçüde o günlere benziyordu. G20 karşıtı gösteri ve olayların çoğu barışçıl olmasına karşın, sistem –yasal "olağanüstü hal" (bir hükümetin kontrolü muhafaza etmek veya yeniden elde etmek adına normal anayasal prosedürü askıya aldığı ulusal tehdit veya felaket durumu) mefhumunu kullanarak– çeşitlilik barındıran, heterojen bir gösterici topluluğunu, Alman basınının basbayağı "bir grup militan" olarak tarif ettiği niteliğe indirgedi.

Son birkaç on yıldır, aşağı yukarı 11 Eylül'den beri, olağanüstü hal uzun zaman istisna olmaktan çıkmıştı; şimdilerdeyse gerçekten de neredeyse kural halini aldı. Kasım 2015'te Paris'teki terör saldırılarının ardından Fransa hükümeti bugün hâlâ yürürlükte olan bir olağanüstü hal ilan etti. Devlet, Fransa halkını terörizm tehdidinden kurtarmak adına hareket özgürlüğünü, barışçıl toplanma hakkını kısıtlayan gerekçesiz binlerce tedbir dayattı. Uluslararası Af Örgütü'ne göre, Kasım 2015'le Mayıs 2017 arasında Fransız mercileri, olağan Fransız hukuk kurallarına uygun düzinelerce protestonun yasaklanmasına ilaveten, kamusal toplanmaların önüne geçen 155 adet kararnamenin çıkarılmasında da olağanüstü hal yetkilerini kullandı. Aynı zamanda belli kişilerin kamusal toplanmalara katılmalarının önüne geçen 639 tedbir dayattı. Bunların 574'ü, teklifi sunulan iş kanunu reformlarını protesto edenleri hedef alıyordu. Medya raporlarına göre yetkililer, 7 Mayıs 2017'deki başkanlık seçimlerinin ikinci turunun ardından insanların protestolara katılmasını önlemek adına düzinelerce benzer tedbir dayattı.[9] Barışçıl protesto, temel bir hak olarak değil, gizil bir tehdit olarak görülüyor. Son dönemlerde benzeri olağanüstü haller İtalya, Almanya, İspanya,

9. "France: Unchecked clampdown on protests under guise of fighting terrorism" [Fransa: Terörizme karşı savaşma kisvesi altında protestolara denetimsiz kısıtlamalar getiriliyor], *Amnesty International*, 31 Mayıs 2017: https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/05/france-unchecked-clampdown-on-protests-under-guise-of-fighting-terrorism/

Belçika, Birleşik Krallık ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu çeşitli Avrupa ülkelerinde devreye konmuştu, bazılarında hâlâ devam ediyor.

G20'nin gerçekleştirildiği Hamburg'taki düzenleme geçici bir olağanüstü halden ibaret değildi. Daha ziyade, Avrupa ve dünya üzerindeki başka olağanüstü haller de göz önünde bulundurulursa, bu durum hukuk kuramcısı Carl Schmitt'in egemenin kamu yararı adına hukukun üstünlüğünü aşma hakkı olarak tanımladığı "istisna hali" (*Ausnahmezustand*) mefhumuna yaklaşıyor. Başka bir deyişle, anayasayı koruma amacıyla anayasa askıya alınabilmektedir. Halkı korumak için öncelikle askıya alınan, halkın (toplanma, protesto özgürlüğü vb.) temel haklarıdır.

İstisna hali kavramı, gerçekten de iki dünya savaşı arası Almanya tarihine sıkı sıkıya örülmüş bir kavramdır; Weimar Anayasası'nın 48. maddesinin hangi durumlarda uygulanıp kötüye kullanıldığını anlamadan, Hitler'in nasıl iktidara geldiğini anlamak mümkün değildir.[10] Weimar Cumhuriyeti'nin son yılları bir istisna hali içinde geçti. İtalyan filozof Giorgio Agamben'in *İstisna Hali* adlı kitabında işaret ettiği gibi, yaklaşık üç yıl süresince Almanya bir başkanlık diktatörlüğü rejimi altında olmasaydı, parlamento işliyor olsaydı, Hitler'in iktidara gelmesi bu kadar dolambaçsız olmayabilirdi. Weimar Cumhuriyeti'nin son anlarında Almanya'nın kendisini bulduğu durumu Schmitt, başkanın anayasanın koruyucusu olarak hareket ettiği düşüncesiyle anayasal düzeyde gerekçelendirmiştir, fakat Weimar'ın sonu, Agamben'in söylediği gibi, şunu açıkça göstermiştir ki "korunma altına alınmış bir demokrasi" demokrasi olmaktan çıkar: Anayasal diktatörlük paradigması daha ziyade "kaçınılmaz olarak totaliter bir rejimin kuruluşuyla sonuçlanan bir geçiş aşaması" olarak işler.[11]

10. 48. madde şöyle diyor: "Alman Reich'ında güvenlik ve kamu düzeni önemli ölçüde aksayıp tehdit edildiyse, Reich başkanı güvenlik ve kamu düzenini yeniden tesis etmek için zorunlu olarak tedbir alabilir, gerekirse silahlı kuvvetlerin yardımına başvurabilir. Bu maksatla temel hakları tamamen veya kısmen askıya alabilir."

11. Bkz. Giorgio Agamben, *İstisna Hali*, çev. Kemal Atakay, Ayrıntı Yayınları, 2018.

Bu bilgiler ışığında, son dönemlerde Weimar Cumhuriyeti yıllarına yönelik ilginin canlanması tesadüften ibaret değildir belki de. Geç dönem Weimar Cumhuriyeti'nin düşüşe geçip parçalanmasını ve Almanya'nın Nazizm'e sürüklenme evresini anlatan Volker Kutscher'in polisiye romanına dayalı popüler Alman dizisi *Babylon Berlin*'e bir göz atalım. *Babylon Berlin*'de istisna hali ve Nazizm'in yükselişiyle kokain tüccarları, pornografik film yapımcıları, milliyetçilerle suçlular, polisle işçilerin sokak çatışmaları arasında doğrudan bağlantı vardır. Geleceğe dönecek olursak, ya günümüzle benzerlik gösteren dönem 1930'lar (şimdilerde sıklıkla bizi bekleyen zamanlara dikkat çekmek için kullanılıyor) değil de 1920'ler ve Weimar dönemiyse? Geleceğimiz için elzem bir ders taşıyan, bu dönemin son yıllarındaki istisna haliyse?

Hamburg'un alevler içinde kaldığı görüntüler dünyanın dört bir yanına yayılırken, bütün dikkat şiddetin asıl sebebine değil bizzat şiddete yönelmişti. Oysa asıl sebep, G20 ve temsil ettiği dünya düzenine ait politikaların yanı sıra şehre dayatılan istisna haliydi. Zirvenin ertesi günü Almanya'nın bulvar gazetesi *Bild*, alevden bir duvarın karşısında duran siyah giysili protestocuların fotoğrafını manşete taşımıştı: "Solun nefreti durdurulamıyor. G20'de gerilla taktiği." Yazı şu sonuca varıyordu: "Yirmi bin polis bile şiddetin anlaşılması güç yükselişini durduramadı."[12] Halkın statükoyu protesto ettiği her türlü gösteriyi alenen suçlama konusunda köklü bir geleneğe sahip *Bild* gazetesi bile kendisini aşmıştı. Halkın zihnine saplanıp kalan işte bu görüntüydü; sonrasında da hükümetlerle anaakım medyanın gözünde Hamburg zirvesini tanımlamaya devam etti.

Alman Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel, farklı noktalardan şehre akın eden Avrupalı aktivistleri şiddete aç kalabalıklar olarak yansıtıp onları "evleri ateşe veren Neo-Nazilere" benzetmişti.[13] Hemen her

12. "Linker Hass kaum zu stoppen. Die Guerilla-Taktik der G20" [Solun nefreti durdurulamıyor. G20'de gerilla taktiği], *Bild*, 7 Temmuz 2017.

13. "German foreign minister: G20 rioters no different from 'neo-Nazis'" [Alman Dışişleri Bakanı: G20 göstericilerinin 'neo-Naziler'den aşağı kalır yanı yok], *Politico*, 9 Temmuz 2017: http://www.politico.eu/article/german-foreign- minister-g20-rioters-no-different-from-neo-nazis/

cenahtan Alman siyasetçi, Avrupa genelinde aşırıcılıkla mücadele için veritabanı oluşturulması çağrısında bulundu, ki gazetelerden biri bunu "Almanya'da iki siyasi parti arasında nadir rastlanan bir birliğin" sergilenmesi olarak betimlemişti.[14] G20'nin ardından yaşananlar, Agamben'in uzatılmış istisna hali tasvirine mükemmelen uyuyor; hatta Philip K. Dick'in özel kuvvetlerin suçları daha gerçekleşmeden sonlandırmakla görevlendirildiği *Azınlık Raporu*'nun yankılarını da taşıyor. Belli ki günümüzde protestonun kendisi "suç".

Protesto karşıtı uluslararası mevzuat, Hamburg'taki G20 öncesinde de zaten hayli kapsamlıydı. Benzer küresel öneme sahip olaylarda aktivistlerin Almanya'ya girişi yasaklanmış –Kürt lider Salih Müslim Hamburg'a inmiş fakat Türkiye'ye dönmeye zorlanmıştı– G20 protestolarına katıldıktan sonra gözaltına alınanlar olmuştu. Bu sonuncusu, Hamburg protestolarına katıldığı için 2000 yılında yürürlüğe giren Terörle Mücadele Yasasının 7. Ek'i* gereğince Edinburgh Havaalanı'nda alıkonan Eleanor Jones'un başına geldi. Cep telefonu ve bilgisayarının şifresini vermeye zorlanan Jones, (*The Guardian*'da köşe yazarı olan siyasal aktivist Owen Jones dahil olmak üzere) yakınlarının siyasi görüşleri konusunda sorgulanmış, ardından DNA örneği ve parmak izi alınmak üzere karakola götürülmüştü.[15]

Öyleyse Avrupa çapında aşırıcılıkla mücadele için bir veritabanı veya aktivistlerin kayıt altına alındığı benzer bir uluslararası sicil dosyası sayesinde, Hamburg'taki G20'yi –çoğunlukla barışçıl bir şekilde– protesto eden on binlerce insanın, başlıca dünya güçlerinin geleceğimizi tartışmak veya belirlemek üzere toplandığı ülkelere

14. "Rare bipartisan unity in Germany on post-Hamburg extremist database" [Hamburg'da yaşananlardan sonra aşırıcılığa dair veritabanı oluşturulması konusunda Almanya'da nadir rastlanan, iki partili birlik], *Politico*, 10 Temmuz 2017: http://www.politico.eu/article/rare-bipartisan-unity-in-germany-on-post-hamburg-extremist-database-g20/

* Birleşik Krallık'ta 2000 yılında yürürlüğe konulan, bireysel özgürlükleri kısıtlaması açısından tartışmalara neden olan Terörle Mücadele Yasası'nın 7. Ekine gönderme yapılıyor. –çn

15. Owen Jones, "If my sister can be drawn into the anti-terror net, imagine the risk to others" [Kız kardeşim terörle mücadele kapsamına alınabiliyorsa, varın gerisini siz düşünün], *The Guardian*, 29 Ekim 2017: https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/oct/26/schedule-7-terrorism-act-2000-activism-civil-rights-ethnic-minorities

girişinin önlenebileceğini tasavvur edebiliriz. Dahası var: İnternetten toplanıp işlenen verilere dayalı bir algoritma, belirli olayları kimlerin protesto etmek istediğini eylemler gerçekleşmeden bilebildiği sonucuna varılabilir. Önleyici siyaset 21. yüzyılda egemen siyaset türü haline gelecek. Önleyici polislik şimdiden algoritmik öngörüden yararlanıyorsa, protesto ileride nasıl bir hal alacak? Esas güç, silahlı araçlarda veya polis helikopterlerinde değil de dokunulmaz algoritma uzamındaysa geleneksel protesto biçimlerinin ne anlamı var? Ya güç esasında somut ve görünür olanda değil de görünmez olanda, yani dijital gözetim ve denetimdeyse?

Günümüzün en mühim siyasi sorularından birine cevap bulmak istiyorsak, tam burada durup Hamburg'ta bilfiil olanlar üzerine ciddiyetle kafa yormaya girişmemiz lazım: Şiddet içeren protestoların anlaşılması hakikaten de bu kadar güç mü? Köle isyanlarından tutun da devrimlere uzanan bu şiddet her şeyden evvel aşağılama, sömürü ve çaresizlik koşullarını bizzat yaratan sistemin yapısal şiddetine yönelik bir tepki değil mi? Belli ki şiddet sorusuna verilecek cevap, sistemden yana mı yoksa sisteme karşı mı konum aldığınıza bağlı. Fakat şayet şiddetin ötesine geçmek istiyorsa, ilerici siyasetin dikkate alması gereken stratejik soru hâlâ şu: Mevcut istisna haline gerçek bir alternatif yaratmanın yolunu nasıl bulabiliriz? Sistemin (uzatılmış istisna hali, gözetim kapitalizmi, ordunun sokakta olmasının normalleşmesi) daha büyük tepkiler vereceği şiddetli, ani taşkınlıklar niteliğine indirgenemeyecek radikal bir alternatif?

Hamburg'ta gerçekleşenlerden anlaşılan bir şey varsa o da küresel kapitalizme ve faşizmin tekerrürüne karşı günümüzün üç direniş modelinin (öteki-zirvelerin, kamusal toplantı ve gösterilerin, şiddet içeren protestoların) artık yetmediğidir. Daha önce yeterli geldilerse tabii.

Öteki-zirveler. Radikal soldan çevrecilere, sendikalardan feminist hareketlere, dünyanın her yanından gelen ilericilerin uluslararası düzeydeki bu büyük toplantıları, düşünceleri tartışıp fikir alışverişi yapmak üzere gerçekleştirilse de başlıca küresel güçlerin veya G20 ya da Dünya Ekonomik Forumu (WEF) gibi bir

güç bloğunun politikalarının doğruluğunu sorgulayacak beceriye sahip değildir. Bu karşı-zirveler gerekli olmakla birlikte, küresel kapitalizme alternatif oluşturmak için ihtiyaç duyulan otoriteye ve eylemliliğe bizatihi sahip değildir. İsviçre'nin Davos kentinde güçlü şirketlerin ve siyasi seçkinlerin her yıl bir araya geldiği Dünya Ekonomik Forumu'na karşı koymak amacıyla 2001'de kurulan Dünya Sosyal Forumu, 21. yüzyıldaki en başarılı öteki-zirvelerden biriydi şüphesiz. Kökleri Latin Amerika aktivizmine dayanan ilk Dünya Sosyal Forumu toplantısı o yıl –ileride Brezilya devlet başkanı olacak olan Lula da Silva'nın öncülük ettiği İşçi Partisi yönetimindeki– Porto Alegre'de yapılmıştı. Başlangıçta çok umut vardı (bunu en iyi, meşhur "Başka Bir Dünya Mümkün!" sloganı anlatıyor); sonraki on yıl boyunca hareket hızla büyüdü, yılda yüz binden fazla katılımcı çekti. Birçok ilericinin umudu, 21. yüzyılın ilk yıllarında neoliberalizme gerçek bir alternatif geliştiren hakiki bir ulusaşırı küresel hareketin doğuşuna tanık olunabileceğiydi. Ama katılımcıların sayısı kademeli olarak düşüşe geçti. 2016 Ağustos'unda Kanada'nın Montreal şehrinde on ikincisi gerçekleştirilen Dünya Sosyal Forumu'na sadece otuz beş bin aktivist katıldı. Bunun bir sürü sebebi var. 2018'de Lula'nın tutuklandığı Brezilya dahil, Latin Amerika'da siyasal durumun değişmesi kesinlikle bunlardan biriydi; Forum'un STK'laşması ve kaynak eksikliği de bir diğer sebepti. Muhtemelen en önemli sebepse, kimsenin asla forum "adına" konuşamamasının, Forum'un en mühim ilkelerinden biri olmasıydı. Katılımcılar, başka örgütlerle beraber kendi örgütleri adına konuşabilir, "Forum adına" değil.

Dünya Sosyal Forumu'nun Senegal'in Dakar kentinde toplandığı 2011'de, "Arap Baharı" Kuzey Afrika'nın dört yanına yayılıyordu. Dünyanın her yanından toplumsal hareketlerin, entelektüel ve aktivistlerin uzun toplantılarını hatırlıyorum. Ne var ki üye görüşlerinin çeşitlilik ve heterojenliğini korumayı önemseyen Dünya Sosyal Forumu'nun Uluslararası Konseyi ne göstericilere ortak bir destek mesajı vermiş, ne ortak bir tebliğ yayımlamış ne de küresel bir dayanışma ve seferberlik eylemi başlatmıştı. Öteki-zirveler ve

forumlarla alakalı sorun tam da bu: Hiyerarşi olmasın, öz-yönetim ve herkesin demokratik katılımı olsun diyen yataylık fetişi ve birlik adına konuşmaktan, yani etkili eylem kabiliyeti olan dikey bir karar verme yapısından korkulması, sistemi değiştirme kabiliyetlerini engelliyor.

Kamusal toplantı ve gösteriler. Büyük çaplı kamusal gösteriler medyanın dikkatini sıklıkla çekerken, bunlar mevcut küresel sistemden duyulan memnuniyetsizliği sahnelemekten başka pek bir işe yaramaz. Hükümetler, sokaklarda milyonlarca insanın bulunmasını dahi inkâr etmekte hiç zorlanmazlar. Şubat 2003'te altı yüz şehirden on milyonu aşkın insan, yaklaşan Irak işgalini eşzamanlı olarak protesto etti. Ne yazık ki çabaları işgale engel olamadı. Öyleyse ölçeği ne olursa olsun –diyelim ki Libya, Suriye veya Yemen'deki savaşlara yönelik– bir başka protestonun neden farklı bir sonucu olsun? Kamusal gösteriler günübirlik eylemlerin ötesine geçebilecek daha derin, yapısal örgütlenmelerin parçası olmadığı sürece, güçleri sadece sembolik düzeyde kalır.

Şiddet *içeren protestolar*. Böyle protestolar barışçıl kamusal gösterilerin yetersiz kaldığı varsayımından hareket eder. G20 gibi mühim zirvelerde patlak veren şiddet, her şeyden önce asıl sorun olan sistemsel şiddetin bir yansımasıdır çoğunlukla. Bununla birlikte, şiddet içeren protestolar sistemin zalimliğini ortaya serse de mevcut güç yapılarıyla mücadele etmekte, gerçek bir karşı-güç yaratmakta yeterli değildir.

Şiddet içeren protestonun çelişkili doğası, biraz da beklenmedik bir şekilde, Alman yönetmen Werner Herzog'la efsanevi aktör Klaus Kinski'nin gergin ve karmaşık ilişkisini konu alan 1999 yapımı *En İyi Düşmanım* adlı belgeselde ortaya serilir.[16]

Kinski genellikle çatlak biri olarak resmedilmiştir. Yıkıcı asabiyetiyle ün salmış aktör, bir keresinde basbayağı Herzog'u öldürmeye teşebbüs etmiştir. Fakat birlikte çektikleri beş filmden aktarılan tanıklıklara bakıldığında, farklı bir manzara belirmeye başlar, öyle

16. Bu detayı Hırvatistan'dan Tonči Valentič'e borçluyum.

ki Kinski'nin tavırları o koşullar altında hiç de çılgınca değil, bilakis gayet normaldir. Manyak görünen biri varsa, o da bizzat Herzog'dur: 1982 tarihli filmi *Fitzcarraldo* bunun kanıtıdır. Filmde ormanın orta yerine opera binası yapmak isteyen çılgın, kararlı bir İrlandalı vardır; Herzog da kırk derecelik tropikal sıcağın altında Peru'nun çamurlu orman yamaçlarında 320 tonluk üç katlı bir vapuru nehirden nehire taşımaya yönelik donkişotvari girişimiyle bu karakteri yansıtır. Başarıya ulaşsa da bu süreçte film ekibinin yarısı yaralanır. Bu durumda, en azından kendisini "Beyhudenin Fatihi" ilan edecek kadar öz-farkındalık sahibidir.

Filmin on sene evvelinde, Kinski'nin başrolünde olduğu Herzog'un *Aguirre, Tanrının Gazabı* filmi de Peru ormanlarında çekilmişti. Film ekibinin uyuşukluğuna köpüren Kinski, ekip kâğıt oynarken üzerlerine ateş açmıştı. Akabinde Kinski mekânı terk etmeye kalkmış, Herzog önce onu, sonra da kendisini vurmakla tehdit edince fikrini değiştirmişti. Hayret verici bir şekilde çiftin ilişkisi 1987 yapımı *Yeşil Kobra* filmine kadar sürdü. Filmin çekimi esnasında, Kinski öyle fena öfke patlamaları sergiledi ki bir noktada "Kinski'nin gazabından" ekibe gına geldi. Bu tahrip edici durum, bilindiği üzere, Kinski'nin sözlü taciz sağanaklarından birinin ardından filmin ilk görüntü yönetmeni Thomas Mauch'ın projeden çekilmesiyle doruğa ulaşmıştı. Oyuncuyla Herzog arasındaki dostluk böylece tükendi. Hayatı âdeta Herzog'la ilişkisinin yaratıcı şiddeti sayesinde sürüyormuş gibi, Kinski bundan sadece dört yıl sonra öldü.

Şiddetin önemine dair mühim bir siyasal ders bulunuyor burada. Esas soru Kinski'nin niçin deli gibi davrandığı değil, onun şiddet dolu patlamaları esnasında Herzog'un niçin sakin kaldığıdır.

Cevap *En İyi Düşmanım*'da ortaya çıktı; yapımcı Walter Saxer'le kavga ederlerken Kinski vahşice fırlayıp, delirmişçesine adamın yüzüne haykırmıştı. Sonradan Herzog, Kinski normalde olduğundan daha sakin göründüğü için bu kavgaya karışmak istemediğini söylemişti. Fakat sonunda Perulu film ekibinden biri Herzog'a şöyle dedi: "Korktuğumuzu sen de anladın muhtemelen, ama bu hiç de bağıran

bir aptaldan duyulan korku değildi. İşin aslı, bizim korktuğumuz sendin, çünkü hiç sesini çıkarmıyordun!" İşte, bu yüzden Kinski'ye değil, bütün bu maceranın sonunda kendisine geriye dönüp bakınca ne hissettiği sorulduğunda, düpedüz "Hiçbir şey!" cevabını veren Herzog'a çılgın muamelesi yapmak gerekiyor.

Herzog'un filmciliğinin çılgın koşullarını göz önünde bulundurduğumuzda, Kinski aslında son derece meşru bir korkuyu (320 tonluk vapur Peru ormanları boyunca nasıl taşınacaktı?) dile getiriyor, Herzog ise sakin kalıyordu. Belki de bunun sebebi, Herzog'un bu koşullarda dahi film tasarısını istediği gibi uygulamayı sürdürmesiydi ki biçare Kinski de bu tasarının bir parçasıydı.

Bunu Hamburg'ta ya da cisme bürünmüş güçle karşı karşıya kalınan herhangi başka bir yerde oluşan şiddet sahneleriyle karşılaştıralım. Şiddet kullanmaları için birçok meşru sebebi bulunan protestocuları Kinski olarak, daha da büyük bir zalimlikle ve her zamanki gibi "Başka alternatif yok" sloganıyla sakin sakin cevap veren sistemsel şiddeti de Herzog olarak algılamamız gerekmez mi?

Herzog düzeni altüst eden, dahiyane bir yönetmen elbette, fakat mesele –aynı zamanda başarılı olmasının da sebebi tabii– gayenize duyduğunuz serinkanlı inancınızın yolundan gitmek, çünkü şunu biliyorsunuz ki güçlüklerin aşılmasıyla gayeniz gerçekleşecek. Gerçekleşmese bile, en azından denemiş olacaksınız.

Bununla birlikte, bu üç direniş modeli "siyasal özneleşme" denebilecek muayyen sebepten ötürü önemini koruyor. Örgütlenip sistemi protesto etme, sistemle ve kendi içsel çelişkilerimizle yüzleşme, bir o kadar önemlisi de farklı kimliklerin ve sınırların enginliğinde yoldaşlık ve dostlukları paylaşarak, iktidarın içinde ve dışında yeni mekânlar yaratabilme gücüne sahip bir birliktelik hissi yaşama deneyimiyle siyasal bir öznellik edinme sürecidir bu.

G8'in Seattle (1999) ve Cenova'daki (2001) zirvelerinden tutun da, Yunan Baharı'nı tetikleyen Atina'daki Sintagma Meydanı'na ve Podemos'un ve belediyeci hareket Müşterek Barselona'nın yükselişinin önünü açan Madrid'deki Puerta del Sol'e uzanan bu ayaklanmalar Fransız filozof Michel Foucault'nun "heterotopya" (kelimesi kelimesi

ne, "başka mekân") diye nitelendirdiği, Hakim Bey'in "geçici otonom bölgeler" dediği şeyin önünü açıyor.[17] Foucault'ya göre heterotopya öteki veya başka mekândır (Eski Yunanca *heteros* kelimesinden türemiştir): Yoğun, çelişkili, dönüştürücü – hem bu mekâna dahil olanlar için hem de toplumun bütünü için. Böylesi direniş mekânları birer ütopya, yani bu dünyanın dışında birer dünya değildir; dünyaların barındırdığı dünyalardır: Dünyaları, değerleri, arzuları tersyüz edebilen, gelecek olan tüm mücadelelerin kuşkusuz tamamlayıcı bir parçasını oluşturacak olan gerçekliklerdir. Aynı zamanda farklı zamansallıkların (misal, *pomalo*) mekânıdırlar. Foucault'nun örneklerinden bazıları gemi, genelev, mezarlık, bahçe, hapishanedir. Hamburg'taki G20 zirvesini veya 2018 yazında Londra'da Donald Trump aleyhindeki gösterileri göz önünde bulundurarak eklememiz lazım, protestolar ve kitlesel hareketlenmeler de birer heterotopya olabilir, olmalıdır da.

Dünyanın dört bir yanından kalkıp Trump, Erdoğan, Putin, Merkel, Suudlar, dronlar ve yirmi bin polisin istilası altındaki bir şehre gelecek kadar çılgın olan bizler, bir heterotopya oluşturuyoruz zaten. G20 zirvesinin son gününde Hamburg böylesi bir heterotopyaya dönüşmüştü. Dünya liderlerinin ayrılmasıyla yaklaşık seksen bin kişi yeniden açılan şehir merkezinde barışçıl bir gösteride bir araya geldi. Çocuğu, yaşlısı, Kürdü, Yunanı, farklı uluslardan ve herhangi bir ulusa mensup olmayanlarıyla aktivistler, sıradan insanlar, sendikacılar, feministler, hatta Kara Blok üyeleri birlik içinde yürüyerek dans ediyor, şarkı söyleyip protestonun bu kitle halinde heterojen ama en azından geçici olarak birleşmiş dünyasını kutluyordu.

Peki bu geçici heterotopyadan daha radikal bir şeye nasıl geçebiliriz? Dünya içindeki dünya, dünyayı nasıl değiştirebilir? Heterotopyanın değer ve arzuları farklı bir dünyanın yapıtaşları haline nasıl gelebilir?

17. Bkz. Michel Foucault, "Başka Mekânlara Dair (konferans)", *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar-2* içinde, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 2000, s.291-302. İngilizcesine şuradan erişilebiliyor: http://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf. Ayrıca bkz. Hakim Bey, T.A.Z: *Geçici Otonom Bölge, Ontolojik Anarşi, Şiirsel Terörizm*, çev. İnan Mayıs Aru, Altıkırkbeş Yayın, 2009.

Aklımda oluşan bu soruları yanıma alarak, şarkı söyleye söyleye yürüyen yoldaşlarıma güle güle diyor ve gösteriden ayrılıyorum. Yine buluşacağız, başka şehirlerde, başka ülke ve sokaklarda, kamusal toplantılarda, mevcut distopyaya direnilen her yerde yine buluşacağız. Hamburg'tan çekip çıkardığım ders buydu. Yeni bir dünya inşa etmemiz, yeni öznellik biçimlerinin yanı sıra yeni protesto ve örgütlenme biçimleri icat etme zorunluluğumuzun farkında olursak mümkün olabilir ancak. Şöyle diyelim: Kitlesel gösterilerde solcuların hâlâ 20. yüzyıldan kalma direniş şarkıları söylemesi dikkate değer. Bunlar unutulmaması gereken, önemli ve güzel şarkılar, ama gerçek anlamda yeni bir siyasal öznellik oluşturmak istiyorsak, yeni şarkılar lazım bize. Hem mecazi hem de gerçek anlamda.

Havalimanı yolunda bir banliyöde mola verdiğimde bir şeyi fark ettim. Daha şimdiden, hiçbir şey olmamış gibi bir görüntü oluşmuştu. Dükkanlar açık, insanlar sakin sakin gündelik yaşamlarına, rutinlerine devam ediyor. Her şey normal görünüyor. Sadece gazetelerin manşetleri bir savaş alanını terk etmekte olduğumuzu anlatıyor bize. Kitlesel çapta gerçekleştirilen barışçıl gösterileri aktarması gereken ilk sayfalar, yanan araçların ve polisle yaşanan şiddetli çatışmaların fotoğraflarıyla dolu. "Merkel, 'vahşi' Hamburg protestolarını kınadı," diye veryansın ediyordu *Financial Times*.[18] "Trump anarşistlere rağmen G20'de güvenliğin sağlanabilmesini kutladı," diye borazan öttürüyordu bir başka gazete.[19] AB komisyon başkanı Jean-Claude Juncker ise bu esnada, Hamburg'un G20 için en uygun yer olduğunu ileri sürüyordu. Doğrusu, tam bir paralel gerçeklik.[20]

18. "Merkel condemns 'brutal' Hamburg protests" [Merkel, "vahşi" Hamburg protestolarını kınadı], *Financial Times*, 8 Temmuz 2017.

19.https://www.handelsblatt.com/politik/international/nach-g20-treffen-donald-trump-lobt-hamburger-polizei-und-merkel/20036954.html

20.https://www.express.co.uk/news/politics/826940/Hamburg-G20-EU-Jean-Claude-Juncker-Merkel-resident-criticism-riots

Geminin güvertesinde Hırvatistan anakarasıyla birlikte Avrupa'yı da geride bırakmamla, distopya uzaklarda kaldı. Daha bu sabah etrafım polisle, helikopterlerle çevriliydi. Şimdiyse dolunay uçsuz bucaksız denizi, evime giden yolu aydınlatıyor.

Yer yön duygum şaşmış, yine helikopterlerin gürültüsünü duymayı bekliyorum. Ardından mahmurluğumu atıp nerede olduğumu fark ediyorum. Şükür ki Vis'te bir temmuz sabahına uyanıyorum.

Madem öyle, sahile gidiyorum. Güneş tepede, deniz uçsuz bucaksız, bense yavaşça bir kez daha yaz uykusuna dalıyorum. Ama yine o ses. Kafam karışmış halde etrafıma bakıyorum – işte, orada. Sahil semalarında bir dron.

Adriyatik adaları bu güncel teknolojinin içine bir süre önce itilmişti. 1991'de Yugoslavya'nın çöküşünün ardından Yugoslav Halk Ordusu (JNA) Vis'i terk ettiğinde, adanın anakarayla bağı güçlendi. Çok geçmeden, Avrupa'daki herkesle hemen hemen aynı zamanda son teknolojileri kucaklıyorduk: İlk cep telefonları ve internet 1990'ların son yıllarında, Myspace ve TripAdvisor ise 2000'lerin başında gelmişti. Başkalarıyla paylaşmıyorsanız, cennette tatil yapsanız ne yazar? Kimse görmüyor veya beğenmiyorsa, eğlenmenizin ne anlamı kalır? Ardından 2010'ların başında Facebook ve Airbnb geldi. İş fırsatları ve sanayinin dibi görülünce yöre halkı, en azından ev ve dairelerini yaz süresince kiralayabileceklerini fark etti.

Şimdi de dronlar çıktı. Genellikle az sayıda varlıklı turist tarafından kullanılıyorlar; bu turistler pahalı, güvenlikli yatlarından çıkıp "tehlike dolu" adaya girme riskini almaktansa, adadaki gerçek

yaşamı görmek için dronlarını kullanıyorlar. Bu konuda hiçbir yasal düzenleme olmadığını da düşünerek, herhangi bir ceza almayacaklarını bilmenin dokunulmazlığıyla böyle davranabiliyorlar. Yakın bir gelecekte dronlarla uzak adaları izleyip denetleme işini bizzat devletlerin yapacağını tahayyül edebiliriz. Peki bu fikri mantıksal sonucuna götürecek olursak, duygulardan seçimlere dek her şeyi kontrol edip programlayabilecek araçlara sahip tüzel bir şirket tahayyül edemez miyiz?

Tesadüftür ki, o gün yerel açık hava sinemamızda gelecekten bir film gösterimdeydi, tam da böyle bir dünyayla ilgili bir film. Geleceğimizin neye benzeyebileceğini görmek için sinemaya gitmeye karar verdim böylelikle.

Film kanoyla denize açılmış genç bir kadının görüntüsüyle başlıyor. Su çırpınıp dalgalar yükseldikçe o azimle kürek çekmeye devam ediyor. Dur durak bilmeden, amansızca coşan denize karşı kürek çekiyor.

Film Dave Eggers'in spekülatif bilimkurgu romanı *Çember*'e dayanıyordu. İster inanın ister inanmayın, ABD başkanının kendisine ait bir Twitter hesabı olmadığı bir dönemde, 2013'te yazılmış; farazi bir yakın gelecekten, "Çember" adlı bir teknoloji şirketinin dünyadaki en etkili örgüt haline geldiği bir gelecekten bahsediyor.

Çember, Silikon Vadisi'nin şu anki devlerini (Google, Facebook, Twitter) satın almıştır. Tekel oluşturarak insan türünün yaşamı ve düşünceleri üzerinde topyekûn kontrol kazanmıştır. İnsanlık üzerindeki bu nüfuzunu sürdürebilmek için tüm kullanıcıların çevrimiçi faaliyetlerinin bütününü tek bir kimlik ve şifreyle gerçekleştirdiği ("çevrimiçi hayatının bundan sonrası için tek tuş"), çevrimiçi etkileşimlere (sohbetler, mailler, sosyal medya, ticari işler vs.) dayanan çevrimiçi kimlik GerçekSen'i icat eder. Bütün bilgiler bulutta saklanır elbette. GerçekSen takma ad ve anonim faaliyeti ortadan kaldırdığı için çevrimiçi yorum ve etkileşimlere gerçek yaşamdaki hesap verme sorumluluğunu geri kazandırır. İnsanlar daha nazik, alışveriş daha kolay, iletişim daha hızlı. Kullanıcılar "Zing"ler gönderiyor, mesajlara "gülücük" veya "kaş çatma"larla cevap veriyorlar.

Ya da çok geçmeden Çember'in zirvesine tırmanacak kanodaki genç kadın gibi, şu şekilde akıl yürütüyorlar:

> Kardeşlerini seviyorsan bildiklerini onlarla paylaşırsın. Gördüklerini paylaşırsın. Onlara verebileceğin ne varsa verirsin. Dramlarını, çilelerini, meraklarını, dünyada var olan herhangi bir şeyi öğrenme ve bilme haklarını önemsiyorsan onlarla paylaşırsın. Sahip olduklarını, gördüklerini, bildiklerini paylaşırsın.[21]

Çember, bir sonraki mantıksal adım olarak kullanıcıların istedikleri yere mini kameralar yerleştirip elde ettikleri görüntüleri herkesle paylaşmalarına imkân tanıyan "DeğişimiGör" adlı yeni bir teknoloji lanse eder. Başlangıçta doğayı veya trafiğin durumunu görmek açısından faydalı olan bu cihazlar çok geçmeden özellikle ayaklanma veya devrim hareketlerinin sürdüğü ülkelerde yönetimleri sorumlu tutmak açısından önem kazanır.

Dünyanın dört bir yanında, seçilmiş devlet yöneticileri gitgide şeffaflaşır. Şeffaflaşamayanlarsa bir şey gizliyorlarmış gibi göründükleri için kendilerini baskı altında hisseder. Dayatılan sloganda söylendiği gibi: "SIR YANILTIR – SEVEN İNSAN PAYLAŞIR – MAHREMİYET HIRSIZLIKTIR". Çember'e karşı çıkan siyasetçiler haber programlarında ifşa edilir, kısa süre sonra da suç teşkil eden internet faaliyetinde bulunma gerekçesiyle tutuklanırlar. Bu esnada Washington'ın %90'ı "Berraklaştırma" adı verilen süreçle şeffaflaşarak "Tamamlanma" evresine ulaşır, yani bütünüyle şeffaf bir toplum oluşur. Teknolojiyle desteklenen bir çeşit sahte-teoloji aracılığıyla tüm kötülük ve suçların kökü kurutulacaktır. Herkes Tanrı gibidir, her şeyi görmektedir; aynı zamanda herkes diğer tüm tanrıların gözlerinden korkmaktadır. Her bir kişinin aynı anda hem gardiyan hem de mahpus olduğu kusursuz bir Panoptikon.

Dave Eggers'in romanında yer alan temalar Silikon Vadisi'ndeki gelişmelere ilişkin farkındalık yaratsa da hiç de yeni sayılmazlar –

21. Dave Eggers, *Çember*, çev. Handan Balkara, Siren, 2016, 2. Baskı, s. 305.

aslında kitabın yazıldığı dönemde de yeni değillerdi. Kitabın yaptığı şey, Silikon Vadisi'ndeki eğilimlerin mantıksal sonucunu ortaya koymaktı: topyekûn tekelleşme. Böylelikle Peter Thiel'in kötü üne sahip "Rekabet ezikler içindir!"[22] deyişinin de habercisi olmuştu.

Üretim araçlarını (mamul üretecek fiziksel tesis ve kaynakları) tekelleştirmenin mantığa uygun olarak bir sonraki evresi, zihinsel üretim araçlarını (düşünme, algılama vs. biçimlerimizi üreten araçları) tekelleştirmektir. Totaliter sistemler hep bunu yapmıştır tabii: Önce maddi altyapıyı ele geçir, sonra kitleyi gözetleyip davranışlarını programlamak için veri analizi yap ("biyopolitika" adı verilen süreç).

Bu bakımdan da *Çember*'in, geçen yüzyılda birçok eserde (bilhassa Yevgeni Zamyatin'in 1921 tarihli distopik romanı *Biz*'de*) anlatılmış bir öykünün 21. yüzyılın ilk yıllarında yeniden anlatımı olduğunu da söyleyebilirsiniz.

Biz romanı her şeyin şeffaf olduğu, tüm insanların neredeyse bütünüyle camdan yapılma kent devleti "Tek Devlet"te yaşadığı bir dünyayı resmeder. Günde bir saatliğine mahremiyet talep edebilirsiniz, cinsel ilişkiye girmek için mesela; fakat münasebetin tam saati konusunda yetkili mercileri bilgilendirip partnerinizi kayda geçirmek koşuluyla. Herkes üniforma giyer, herkese ait bir numara vardır. Baş karakterse "D-503" adında bir uzay aracı mühendisidir (Georges Lucas'ın 1970'lerdeki filmi THX 1138'in aynı adlı baş karakteri de bu karakterin yankılarını taşır). Tüm bireylerin davranışı Tek Devlet tarafından denklem ve formüllerle belirlenmiş bir mantığa dayanır. İnsanların her saati "Tablet" aracılığıyla komuta edilir.

İlk bakışta *Çember*'le Zamyatin'in romanı arasında temel bir fark yokmuş gibi görünüyor: İkisi de tek bir devleti betimliyor (Çember, Tek Devlet), ikisi de topkeyûn şeffaflığa dayanıyor (Zam-

22. Peter Thiel, "Competition is for losers" [Rekabet ezikler içindir], *Wall Street Journal*, 12 Eylül 2014:https://www.wsj.com/articles/peter-thiel-competition-is-for-losers-1410535536

* İlerleyen bölümlerde kitabın şu çevirisindeki terminolojiye sadık kaldık: Yevgeni Zamyatin, *Biz*, çev. Fatma Arıkan ve Serdar Arıkan, İthaki, 2015, 4. Baskı. –çn

yatin'deki metafor camken, Çember'de DeğişimiGör). Tek fark, Zamyatin komünist bir totaliter rejimi tasarlarken (*Biz* Sovyet sansür bürosu Goskomizdat tarafından yasaklanan ilk kitaptı, yazarın Paris'e göç etmesine ancak 1931'de izin verilmişti) Çember'in kapitalist bir totaliter rejimi betimlemesi. Zamyatin gittikçe baskıcı hale gelen Sovyet yönetiminin alegorisini yaparak, olası ayaklanmaları engelleyecek, Tek Devlet yurttaşlarının duygularının ve hayal gücünün alınacağı "Büyük Ameliyat"tan bahseder. Eggers ise nihayetinde bütünüyle şeffaf topluma yol açacak olan "Berraklaştırma" sürecini öne çıkarır.

Tek Devlet'i Çember'den ciddi biçimde ayıran şey, ikincisinde yurttaşların tutkulu biçimde yeni düzeni arzuluyor olmasıdır. Şeffaflığı mahremiyete yeğlerler. Çocuklarının korunmasını, takip edilmesini tercih ederler. Sağlık hizmeti bilgilerinin merkezde toplanmasını isterler. Yurttaşların günde bir saatliğine de olsa saklanmaya ve cinsel ilişkiye girmeye can attığı Tek Devlet'in aksine, Çember'de birçok yurttaş, cinsellik dahil her şeyin şeffaf olması gerektiğine inanır. Gözetlenmeyi ister, adımlarının, kalorilerinin sayılmasını arzular. Sahillerin etrafında dört dönen dronlar ister.

Kısacası, Silikon Vadisi'ndeki gelişmeler sayesinde, muhtemelen Zamyatin'in hayalini kuramayacağı bir âna gelmiş bulunuyoruz.

George Orwell *Biz*'in Fransızca çevirisini okuduktan aşağı yukarı sekiz ay sonra *1984*'ü yazmaya başlar; Zamyatin'in kitabını model aldığını kendisi de kabul eder zaten. Gene de *1984*'ün vardığı nokta, *Biz*'den büyük ölçüde farklı olarak, insanların "Büyük Birader"i sevmeye başlamasıdır.

Erken dönem distopik romanların yolundan gitse de *Çember* aynı meseleyi (yani totaliter şeffaf toplumları) sonraki mantıksal evrelerle ve Silikon Vadisi'nin gelişimiyle birlikte ele alarak yeni bir okuma öneriyor. Canavarı içeriden tanımayı teklif ediyor: Çember'in –büyük ölçüde Google ve Apple'ın karargâhlarına benzeyen– yerleşkesini tarif edip, halihazırdaki teknolojilerin daha da birbirine bağlı, bütünleşik hale gelip rekabet halindeki şirketler yerine tekel tarafından yönetilen karmaşık bir sisteme nasıl evrilebileceğini

tahayyül ederek daha kapsamlı bir çıkarım yapıyor Eggers: Bizzat siyasetin önceden programlanacağı, hakkınızdaki her şeyi bilen algoritmalara dayanacağı sonucuna varıyor.

Eggers bizleri şu soruyu sormaya çağırıyor: Geleneksel ulus-devlet siyaseti son bulsa, Silikon Vadisi (veya bir teknoloji şirketi) devletin rolünü üstlense ya da eskiden kamusal bildiğimiz ne varsa (sadece sağlık hizmetleri veya eğitim değil, bizzat oy kullanmak da) özelleşse, neler olur? Çember'in ilginçlik kazandığı nokta da burası.

Çember'in son teknolojilerinin duyurulduğu düzenli bir toplantı etkinliği olan Kavram Krallığı'nda şirketin kurucularından biri (filmde Tom Hanks'in canlandırdığı karakter) yeni bir kavram tanıtır: Çember profiline sahip kişilerin otomatik olarak seçmen kütüğüne kaydedilmesi demokratik katılımı artıracak, devamında bütün oylar aynı çevrimiçi platforma taşınacaktır. Konuşma sürerken adı Mae olan kanocu genç kadın el kaldırıp, seçimlere katılımın artması için devletin oy verme yaşına gelmiş tüm vatandaşların Çember hesabı kullanmasını zorunlu kılabileceğini söyler.

Konuşmacı araya girer, yasaların dayattığı diğer zorunlulukları sayarak oy kullanmayan üyelerin profillerini dondurmanın ne derece uygulanabilir olduğunu tartışır. Katılımcılardan birinin, ABD'nin bu durumda Kongre'ye dahi gerek duymayabileceğine, zira halk iradesinin çabucak, doğrudan belirlenebileceğine dikkat çekmesi üzerine toplantı sona erer. Nihayetinde, Çember "Demoksiyatif"i tanıtır. Bu yeni teknoloji tüm vatandaşların GerçekSen hesapları aracılığıyla oy kullanmasına olanak verir, daha doğrusu onları buna zorlar; GerçekSen hesapları kamu hizmetlerine erişimi sadece kamu kayıtlarına değil, aynı zamanda kullanıcıların çevrimiçi profillerine de bağlanmasını sağlar.

Şirket kurucularından biri bu teknolojiyi seçime dayalı demokrasiyi kusursuzlaştırmak, seçenden seçilene giden çemberi kapatmak için bir fırsat olarak görür. "Bizim burada, Çember'de bildiğimiz gibi, tam katılım beraberinde tam bilgiyi getirir," der, alkışlara karşılık. "Biz Çemberlilerin ne istediğini biliyoruz çünkü onlara soruyoruz (...) aynı modeli seçimler bağlamında ülke geneline

uygularsak yüzde yüz katılıma çok yaklaşabiliriz. Yani yüzde yüz demokrasiye."[23]

Gene de Mae işi bir adım öteye götürmeyi önerir. Neden herkes oy kullanmak zorunda bırakılmasın, diye sorar. "Yüzde yüz katılımın ideal olduğu konusunda herkes hemfikirdir." Kullanıcılar talep edilen oy kullanma işlemini gerçekleştirene kadar Çember hesabı düpedüz bloke edilecektir. "Böylelikle her an herkesin nabzını yoklayabiliriz." Çember'deki geliştiriciler öyle heyecanlanır ki bir hafta içinde Demoksiyatif'in deneme sürümünü geliştirirler: "Senin sesin ve senin inisiyatifinle yürüyen demokrasi. Çok yakında."

Kusursuz Çember distopyası işte budur: Sırf hükümetleri tam şeffaflıktan sorumlu tutmaktansa, herkes bu her yere yayılan şeffaf yeni kapitalizm biçiminin bir parçası oluyor. Vatandaşlar mahremiyetlerinden vazgeçmekle kalmıyor, aynı zamanda geleneksel siyasal temsil modelinden de vazgeçiyor. Muhakkak biliyoruz ki "temsili demokrasi"nin bir hayli kusuru var (Churchill'ın dediği gibi, geri kalanları hariç tutarsak en kötü yönetim şeklidir) fakat "doğrudan demokrasi"nin bu versiyonu sahiden daha mı iyi? Burada Silikon Vadisi tüm dünyanın doğrudan demokrasi hükümeti olarak hükümetlerin yerini alıyor. Siyaset yerine algoritmik yönetim.

Her ne kadar Silikon Vadisi şirketleri GerçekSen'in yaptıklarını henüz başaramamış olsa da halihazırda muazzam büyüklükte veri yığınlarını (e-postalar, konum bilgileri, fotoğraflar, sohbet dökümleri, yeme-içme alışkanlıkları, cinsel tercihler, istekler, hayaller) çeşitli internet şirketlerine kendi ellerimizle teslim ediyoruz, bunlar da tekel kontrolündeki bir sisteme neredeyse ânında hiper-entegre oluyor.

Giderek artan büyüklükte bilgi birbirine bağımlı birtakım teknoloji ve hizmetler aracılığıyla depolanıp birleştirilirken, henüz bir "akıllı parti"miz olmadığı halde, Silikon Vadisi (Google, Facebook, Cambridge Analytica vs.) halihazırda seçim sonuçlarını etkiliyor. Daha birkaç yıl önce seçimlere büyük teknoloji şirketleri tarafın-

23. Dave Eggers, *Çember*, çev. Handan Balkara, Siren, 2016, 2. Baskı, s. 388-89 [Çeviride birkaç değişiklik yapılmıştır –çn].

dan müdahale edilebileceğini söylemek kulağa saçma gelebilirdi. Fakat 2016'da Wikileaks belgelerinin açığa çıkarılmasıyla –"Podesta e-postaları"nda– gün gibi ortaya çıktı ki Google'da teknoloji yöneticisi olan milyarder Eric Schmidt (Barack Obama'nın Silikon Vadisi'nin yönetim kurullarıyla ilk bağlantısıydı), Hillary Clinton'ın seçimlerdeki teknoloji ekibinde önemli bir rol oynamıştı. Kuşkusuz farkında olmadan *Çember*'i yankılayarak, Schmidt şöyle yazmıştı: "Esas mesele, seçmenler hakkında bilinen her şeyi bir araya getiren tek bir kaydın geliştirilmesidir."[24] Peki Clinton neden kazanamadı? Eric Schmidt'in şirketi Hillary Clinton için araçlar geliştirirken, Cambridge Analytica da Donald Trump için araçlar geliştiren yığınlar dolusu etkenden biriydi.[25] *The Guardian* Mayıs 2017'de, "Büyük Brexit hırsızlığı: Demokrasimiz nasıl gasp edildi?" başlıklı bir makale yayımladı. Makale, Cambridge Analytica'nın önce Donald Trump'ın başkanlık seçimi kampanyası, ardından da Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi lideri Nigel Farage'ın Brexit kampanyası için büyük çaplı dijital pazarlama operasyonlarıyla kitle hedeflemesi yaptığını ortaya çıkardı.[26] Bir sene sonra açığa çıktı ki Facebook da bu skandalda rol oynamıştı; bunun üzerine Mark Zuckerberg hem ABD Kongresi'ne hem de Avrupa Parlamentosu'na ifade vermeye çağrıldı. Silikon Vadisi'nin büyük şirketlerinin (Google'dan Facebook'a), salt veri toplamakla yetinmeyip seçimlere fiilen müdahale ettiği adım adım gösterildi.[27] Peşindense, tabii ki tüm bu hileler inkâr edildi; ya da Mark Zuckerberg'in yaptığı gibi bütün suç Rusların üzerine atıldı.

24. https://wikileaks.org/%20podesta-%20emails/%20emailid/37262

25. "Leaked: Cambridge Analytica's blueprint for Trump victory" [Sızdırılmış: Cambridge Analytica'nın Trump'ın zaferi için hazırladığı plan], *The Guardian*, 23 Mart 2018: https://www.theguardian.com/uk-news/2018/mar/23/leaked-cambridge-analyticas-blueprint-for-trump-victory

26. Carole Cadwalladr, "The great British Brexit robbery: how our democracy was hijacked" [Büyük Brexit hırsızlığı: demokrasimiz nasıl gasp edildi?], *The Guardian*, 7 Mayıs 2017: https://www.theguardian.com/technology/2017/may/07/the-great-british-brexit-robbery-hijacked-democracy

27. https://www.theverge.com/2018/7/10/17556778/facebook-cambridge-analytica-fine-uk-information-commissioner

Çember'de öngörülen karanlık ve kâhinvari neticeye göre, Silikon Vadisi hükümetlere etki etmek yerine başlı başına bir yönetim haline geliyordu.

Oysa bu kâbus belki de bizi gelecekte beklemiyordur. Belki halihazırda buradadır. Tepemizdeki dronlar, Silikon Vadisi'nin şimdiden çeşitli yollarla gerçekleştirdiği topyekûn bir dijital sömürgeleştirmenin (Eggers'in terimiyle "Tamamlanma") alameti olarak anlaşılabilir: "nesnelerin interneti" (evlerimizin, araçlarımızın, yaşamsal altyapının tek bir ağda mutlak olarak bütünleşmesini çağrıştıran ifade), "akıllı kentler" (şehirlerimizin altyapısının Silikon Vadisi tarafından özelleştirilmesi), sosyal ağlar (Facebook, Twitter, Instagram), Google, ulaşımdaki yenilikler (dronlar, Tesla Motors), büyük veri, topyekûn gözetim, yapay zekâ, sanal gerçeklik ve bir o kadar önemlisi "ölümsüzlük" (Silikon Vadisi'nin beyinlerimizi belleklere yükleyip sonsuza dek yaşayacağımıza dair hayali). Tüm bu büyük yatırım ve radikal yenilik alanları gerçekliğimizi öyle derinden dönüştürüyor ki yaşamlarımız tüm yönleriyle çok geçmeden büyük, küresel ölçekli dijital bir Çember'e katılacak.

Silikon Vadisi'nin büyük dönüşümünün yol açacağı sonuçları tam anlamıyla değerlendirebilmek adına, burada söz konusu sonuçları İtalyan sosyolog, filozof Maurizio Lazzarato'nun "makinesel köleleştirme" kavramıyla ilişkilendirmek faydalı olacaktır. Fransız psikoterapist-filozof Félix Guattari'nin "semiyo-kapitalizm"e (gösterge üretimine dayanan kapitalizm) dair fikirlerini arkasına alan makinesel köleleştirme bireyin fiilen, kelimenin gerçek anlamıyla nasıl Makine'nin bir çarkından ibaret hale geldiğini betimler. Bir başka deyişle, insan *oluş sürecimiz* veya "özneleşmemiz" bütünüyle Makine'nin etkisinde gerçekleşir, baştan sona teknolojiye dayanır. Burada Lazzarato büyük etki yaratan "gayrimaddi emek" kavramını geliştirir. Bilişim denetimi kadar, şimdiye değin iş olarak düşünülmemiş insan faaliyetlerini de (dil, duygular, arzular) bünyesinde barındırır bu emek türü.[28] Gayrimaddi emek zorunlu olarak dijital

28. Bkz. Maurizio Lazzarato, "Immaterial labour" [Gayrimaddi emek], http://www.generation-online.org/c/fcimmateriallabour3.htm

teknolojilere bağlanmaksızın üretilen bilişsel, duygulanımsal emeği (bakım emeği, teselli, psikolojik destek, iletişim, hatta cinsellik) tarif etmek için kullanılırsa, makinesel köleleştirme de gayrimaddi emeğin Makine'nin bütünleyici bir parçası haline geldiği bir sonraki evreyi betimler. Hizmet ilişkilerine mahsus makinesel köleleştirmede hem girdiyi hem de çıktıyı iletişim, kelimeler ve önermelerin oluşturduğu çağrı merkezlerini ele alalım. Önceleri işçiler kendilerine dışsal olan makineleri (aletler, fabrika ekipmanı vs.) kullanırken, artık hepimiz içsel araçları (duygular, dil vs.) kullanıyoruz. Fransız filozof Bernard Stiegler'in "insan zihninin proleterleş(tiril)mesi" ifadesinde bahsettiği şey budur – veya daha iyi ifadeyle, insan sinir sisteminden değer çıkarılmasıdır.[29]

Burada görebildiğimiz şeyse iletişimin nasıl üretimin bir parçası haline geldiğidir. Artık sömürülen şey işçilerin maddi çıktıları değil, *gayrimaddilikleri*dir (dil, iletişim, duygulanımlar): Kapitalizm artık işçinin bizzat ruhundan fayda sağlamaktadır. Makinesel köleleşme budur. Fakat gayrimaddi emekle makinesel köleleşme arasındaki farkı gerçekten anlamak için çağrı merkezinden ayrılıp geleceğe geri dönmemiz gerekiyor; yani Çember'in distopik bilimkurgu gerçekliğine. Bir zamanların çağrı merkezlerinde sömürü türleri hâlâ elle tutulur niteliktedir, oysa Çember çağında sömürü görünmez hale gelir. 2015'te Davos'ta gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumu'nda bizzat Eric Schmidt, "İnternet görünmez hale gelecek (...) onu hissetmeyeceksiniz bile, varlığınızın daimi bir parçası olacak," demişti. Peki ya "internet" kelimesini "sömürü" ile değiştirsek, nasıl sömürüldüğümüzü bile hissetmeyecek hale gelsek, sömürü mevcudiyetimizin süreğen bir parçası haline gelse? Halihazırda yaşadığımız gelecek budur. Eski güzel günlerde, özellikle 2018'deki Facebook skandalının ardından, "beğen"diklerimizin, fotoğraflarımızın, arkadaşlıklarımızın, duygularımızın, arzularımızın hepsinin ayıklanarak sözde "üçüncü taraflara" satıldığının bir şekilde hâlâ farkındaysak, Çember bu gayrimaddi emeğin Makine'nin bütün-

29. Maurizio Lazzarato, *Göstergeler ve Makineler*, çev. Ferda Nur Demirci, Otonom, 2016.

leştirici bir parçası halini aldığı makinesel köleleştirme evresini oluşturuyordur (ortada üçüncü parti filan yok, Silikon Vadisi partisi var sadece!). Varlığımızın, arkadaşlıklarımızın, arzularımızın sosyal ve duygusal özü Makine'nin çarkı haline gelmekle kalmadı, aynı zamanda önceden programlanır hale geldi ve diğer girdi-çıktılarla ilişkili olarak kullanılmaya başlandı.

Makinesel köleleştirme günümüzde Çin'deki Sosyal Kredi Sistemi'nde görülebilir. Bu sistem büyük veri ve yapay zekâyı kullanarak vatandaşları izleyip onları sosyal, siyasal, ekonomik tutumlarına göre puanlıyor. Batı'da da var bu sistem; Batı ülkelerinde nakit kullanmak hızla imkânsız hale geliyor (işlemlerin %80'inin halihazırda dijital olduğu İsveç'te mesela); ofisinizin kapısını bedeninize yerleştirilmiş mikroçip olmadan açmanız imkânsız hale gelebilir (İsveç'te *start-up*'lar işçi sınıfı için mikroçip üretiyor); muhtemel partneriniz Makine tarafından bulunup ayarlanmadan, hatta daha da ötesi, kiminle mükemmelen eşleştiğinize Makine tarafından karar verilmeden biriyle çıkabilmeniz dahi imkânsız hale gelebilir.

Black Mirror'ın dördüncü sezonunun "Hang the DJ" bölümü, yapay zekânın aşka nasıl etki edeceği sorusuna nihayet dokundu. Bilimkurguyu hızla gerçekliğe dönüştüren mevcut teknolojik gelişmelere (Tinder, Grindr, Cyber-Butler gibi uygulamalarla mükemmel eşinizi seçen yapay zekâya) pek aşina olmayanlara gelecekten gelen bir distopya gibi görünmüştür bu. *Black Mirror*'ın tasarladığı geleceğin toplumunda romantik karşılaşmalar "Koç" denen yapay zekâ sistemince planlanır. Bu sistem kullanıcıya "en uyumlu eşi" ayarlayabilmek için veri toplayıp kimin kiminle ve ne kadar süre birlikte olacağını dayatır.

Diyelim ki az önce harika bir romantik akşam yemeği yediniz, altındaki sandalyenin titremesinden aşık olduğunu anlıyorsunuz. Tuvalete gidip bu kişinin mükemmel eşiniz olup olmadığını görmek için Koç'a bakıyorsunuz. Şansa bakın ki yapay zekâ on iki saat içinde ilişkinin süresinin dolacağını söylüyor. Ama dert etmenize gerek yok. Ne kadar çok ilişkiniz olursa bilgisayar o kadar çok veri topluyor. Ne kadar çok bilgi toplarsa, kişilik öngörüleri de o kadar

kesin oluyor. Cambridge Analytica'nın seçimleri etkileyip önceden programlamak için geliştirdiği siyasal mesaj hedefleme modelinin, Cambridge'in Psikometri Merkezi'nin 2015 tarihli "Bilgisayar temelli kişilik değerlendirmeleri, insan değerlendirmelerinden daha isabetli" başlıklı araştırma makalesine dayanması rastlantı değil.[30] Makalede bilgisayar modellerinin, Facebook beğenilerini kullanarak bir bireyin kişiliğini öngörmekte bireyin iş arkadaşları, ev arkadaşları, aile üyeleri veya eşinden daha başarılı olduğu gösterildi. Bilgisayar on beğeni analiz ettiğinde kişiliği bir iş arkadaşından daha iyi öngörebiliyor, yetmiş beğeni analiz ettiğinde bir arkadaş veya oda arkadaşından daha iyi öngörebiliyor. Yüz elli beğeni analiz ettiğinde bir aile üyesinden, üç yüz beğeni (Facebook'un ortalama kullanıcısının beğenisiden fazla) analiz ettiğinde kullanıcının kişiliğine ilişkin, eşi veya sevgilisinin öngördüğüne epey yakın bir sonuca ulaşabiliyor. Algoritma sizi arkadaşlarınızdan daha iyi, neredeyse eşiniz kadar iyi tanıyor.

Facebook'un Cambridge Analytica hadisesinden sağ çıkmak için adı basbayağı "Dating" [flört/randevu] olan çevrimiçi çöpçatanlık hizmetini piyasaya süreceğini hiç oyalanmadan duyurması rastlantı değil. Kötü bir şaka gibi gelebilir, ama şaka değil. Muhtemel eşleşmeleri tanımlamak için Facebook bağlantılarını kullanan Tinder veya Grindr gibi uygulamaların aksine Facebook kullanıcıların hemen her şeyini görebiliyor: Çiftlerin ilk kez birbirlerini beğenmesinden nişan yüzüğü reklamlarına bakma aşamasına gelmelerinin hatta daha da ileriki aşamalara geçişlerinin izini sürebiliyor. Bloomberg'in Mayıs 2018'de, "Facebook, 'beğen'ilerin aşk doğurabileceğini düşünmekte haklı" başlıklı bir makale yayımlamasına şaşırmamak lazım.[31] Görünen o ki seçimlerin önceden programlanmasından

30. "Computer-based personality judgements are more accurate than those made by humans" [Bilgisayar temelli kişilik değerlendirmeleri, insan değerlendirmelerinden daha isabetli], *PNAS*, 27 Ocak 2015: https://www.pnas.org/content/112/4/1036

31. "Facebook is right to think 'likes' can lead to love" [Facebook 'beğen'ilerin aşk doğurabileceğini düşünmekte haklı], Bloomberg, 11 Mayıs 2018: https://www.bloomberg.com/opinion/articles/%202018-%2005-%2011/%20facebook-%20dating-%20app-%20should-%20make-%20tinder-%20worry-%20about-%20its-%20appeal

aşkın önceden planlanmasına geçiş için –ve tam tersi için– ufak bir adım gerekiyormuş sadece.

Uzun lafın kısası, makinesel köleleştirmenin en son evresi Makine'nin kendisini sevmeye koyulduğunuzda başlıyor, çünkü şeffaf toplum ideolojisi o kadar derine nüfuz ediyor ki sonunda insanla makine arasında bir fark kalmıyor.

Yakın veya hanidir var olan geleceğimize yönelik daha da kötümser bir kavrayış Franco "Bifo" Berardi'nin kitabı *And: Phenomenology of the End*'de (2015) bulunabilir.

Kendisi de Félix Guattari'den etkilenen İtalyan filozof Berardi çağımızın en kışkırtıcı, en cüretkâr düşünürlerinden biri ve teknolojinin insan yaşamı üzerindeki etkisini kırk yılı aşkın bir süredir düşünüyor. Bifo bir "mutasyon" gerçekleştiğini ileri sürüyor, ne direnilebilecek ne de tersyüz edilebilecek bir mutasyon. İş aracılığıyla insanların "ağa bağlı enformasyon işleyicileri"ne dönüştürüldüğünü söylüyor. Üretmek ve çalışmak Makine'ye bağlı oluşumuzu gösterir: Bağlanma, çalışmadır. Neticede siyaset de değişir. Büyük teknoloji şirketlerinin şimdiden seçimleri etkisi altına alıp manipüle ettiği 21. yüzyılın başlarında siyasetin –ve demokrasinin– hakikaten ne anlam ifade ettiğini düşünme vaktidir. Daha da önemlisi, tercih ve eylemlerimiz algoritmayla önceden öngörülüp programlanıyorsa, oy kullanma dahil, herhangi bir konuda aslında ne kadar özgür irademiz olacak?

"Sonun fenomenolojisi" (teknolojiyle birlikte siyasetin sonunun gelmesi) düşüncesinde Berardi'nin işaret ettiği şudur: Geleneksel hükümetler veya rejimler enformasyon akışını artık kontrol edemiyor, (Çember gibi) yeni bir "enformasyon ağı tabanlı süper-organizma" oluşma aşamasında. Vergiler, sağlık hizmetleri veya eğitim gibi hizmetlerin denetlenip işlenmesinde hükümetlerin yerini Silikon Vadisi şirketlerinin aldığı bir süreç içine halihazırda çekilmişsek, aynı mantığın uzantısı olarak, niçin oy kullanmayı da halledemesinler? Bifo bizi şöyle uyarıyor: Bu enformasyon ağı tabanlı süper-oluşum, insani karar verme ve bilgi sahasının dışında evriliyor; otomatik hale geliyor.

Dave Eggers'in romanının sonunda, Çember'i icat edip kuran kişi kendi yaratımının kontrolünü kaybedip çaresizlik içinde itiraf ediyor:

> Ben bu olanların hiçbirini istemedim. Çok hızlı ilerliyor. (...) Çember üyeliğinin zorunlu olduğu, tüm devlet işlerinin, tüm hayatın tek bir ağdan yönlendirildiği bir dünya hayal etmedim. (...) Eskiden katılmama seçeneği vardı. Ama şimdi o devir kapandı. Tamamlanma her şeyin sonu olacak. Herkesi içine alacak biçimde kapatıyoruz çemberi – totaliter bir kâbus bu.[32]

Şeffaf Toplum ideolojisinin son safhası bu gerçekten de: Ağa bağlı olma ve şeffaflık çemberi, sahte arkadaşlıklar ve sahte haberler çemberi, her açıdan mevcudiyet çemberi – bu çemberlerin kapanması lazım. Çemberin dışında kalanlar etkisiz hale gelecek. Sadece çemberin içindekilerin seçme hakkı olacak. Fakat o bile sahte olacak.

Değil mi ki böylesi bir distopik dünyaya hızla yaklaşıyoruz?

İşiniz olsun istiyorsanız, ağa bağlı olmanız gerekiyor. Arkadaşlıklarınızı sürdürmek istiyorsanız, ağa bağlı olmanız gerekiyor. Buluşmaya gitmek istiyorsanız, ağa bağlı olmanız gerekiyor. En ufak bir şey yapmak istiyorsanız, Facebook, Instagram, Twitter, akıllı kentler, akıllı her şey, e-postalar, uygulamalar vesairenin habis çemberinde bulunmanız gerekiyor. Çemberin dışındaysanız, yok gibi bir şeysiniz. Bizzat insan etkileşimleri metalaştırıldı; her etkileşim çoktan ticari bir işlem haline geldi bile. Ağa bağlantısı olmadan ticari işlem yapmak da mümkün değil.

İnternet devriminden önce ağa bağlı olmanın bir ayrıcalık olması gibi bugün de ağa bağlı olmamak ayrıcalık (ilk başta böyle bağlantılar sadece ABD üniversitelerinde ve orduda mümkündü; ardından *hacker*'lar bu ayrıcalığı kazandı: İnternet ancak 1990'ların ortalarında ticarileşti). Şu da dikkat çekici değil mi? Silikon Vadisi'nin süper zenginlerinin çoğu artık çocuklarını dünya nüfusunun büyük

32. Dave Eggers, *Çember*, çev. Handan Balkara, Siren, 2016, 2. Baskı, s. 481-483.

kısmıyla etkileşime geçebilecekleri iPhone, iPad, hatta dizüstü bilgisayarı gibi araçların tamamen yasak olduğu seçkin okullara gönderiyor.[33] Steve Jobs 2010'da *New York Times*'a çocuklarının hiç iPad kullanmadığını anlatmıştı: "Evde çocukların teknoloji kullanımını kısıtlıyoruz." Günümüzün tekno-ütopya seçkinlerinin amentüsü, "Kendi sattığın malla kafayı bulma" olmuş. Geri kalanlarımız için teknoloji bir uyuşturucu, bir afyon. Aralık 2017'de Facebook'un eski bir yöneticisi endişesini şöyle açığa vurdu: "Ürettiğimiz, dopamin güdümlü kısa vadeli geri besleme döngüleri toplumun işleyişini altüst ediyor: Fikir teatrisi yok, işbirliği yok; yanlış bilgilendirmeler, yalan beyanlar var. Amerikalılara özgü bir problem de değil. Rus reklamlarıyla da alakası yok bunun. Küresel bir problem."[34]

Daha bir ay öncesinde Facebook'un ilk dönem yatırımcılarından Sean Parker, "Kim bilir, sosyal medya çocuklarımızın beynine neler yapıyor," diyerek uyarmış, sosyal ağların insanların psikolojik kırılganlıklarından istifade ettiğini, insanları daha çok beğeni ve yorum alma ihtiyacıyla sürekli gönderi paylaşmaya sürüklediğini iddia etmişti.[35] Kulağa uyuşturucu gibi mi geliyor? Öyle de ondan. Bu durum, daha net bir ifadeyle "Narkokapitalizm" olarak tanımlanmalı, "üretmeyi hiç kesmediği depresyonun manik bir aksi olan uyarım gücüyle, tepeden tırnağa narkotik bir kapitalizm".[36] Çember'in bir başka güzel tarifi bu; ebedi uyarım ve depresyon çemberinin, yani sosyal medya hesaplarımızda ekranı aşağı kaydırdığımızda ya da güya hayatımızı kolaylaştırıp iyileştiren sayısız uygulamadan birini

33. "'Our minds can be hijacked': the tech insiders who fear a smartphone dystopia" ["Zihinlerimiz gasp edilebilir": Akıllı telefon distopyasından korkan teknoloji çalışanları], *The Guardian*, 6 Ekim 2017: https://www.theguardian.com/technology/2017/oct/05/smartphone-addiction-silicon-valley-dystopia

34. "Former Facebook executive: social media is ripping society apart" [Facebook'un eski yöneticisi: sosyal medya toplumumuzu paramparça ediyor], *The Guardian*, 12 Aralık 2017: https://www.theguardian.com/technology/2017/dec/11/facebook-former-executive-ripping-society-apart

35. "Sean Parker on Facebook: 'God only knows what it's doing to our children's brains'" [Sean Parker'dan Facebook'a dair açıklamalar: "Kim bilir sosyal medya çocuklarımızın beynine neler yapıyor"], *The Verge*, 9 November 2017: https://www.theverge.com/2017/11/9/16627724/sean-parker-facebook-childrens-brains-feedback-loop

36. Laurent de Sutter, *Narcocapitalism*, Polity Press, 2018, s. 43.

kullandığımızda, yaşadığımız o narkotik heyecandan sıyrılmanın imkânsızlığının tanımı.

Film bitiyor. Jeneriğin sonuna gelince ekran kararıyor, gece oluyor. Üzerimdeki yıldızları görebiliyorum yeniden. Ardından, seyirciler arasında bir kız sinema salonu ve arka plandaki yıldızlarla *selfie* çekip Instagram'da paylaşıyor. Belli ki zaten Çember'de yaşıyoruz. Bundan böyle bir gelecek yok, daimi bir hiper-bağlı şimdi var sadece.

Şimdi, etkisini her an her yerde hissettiriyor. Fakat görünüşe göre artık kimse geleceğe inanmıyor. Dünyamızdaki insanlar artık daha iyi bir geleceğe duyulan ortak bir umutla birbirlerine bağlı görünmüyor; bilakis, ortada gelecek falan olmadığına dair hâkim bir hisle hiper-bağlı durumdalar.

Çaresizce savaşlardan, yoksulluktan veya iklim değişikliğinden kaçıp Batı şehirlerinin sınırları, kampları, merkez garları ve parklarında yeni çaresizliklerle karşı karşıya kalan milyonlarca insana gelecek ne vaat eder? Meksika'dan Macaristan'a duvarlar yükselirken, yeni "akıllı" sınırlar inşa edilirken, kendi vatandaşlarının serbest dolaşımını temel hak olarak garanti altına aldığı Schengen Anlaşması AB'de askıya alınırken, Londra'dan İstanbul'a, Paris'ten Berlin'e, Nice'ten Münih'e neredeyse haftalık bir ritimde terör saldırıları gerçekleşirken geriye umut mu kalır? Kaczyński Polonya'sından Orban Macaristan'ına uzanan despot rejimler, biz seyirci kalırken ortaya çıktı. Avrupa Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun oluşturduğu Troyka tarafından temsil edilen AB, gözlerimizin önünde İspanya'dan Yunanistan'a, Portekiz'den Hırvatistan'a uzanan çeper ülkelerini, artan borçlarla ve tasarruf tedbirleriyle yoksulluk ve çaresizliğe razı ediyor. Bu ülkelerin milyonlarca gencini –göç etmek dışında– nasıl

bir gelecek bekliyor? Milyonlarca Avrupalıyı –hiç bitmeyecek bir borç dışında– nasıl bir gelecek bekliyor? Peki Meksika'dan Hindistan'a, yoksulluk veya şiddet içinde boğulan dünyanın geri kalanı? Çaresizlik içinde, umutsuzca yaşayan dünyanın büyük çoğunluğu? Peki ya dünyanın yoksulları, şu anki mülteci krizini muazzam bir insani felaketin dipnotu haline getirecek daha da büyük bir küresel facianın mağduru olurlarsa?

Mart 2018'de Dünya Bankası, 2050'ye gelindiğinde iklim değişikliği sonucunda sırf üç bölgeden (Sahraaltı Afrika, Güney Asya, Güney Amerika) 140 milyon mülteci beklenebileceği tahminini de içeren bir rapor yayımladı.[37] Dünya Bankası niçin bundan kaygı duyuyor? Çünkü tahminlerine göre daha büyük sınırötesi çatışmaları kızıştıracak, milliyetçiliği artıracak, daha çok duvarın yükselmesine sebep olacak, vesaire. Başka bir ifadeyle, Avrupa'nın şu anki krizi (otoriter, yabancı düşmanı, askerileştirilmiş rejimler, bunların ördüğü duvarlar, mültecilere yönelik nefret) önümüzdeki kötü zamanların yanında solda sıfır kalabilir. Şu an Avrupa'daki geri tepmeyi (yabancı düşmanı sağ cenah, tel örgüler ve gözaltı kampları, Macaristan'da göçmenlere yardım etmenin suç sayılması[38] gibi antidemokratik mevzuatın yarattığı genel bir sendeleme) tetikleyen 2015'te gelen bir milyon civarında göçmen ve mülteciyse, 140 milyon insan Avrupa'ya tek yaşama umudu olarak baktığında ne olacak? Peki ya bu 2050'de olması beklenen şey ya çoktan somutlaşmaya başlamış bir durumsa?

Şimdilerde dünyamızın sonunu hayal etmekten kaçınmak imkânsız: Can çekişen gezegenimiz hakkında her gün sayısız görüntü ve haberle bombardımana tutuluyoruz. Mart 2018'de Kenya'da son kuzeyli beyaz gergedan erkeği ölmüştü, şimdiyse iklim değişikliği gezegenin en yaşlı ağacı olan baobapları yok ediyor. Gergedan kırk beş yaşındaydı, sırf boynuzları ve derisinin ticari değeri yüksek olduğu için 7 gün 24 saat silahlı koruma altında yaşıyordu.

37.https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/03/19/climate-change-could-force-over-140-million-to-migrate-within-countries-by-2050-world-bank-report

38. https://www.theguardian.com/world/2018/may/29/hungary-criminalises-migrant-helpers-stop-george-soros-legislation

Günümüzdeyse milyonlarca yıl hayatta kalmayı başaran ama insan etkisine dayanamayan türlerin neslinin tükenmesine tanıklık ediyoruz. Bu esnada, Avrupa'nın kuş popülasyonundaki düşüş son otuz yılda 400 milyonu aştı.[39] Peki niçin? Böcek ilaçları yüzünden yiyecek böcek bulmakta zorlanıyorlar: Kıta genelinde uçan böcek sayısında %80'lik bir azalma oldu. Biliminsanlarının dünyanın farklı yerlerinde tohumdan tutun da dondurulmuş memeli sütüne kadar her şeyin saklandığı depolar (bunlara "Kıyamet Deposu" deniyor) inşa etmesi, hızla yok olan doğal düzeni korumak için yarışması boşuna değil.[40]

Artık bir gelecek olmaması ihtimali sadece biliminsanlarını veya biyologları alakadar etmiyor. Bu ihtimal hâkim duygu haline geldi, küresel yoksulların hâkim gerçekliği oldu. Tüm dünyada avantajlarını kaybetmekte olan orta sınıfın kaygılı sofra sohbeti artık bu. Kuzeyinden güneyine, doğusundan batısına, dünyanın dört yanına sıçradı. Nihayetinde küresel zenginlere de ulaştı. 30 Ocak 2017'de *New Yorker* "Süper zenginlerin kıyamet hazırlıkları" başlıklı bir makale yayımladı.[41] Zenginler küresel felaket ihtimalinden bihaber değil; onun gerçekleşeceğini düşünüyor, hazırlık yapıyorlar.

Reddit Yönetim Kurulu Başkanı Steve Huffman lazerle göz ameliyatı olduğunu, zira küresel bir felaket durumunda kontakt lens veya gözlük bulmanın "büyük dert olacağını" ifade ediyor. Evan Osnos'un *New Yorker*'da açıkladığı gibi, Huffman belirli bir tehlikeden (örneğin San Andreas fayının kırılmasından, bir pandemiden veya kirli bombaların* kullanımından) ziyade, bu gibi şeylerin sonrasında olacaklara, yani kendi deyimiyle "hükümetimizin ve kurumlarımızın

39. https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=biologists+in+France+have+stated+that+the+bird+population+in+France+has+fallen+by+a+third+over+the+-last+decade+and+half.&ie= UTF-8&oe= UTF-8

40. https://www.nytimes.com/2017/07/13/magazine/seed-vault-extinction-banks-arks-of-the-apocalypse.html

41. "Doomsday prep for the super-rich" [Süper zenginlerin kıyamet hazırlıkları], *New Yorker*, 30 Ocak 2017:https://www.newyorker.com/magazine/2017/01/30/doomsday-prep-for-the-super-rich

* Radyoaktif madde yayma özelliği olan bombalar. –yhn

geçici süreliğine çökmesine" odaklanıyor. "Birkaç tane motosikletim var. Bir miktar silah ve mühimmatım. Yiyecek var. Sanırım bunlarla bir süreliğine evime çekilebilirim."[42]

Bir diğer Silikon Vadisi ahalisi, Silikon Vadisi'ni toplumun "kaos maymunları"na* benzeten *Chaos Monkeys* kitabının yazarı Antonio Garcia Martinez, Kuzeybatı Pasifik'teki bir adadan iki hektar ağaçlık arazi satın alıp burayı jeneratörler, güneş panelleri ve binlerce atımlık mühimmatla donattı. Kıyamet senaryoları gerçekleşirse hayatta kalabilecekleri koşulları yaratmayı iş edinmiş varlıklı kişiler, *New Yorker*'da tüm ayrıntılarıyla tarif edildiği gibi, özel Facebook gruplarında iklim değişikliğinin etkilerinden korunaklı yerler, gaz maskeleri ve sığınaklar konusunda fikir alışverişinde bulunup birbirlerine tüyo veriyorlar.

PayPal'ın kurucu ortağı, Facebook yönetim kurulu üyesi, bir zamanlar da Donald Trump'ın en yakın teknoloji danışmanı olan Peter Thiel'in, Yeni Zelanda'da olası bir küresel felaketten korunaklı güvenli bir bölge arayışına giren (sayıları giderek artan, çoğunlukla da Silikon Vadisi'nden gelen) Amerikalı zengin takımına katılarak onursal Kivi** olması şaşırtıcı gelmiyor. Kimileri kıyamet gününe yönelik korkuların ülkenin faiz oranlarının yükselmesini teşvik ettiği yorumunda bulunmuştu. LinkedIn'in kurucu ortağı, önde gelen yatırımcılardan Reid Hoffman *New Yorker*'a şunu itiraf etmişti: Zenginler arasında Yeni Zelanda'ya yönelik ilgi, uygarlığın çökmesi durumunda bir B planına sahip olmanın kaidesi. "'Yeni Zelanda'dan ev aldığını' söylemek başka söze gerek bırakmayan bir koda benzer. Tıpkı Masonların el sıkışması gibi, kodu bir kez söylediğinizde muhabbet hemen şöyle evrilir: 'Ya biliyor musun, eski kıtalararası güdümlü füze hangarlarından satan bir komisyoncu var. Hangarlar

42. "Doomsday prep for the super-rich" [Süper zenginlerin kıyamet hazırlıkları], *New Yorker*, 30 Ocak 2017:https://www.newyorker.com/magazine/2017/01/30/doomsday-prep-for-the-super-rich

* Netflix mühendislerinin Amazon İnternet Hizmetleri sisteminin hatalara dayanıklılığını artırmak amacıyla geliştirdiği, sistemi üzerinde kaotik deneyler yapan bir yazılım aracı. –çn

** Yeni Zelanda'nın endemik canlılarından kivi kuşunun adı, aynı zamanda Yeni Zelanda halkını ifade etmek için kullanılmaktadır. –çn

radyasyona dayanıklı hale getirilmiş, bunların içinde yaşamak ilginç olur gibime geliyor.'"

Haziran 2017'de *Forbes* dergisinde mevcut apokaliptik *zeitgeist*'ı* gayet iyi yansıtan bir makale yayımlandı: "Dünyanın şaşırtıcı kıyamet günü haritaları ve milyarderlerin kaçış planları."[43] Yazı, büyük bir tufan sebebiyle harabeye dönen veya asteroid çarpmasıyla dönme ekseni değişen bir gezegen tahayyül ederek fütüristik bir dünya teorisi sunuyor ve gerçekte var olan kaçış planlarını gözden geçiriyor; yani dünyanın en zengin ailelerinin, dünyanın dört bir yanında muazzam boyutlardaki tarıma elverişli arazileri nasıl kapıştığını anlatıyor. Tüm bu mülkler kıyı alanlarından epey uzak, kendi varlığını sürdürmeye, tarıma, kömür madenciliğine elverişli konumlarda bulunuyor. ABD'deki Montana, New Mexico, Wyoming, Teksas gibi kurak bölgeler en varlıklı milyarderlerin gözdesi durumunda: Tele-Communications şirketinin eski yönetim kurulu başkanı, ABD'de en çok toprağa sahip olan John Malone'un, Wyoming ve Colorado'daki bölgeler dahil 890.308 hektar arazisi var; Ted Turner'ın Montana, Nebraska, New Mexico ve Kuzey Dakota'da 809.371 hektar arazisi var; Philip Anschultz'un Wyoming'de 176. 847 hektar arazisi var; Amazon'un sahibi Jeff Bezos'un Teksas'ta 161.874 hektar, Stan Kroenke'nin Montana'da 91.119 hektar arazisi var. Birçok milyarder uzak yerlerdeki tatil evi, ambar ve depolarına kaçış planı yaparak geleceğe hazırlanıyor. Çoğunun apar topar kalkış yapmaya hazır özel uçakları da var.[44]

Forbes'e göre, Avustralya ve Yeni Zelanda'daki zenginler de tarım arazisi alımında rekor kırıyor. "Sığırlara, süt ve tarım çiftliklerine yönelik bu büyük ilgi, kendi kendine yeterek hayatta kalmanın cazipliğini kanıtlıyor" fakat "daha da önemlisi servet sahipleri, kaçı-

* Almancada "zamanın ruhu", "çağın/yüzyılın ruhu" anlamına gelen kavram, felsefi olarak ilk kez Alman filozof Johann Gottfried Herder tarafından 1769'da kullanılmıştır. –çn

43. "The shocking doomsday maps of the World and the billionaire escape plans", [Dünyanın şaşırtıcı kıyamet günü haritaları ve milyarderlerin kaçış planları], *Forbes*, 10 Haziran 2017:https://www.forbes.com/sites/jimdobson/2017/06/10/the-shocking-doomsday-maps-of-the-world-and-the-billionaire-escape-plans/#22035f094047

44. age.

lacak güvenli cennetlere hazırlık yapıyor, kurak bölgelere gayrimenkul yığıyor, eski usul yiyecek içecek depolamaktan uzak duruyorlar. Para ve kıymetli madenler işe yaramaz olacak, çünkü kendi kendine yetebilen toprak yeni zaruri lüks konumunu alacak."[45]

Forbes mevcut kaçış planlarının genel bir taslağını vermesinin yanı sıra (Gordon-Michael Scallion'dan Edgar Cayce'ye) fütürologların kuramlarını esas alan, jeolojik konumlandırmaya dayalı arazi değişimi öngörülerinin ayrıntılı bir listesini de yayımladı. Bu öngörülere göre dünya, kıyamet sonrasına dair bilimkurgu filmi *Su Dünyası*'nı andırmaya başlayacak. Filmde Kevin Costner, küresel ısınma nedeniyle deniz seviyesinin yükselmesiyle bütün bölgelerin silinip gitmesinin ardından üç tekneli katamaranıyla Yeryüzü'ne açılan hayatta kalmış ender kişilerden birini canlandırıyor. Fakat *Su Dünyası*'nın senaryosunun aksine, günümüz milyarderleri kurak toprak aramak için denize açılmaya niyetli değil. 2008'de Peter Thiel okyanusun orta yerine, yüzen liberter bir ütopya projesi geliştirmeye girişmiş, adını da "Seastead" [Deniz Yurdu] koymuştu. Küresel ısınma sebebiyle deniz seviyesinin yükselmesi durumunda bunlar kalıcı, siyaseten özerk yerleşim yerleri olarak hizmet verecek. Böylelikle dünyanın geri kalanı cehennemin dibini boylasa da hâlâ ayakta duran liberter ütopyalar olacak.

Yaklaşan kıyametin heyulası, o günden bu yana, anaakım kültürde gitgide daha derin yer ediniyor. 2012'de National Geographic Kanalı *Doomsday Preppers* dizisini başlattı. Bu *reality show*, bir dizi Amerikalının kendilerini S.H.T.F. (yani, her şeyin boka sardığı an) dedikleri şeye hazırlamalarını gösteriyor. İlk gösteriminde dört milyonu aşkın seyirciye ulaştı, ilk sezonun sonuna gelindiğinde televizyon tarihinin en popüler dizisiydi. *National Geographic* tarafından yaptırılan bir araştırma, Amerikalıların %40'ının, erzak depolama veya sığınak inşa etmenin ABD'deki emeklilik tasarruf planı 401(k)'dan daha akıllıca bir yatırım olduğuna inandığını ortaya koydu.

45. age.

Uygarlığın eli kulağındaki çöküşüne dair bu algı, halkın tasavvuruna derinden nüfuz etti: Uzak bir ihtimal olarak değil, ufukta beliren tüm olası gelecekler arasında en kötüsü olarak.

Tüm bunlar bizi, Donald Trump'ın ABD'nin 45. başkanı olarak seçilmesine ve apokaliptik *zeitgeist*'a yaptığı katkılara getiriyor. 20 Ocak 2017'deki göreve başlangıç konuşmasında yeni başkan uygarlığın çöküşünü ana hatlarıyla tarif etmişti:

> Ama vatandaşlarımızın çok büyük bir bölümü için farklı bir gerçeklik söz konusu: Anneler ve çocuklar şehrin belli kesimlerinde yoksulluk kapanına kıstırılmış; paslanıp çürüyen fabrikalar ulusumuzun topraklarının dört yanında mezartaşı gibi dizilmiş; para içinde yüzen, ama genç ve güzel talebelerimizi bilgiden yoksun bırakan bir eğitim sistemi; birçok cana mal olmuş, ülkemizin potansiyelini talan etmiş suç, çeteler ve uyuşturucu var bir de.[46]

Bu konuşmasında Donald Trump, önümüzdeki felaketlerden ve apokaliptik korkulardan kendisinin sorumlu olabileceğini kabul etmek şöyle dursun, kendisini eleştirenleri solda sıfır bırakıp hepsine toz yutturmuştu. Kendisini Kurtarıcı Mesih olarak yansıttığı fantazma dolu bir manzara çizdi. Konuşmasının sonunda, hararetle şöyle diyordu: "Yeni bir milenyumun şafağındayız." Her ne kadar yeni milenyum, en azından takvime göre, on yedi yıl önce başlamış olsa da Trump'ın kafasında şimdi, kendisi sahneye çıktığı anda başlıyordu.

Burada dil sürçmesi değildi söz konusu olan, daha ziyade el çabukluğuydu. Trump (veya baş danışmanlarından bazıları) "milenyum" kelimesinin Hıristiyan inancında "kıyamet günü" ve Mesih'in İkinci Gelişi'ne tekabül ettiğini bal gibi biliyordu; zaten Trump bu dili tam da bu yüzden kullanmıştı. Yeni Ahit'in son bölümü Vahiy'de, yani namı diğer "Yuhanna'nın Apokalipsi"nde, binyılın kapanışı ve İsa'nın İkinci Gelişi şöyle tasvir edilir:

46. https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/

> Bundan sonra yeni bir gökle yeni bir yeryüzü gördüm. Çünkü önceki gökle yeryüzü ortadan kalkmıştı. Deniz de yoktu artık. Kutsal kentin, yeni Yeruşalim'in gökten, Tanrı'nın yanından indiğini gördüm. Güveyi için hazırlanmış süslü bir gelin gibiydi. Tahttan yükselen gür bir sesin şöyle dediğini işittim: "İşte, Tanrı'nın konutu insanların arasındadır. Tanrı onların arasında yaşayacak. Onlar O'nun halkı olacaklar, Tanrı'nın kendisi de onların arasında bulunacak." (Vahiy, 21:1-3, Yeni Antlaşma)*

Trump'ın sözlerini iyi okursanız içinde İsa'yı bulursunuz. Trump'ın konuşması tıpkı günahkarların dehşet ve umutsuzluğa boğulduğu İkinci Geliş'teki gibi, herkesin Mesih'i beklediği kıyamet öncesi bir durum tasvir etmişti. Görünen o ki elimizde "Yuhanna'nın Apokalipsi" yerine, "Donald'ın Apokalipsi" var. Eski Yunanca *apokalyptein* (vahiy/kıyamet) kelimesi "tebliğ" veya "vahiy" anlamına gelir. Demek ki burada Donald Trump'ın "vahyi"nden bahsediyoruz.

2017 Mayıs'ında Donald Trump'ın Papa Francis'i ilk ziyaretinden henüz birkaç ay sonra Vatikan'ın Beyaz Saray'ı "apokaliptik jeopolitika" yapmakla suçlamasına şaşmamalı. ABD'deki evanjelik liderlerin Beyaz Saray'daki Oval Ofis'te Donald Trump'la görüşüp din özgürlüğü, İsrail'e yönelik destek ve sağlık reformu hakkında müzakerelerini takiben Trump'a "el sürerek" dua etmesinden[47] birkaç gün sonra, 13 Temmuz 2017'de *La Civiltà Cattolica* adlı Katolik dergisinde yayımlanan, Papa Francis'in iki yakın meslektaşının yazdığı bir makale, ABD'yi "evanjelik köktendincilik"le suçlamıştı. Trump'ın iklim değişikliğinden göçe uzanan konularda, kutsal kitabın çarpıtılmış bir okumasını benimsediğini ileri sürüyorlardı.

Vatikan'ın Donald Trump'ı sevmemesinin sebebi, Trump'ın halkın bazı kesimlerini –özellikle göçmenleri ve Müslümanları, kadınları ve alternatif solu– şeytanlaştırmak, "sermaye, kâr ve silah

* Türkçesi Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil). Yeni Antlaşma ©1987, 1994, 2001, 2009, Yeni Yaşam Yayınları. https://incil.info/kitap/rev/21 –çn

47. https://forward.com/fast-forward/376842/evangelical-leaders-lay-hands-on-trump-in-oval-office/

satışları arasındaki ilişkiyi" dikkate almaksızın ABD'yi Tanrı'nın kutsadığı bir ulus olarak konumlandırmak için kendi yönetiminde sahte dini argümanlar kullanıyor olması.[48]

"Bu Maniheist görüşte," diyor Papa Francis'in iki meslektaşı, "saldırganlığa teolojik bir gerekçe sağlanabilir; kutsal kitap yazılarını bağlam dışı kullanarak savaşa dayanak bulma arayışına giren papazlar var."

Trump'ın göreve başlangıç konuşması bu "apokaliptik anlatı"nın kalkış rampasıydı. "Bu teolojik görüş," diye iddia ediyor papalığın yazarları, "doğa felaketlerini, çarpıcı iklim değişikliğini ve küresel ekolojik krizi kendi dogmalarını tekrar gözden geçirmek için acil bir ikaz olarak algılamak şöyle dursun, büsbütün tersini yapar: Bu acil durumlar, onların Vahiy Kitabı'nın son tasvirlerini mecazi değil düz anlamıyla alan bakış açılarını doğrulayan, 'yeni bir gökle yeni bir yeryüzü'ne yönelik apokaliptik umutlarını onaylayan işaretler olarak kabul edilir."

Bu belki de Trump'ın en sağlam üçkâğıdıydı: Yeni Ahit'in fetih ve "vaat edilmiş topraklar"ın savunulmasına dair metinlerini (ABD'yi kastederek) kullanıp kendi "vahyi" olarak sundu; göreve başlama konuşmasında vahiy ettiği bu "Donald Apokalipsi"nde tarif ettiği mevcut ahlaki çöküş ve çürümeden bizi kurtarmaya gelen bir tür postmodern mesihti o.

Artık geriye dönüp bakacak olursak, Trump'ın göreve başlangıç konuşmasından tutun da anaakım medyanın pompaladığı kasvetli senaryolara uzanan apokaliptik anlatının doğuşu, zamanımızın en büyük söylemsel geçişidir herhalde. Söylemin daima gerçek sonuçları olmuştur. *The Guardian*'da yayımlanan "Silikon Vadisi'nin süper zenginleri küresel bir kıyametten kaçmak için güneye yöneldi" başlıklı makaleye göre, Trump'ın başkan seçilmesinden sonraki kırk

48. Tüm alıntılar şuradan: Antonio Spadaro ve Marcelo Figueroa, "Evangelical fundamentalism and Catholic integralism: a surprising ecumenism" [Evanjelik köktendincilik ve Katolik kapsayıcılık: şaşırtıcı bir ekümenlik], *La Civiltà Cattolica*: https://www.laciviltacattolica.it/articolo/evangelical-fundamentalism-and-catholic-integralism-in-the-usa-a-surprising-ecumenism/

sekiz saat içinde Yeni Zelanda hükümetinin göç idaresinin internet sitesinde %2500'lük bir ziyaret artışı tespit edildi.[49] "Immigration New Zealand" internet sitesini ABD'den 88.353 kişi ziyaret etti, ziyaretçi sayısı günde 2.300'e ulaştı. Yatırımcılara yönelik "New Zealand Now" internet sitesi de iki günlük bu dönemde ABD'den 101.000 kişi tarafından ziyaret edildi, oysa günlük ortalama 1500'dü.

2017'den önce hepimiz psikanalitik terimlerle "fetişist inkâr" olarak tanımlanabilecek bir durumda yaşıyorduk, Trump seçildikten sonraysa en isabetli şekilde "apokaliptik fetişizm" olarak tanımlanabilecek bir durumda yaşamaktayız.

Fetişist inkâr fikri Fransız psikanalist Octave Mannoni tarafından, bizim şimdiki apokaliptik *Zeitgeist*'ımıza bütünüyle uygun düşecek bir kuram öne sürdüğü meşhur metni "*Je sais bien, mais quand-même*"de ("Çok iyi biliyorum, ama işte...") sunulmuştu.[50] Mannoni'ye göre fetişist inkâr, öznenin aynı anda hem fantezisine inanması hem de onun fanteziden başka bir şey olmadığını kabul etmesidir. Marx'ın ideoloji tarifi, "Ne yaptıklarını bilmedikleri halde yapıyorlar"dıysa, fetişist inkâr "Ne yaptıklarını bildikleri halde yapıyorlar" şeklinde tarif edilebilir.[51] Psikanaliz bakış açısından ortadaki sorun, bireyin fanteziyi tanımasının, fantezinin birey üzerindeki etkisini hiçbir şekilde azaltmamasıdır elbette.

Trump'tan önce korkunç doğa felaketleri, radikal iklim değişikliği, nükleer savaşlar, hatta gezegenimizin harap olması ihtimaliyle yüz yüzeyken, bu korkuya "*Je sais bien, mais quand-même*" şeklinde cevap verirdik genelde. Bir başka deyişle, dünya nüfusunun büyük çoğunluğu küresel bir fetişist inkârdan mustaripti âdeta: Bildiğimiz

49. "Silicon Valley super-rich head South to escape from a global apocalypse" [Silikon Vadisi'nin süper zenginleri küresel bir kıyametten kaçmak için güneye yöneldi], *The Guardian*, 29 Ocak 2017: https://www.theguardian.com/technology/2017/jan/29/silicon-valley-new-zealand-apocalypse-escape

50. Bkz. Octave Mannoni, "Je sais bien, mais quand même..." *Clefs pour l'imaginaire ou l'Autre scène* içinde, Éditions du Seuil, 1968, s. 9-33. İngilizce çevirisine şuradan erişilebiliyor: https://www.ideiaeideologia.com/-wp--content/-uploads/2013/05/-Mannoni--I--know--very--well.-pdf

51. Bu konuda daha detaylı bir okuma için Slavoj Žižek'in yapıtlarını inceleyebilirsiniz.

halde, yine de bir şey yapmıyorduk. "Dünyanın sonunda yaşıyor olabileceğimizi, doğal bir felaketin tüm ülkeleri silip süpürebileceğini ya da bir nükleer savaşın tüm gezegeni yok edebileceğini gayet iyi biliyoruz, ama işte..." Ardından inkârlar gelir: "Dünya daima yıkımın eşiğindedir, gene de ayakta kalmaya devam eder; iklim değişikliği falan yok; zaten elimizden bir şey gelmez" vesaire.

2017 yazı, hiç beklenmedik bir şeymiş gibi (sanki insanın sebep olduğu iklim değişikliğinin gerçek olduğunu güçlü ve net bir şekilde ortaya koyan onlarca yıllık bilimsel araştırmaların hiçbir anlamı yokmuş gibi) çıkageldi. Dünya, son yılların en fena apokaliptik korkuları gerçekleşiyormuşçasına, bin yılda bir görülen fırtına ve şiddetli kasırgalarla (Harvey, Irma, Maria, Nate), ekolojik felaketlerle (Grönland'dan Kaliforniya'ya) sarsıldı. Ardından 2018 yazı: Yunanistan'daki ölümlere yol açan yangınlar, rekor sıcak hava dalgaları, Londra'dan Berlin'e Avrupa'yı saran kuraklık. CNN'in, "Ölümcül sıcak hava dalgaları iklim değişikliği sebebiyle daha da yaygınlaştı"[52] dediğini, öte yandan *The Guardian*'ın, "Dayanılmaz sıcak hava dalgaları yüzyılın sonunda Çin'in merkezini vuracak"[53] öngörüsünde bulunduğunu anımsayalım. İşte, bir kez daha, fetişist inkârın küresel uyuklamasından kolektif bir uyanışa geçmek için mükemmel an gelip çatmıştı. Onun yerine, "fetişist kıyametçilik" olarak tarif edilebilecek şey gerçekleşti.

Bu gelecek vizyonlarında ve Donald Trump'ın apokaliptik jeopolitikasında fetişist inkârcılığın evrimleşmiş bir halini görüyoruz. Artık durum "dünyanın sonunun hiç hayra alamet olmadığını biliyor, ama bir şey yapmıyoruz" durumu değil. Bu artık dünyanın sonunun hayra alamet olmadığını biliyoruz, dolayısıyla ona hazırlanıyoruz meselesi.

Bu fetişist kıyametçiliğin ardındaki asıl ideolojik meseleyi ortaya çıkarmak o kadar da zor değil. Esas soru, iklim değişikliğinin kıya-

52. https://edition.cnn.com/2017/06/19/world/killer-heat-waves-rising/index.html

53. https://www.theguardian.com/environment/2018/jul/31/chinas-most-populous-area-could-be-uninhabitable-by-end-of-century

met sonrası *Su Dünyası* veya *Yarından Sonra*'ya* yol açması durumunda, küresel yoksulların başına ne geleceğiyle değil zenginlerin nasıl kaçabileceğiyle ilgili görünüyor. Burada bir kamu yararı yok, sırf özel yarar söz konusu. Fetişist kıyametçilik, kıyameti önlemek adına şu an ne yapabiliriz sorusunu dert edinmez. Daha ziyade, gerçekleştiği zaman nasıl hayatta kalabileceğimizi –daha da netleştirirsek, mega zenginlerin nasıl hayatta kalabileceklerini– dert edinir.

Bir yanda dünya nüfusunun büyük çoğunluğu olup bitenleri ya inkâr edip ya da çaresizce izlerken, öte yanda gelmekte olan kıyametten (savaşlar, küresel ısınma vs.) büyük ölçüde sorumlu olan ama şimdilerde (barınak ve deniz şehirlerden Mars'ın sömürgeleştirilmesine) kişisel kaçış planları üzerine çalışan küresel mega zenginlerimiz var.

İlk bakışta, safdillik edip fetişist inkârcılıkla fetişist kıyametçiliğin birbirine karşıt olduğu sonucuna varabiliriz. Biri aciz bir edilgenliği tarif ederken (hiçbir şey hiçbir şekilde değiştirilemez), diğerinde hiçbir şekilde değiştirilemeyecek olanın gerçekleşeceğini kabul etmeye yönelik bir eylemlilik iması, eyleme geçme isteği var. Ama aslında iki yanıt da kıyameti önlemek için yapılabilecek hiçbir şey olmadığı düşüncesine yaslanır.

Bu iki fetişizmin de gerçek bir alternatifi yok: İkisinin de ötesine geçen üçüncü bir seçenek bulunmuyor. Peki ya bu üçüncü yanıt, ne kıyameti reddetmek ne de ona hazırlanmaksa, nedir?

Britanyalı kültür kuramcısı Mark Fisher'ın bir keresinde "geleceğin usulca yitişi"[54] şeklinde tarif ettiği mevcut çıkmazdan kurtulmamız için (felaket kuramına dair yapıtıyla tanınan) Fransız mühendis ve filozof Jean-Pierre Dupuy'nin "bilinçli felaket tellallığı" dediği şeye ihtiyacımız var. Dupuy imkânsız olarak görülebilecek olanın (örneğin küresel ölçekli bir ekolojik facia veya Mahşere neden olacak nükleer savaş) mevcut bilgimiz temelinde yine de kaçınılmaz

* Emmerich, Rolan (yön.), *The Day After Tomorrow* (Film, 2004). –yhn

54. "Geleceğin usulca yitişi" terimin ayrıntılı bir açıklaması için bkz. Franco "Bifo" Berardi, *Gelecekten Sonra*, çev. Osman Şişman-Sinem Özer, Otonom Yayıncılık, 2014.

olduğunu ileri sürer. Bu facialardan birinin alın yazımız olduğunu farz edersek, yapabileceğimiz bir şey de olmalıdır. Bu alın yazısını olası kılabilecek koşulları alın yazısı gerçekleşmeden değiştirebiliriz.

Bu tür bir bilinçli kıyamet tellallığının ne anlama gelebileceğini anlamak adına, Denis Villeneuve'ün uzaylıların beklenmedik şekilde yeryüzüne gelişini ele alan yakın tarihli bilimkurgu filmi *Geliş*'e (2016) göz atmaya değer. Tahmin edildiği gibi hayal gücünü tamamen aşan bir olayı anlayamayan insanlar (köktendinci intihar gruplarından gezegeni nihai bir küresel savaşa götüren dünya güçlerine) kaosa sürüklenir. Tüm bu başarısızlıkların ardından, her şeyden önce uzaylıların ne sebeple yeryüzüne geldiklerinin anlaşılması için bir dilbilimciden ABD'nin bilim insanları ekibine katılması istenir. Dilbilimci uzaylıların dilini öğrenir öğrenmez, onlara ne istediklerini sormayı başarır. Cevap "silah takdim etmek"tir. Aynı zamanda, dünyanın farklı yerlerinde benzer ama farklı çeviriler üretilerek farklı anlamlar çıkarılır ("silah kullanmak" gibi), bu da Çin'in uzaylıların verdiği cevabı bir tehdit olarak yorumlamasına yol açar. Yeryüzü kendini imha etmenin eşiğindeyken dilbilimci, insanların silah olarak yorumladığı şeyin "alet" gibi alternatif bir çevirisi olabileceğini fark ederek bir anda aydınlanır: Dilin düşünceyi belirlediğini öne süren Sapir-Whorf dil hipotezini takiben, bu aletin de Zaman olduğunun farkına varır. Çin ordu komutanının şahsi cep numarasını bir hayale daldığı sırada görür ve onu arayıp gezegeni kurtarır.

Geliş'te şimdinin geleceğe yol göstermesinden ziyade, aksi yönde bir akış söz konusudur: Gelecek şimdiye etki eder, bu sayede mümkünlerin koordinatlarını değiştirir, belirlenmiş gibi görünen bir durumun farklı çıktılar verebilmesine imkân yaratır.

Gelecekle şimdinin bu şekilde, bu türden bir bilinçli felaket tellallığıyla tersyüz edilmesinin (ki bu felaket tellallığının daha önce tartıştığımız iki fetişin aksine özgürleştirici bir potansiyeli, başka türlü kaçınılmaz olan gelecek faciadan kurtulmamıza imkân verme gücü vardır) bir diğer ifadesi de Alman filozof Frank Ruda'nın "kadercilik" olarak adlandırdığı mefhum olabilir. Ruda'nın yapıtı özgürlüğü lağvedip kaderciliği yeniden tesis etmeyi amaçlıyor, ama

belirlenimci bir anlamda değil; daha ziyade kaderciliğin, bizzat özgürlüğün önkoşuluna diyalektik dönüşümü şeklinde. Bu kadercilik "dünyayı harap edebilecek yıldızın bizzat kendisini, gelecekteki bir zaman diliminde uzay boşluğundan bize doğru geleceği düşüncesiyle" değil, "henüz ismi konmamasına karşın halihazırda vuku bulmuş" bir olay olarak tasavvur etme girişimini de içine alıyor. Ruda'ya göre, böylesi bir tersyüz etmeyle özgürleşmenin bir diğer biçimini tahayyül etmemiz mümkün olabilir.

Bir başka deyişle, 1970'lerde Sex Pistols adlı rock grubunun ünlü şarkısında söylediği gibi, "Gelecek Yok". Ne var ki alternatif ve sahici bir gelecek yaratma potansiyelini taşıyan da geleceğin bu usulca yitişi tam olarak: Bu süreğen çürümeden, bu sürekli istisna halinden, insan uygarlığının yavaş yavaş kendini öldürmesinden bütünüyle ayrı bir şey. Kıyamet halihazırda vuku bulmaktaysa (küresel ölçekli bir facianın mevcut bilgimize dayanarak hakikaten kaçınılmaz olması anlamıyla), uygarlığın çöküşüyle kalkan toz duman yatışınca, bu kıyamet-sonrası enkazla daha iyi bir gelecek yaratma fırsatı vardır. Bildiğimiz dünyanın sonundaysak eğer, yeni bir tane yaratmanın tam zamanı demektir.

Mevcut apokaliptik *zeitgeist*'ımızın tüm yönlerini ve çelişkilerini cisimleştiren çağdaş bir kültür ürünü varsa, o da hiç şüphesiz HBO dizisi *The Leftovers*'dır [Kalanlar]. Dizi, "Ani Ayrılış" adlı verilen küresel bir olaydan sonraki üç yılı ele alır: Dünya nüfusunun yüzde ikisi (yaklaşık yüz kırk milyon insan) 14 Ekim 2011'de beklenmedik bir biçimde ortadan kaybolur.

İlk sezonda New York'taki kurmaca Mapleton kasabası ve sakinlerinin gündelik gerçekliğini izleriz. Kasabadaki neredeyse herkes bir yakınını kaybetmiş, sonu gelmez acıyla boğuşuyordur. Arabasının şoför koltuğunda telefonla konuşan kadının arka koltuktaki bebeği aniden ortadan kaybolur. Bir diğer kadın kahraman olan Nora'nın iki çocuğu ve kocası, evde öğlen yemeği yedikleri esnada gözden kaybolur. Fakat travmalara rağmen hayat usulca normal sayılabilecek bir seyre dönmeye başlar. Ne var ki "bastırılmışın geri dönüşü" (bilinçdışında saklanmış bastırılmış öğelerin yeniden belirdiği süreç), görünüşte işleyen bu gerçekliğin ardında pusuda beklemektedir.

Kimisi hiçbir şey olmamış gibi devam etmek istemeyerek "Kalan Günahkârlar" (*Guilty Remnant*) adlı yarı-dini bir topluluğa katılır. Geleceğin olmadığına yönelik inanç ve kanılarının beyanı olarak hiç konuşmayıp ölümüne sigara içen, beyaz keşiş elbiseli nihilist bir gruptur bu. "Ani Ayrılış"ın niçin meydana geldiğini ortaya çıkar-

maya niyetli bir başka grubu takibe alırlar, nihayetindeyse bir çeşit terörist gruba dönüşürler. "Kalan Günahkârlar" olanların "Yaşayan Anımsatıcısı"dır. Onlara göre anlam mümkün değildir. Eski Dünya'ya aittir anlamlarla boğuşmak, gereksizdir. *The Leftovers*'ın ilk sezonunun bize gösterdiği, insanların açıklanamayan travmatik bir olaya tepki verme biçimleridir: inkârdan nihilizme, yas tutmadan melankoliye.

İkinci sezonda, ana karakterler kurmaca Jarden kasabasındaki "Miracle" [mucize] adlı kurmaca bir Ulusal Park'a taşınır. 9261 talihli vatandaşından hiçbiri Ani Ayrılış'ta kaybolmayan Miracle ağır silahlarla korunan, haç gibi ziyaret edilen kutsal bir mekân haline gelir. Kasabaya yeni insanların yerleşmesine sadece istisnai durumlarda izin verilir. Ne var ki çok geçmeden buranın yalancı bir cennet olduğu ortaya çıkar. Kasabaya yeni yerleşenlerin bir süre sonra fark ettiği gibi, buradaki yaşam daha ziyade bir istisna halini andırır.

Üçüncü ve son sezon üç yıl sonrasında geçer. İkinci sezonun sonuyla üçüncü sezonun başlangıcı arasında işler çığırından çıkmıştır. Üçüncü sezon Ani Ayrılış'ın sır dolu yedinci yıldönümünden on dört gün önce, ana karakterleri Avustralya'ya götüren olaylarla başlar. İlk bölümde bir Fransız denizaltı subayı, sualtında bulunan bir yanardağın içindeki canavarın yumurtasını hedef aldığını düşünerek, Kuzey Pasifik'te yerleşimin olmadığı bir adaya nükleer füze fırlatır, zira Ani Ayrılış'tan yedi yıl sonra canavarın yumurtadan çıkıp insanlığı yeryüzünden sileceği düşünülür.

Bununla aynı zamanda, Avustralya'daki bir grup ise ölmeden önce 34 yavruya babalık eden Fraiser adında yaşlı bir aslanın anısına çılgınca eğlenip seks partisi yapacakları bir tekne kiralamıştır. (Burada da yine, Ani Ayrılış'a yönelik farklı tepkilerin iyice ortaya döküldüğünü görebiliyoruz: Apokaliptik fetişizmden fetişist inkâra ve ikisi arasındaki tüm çeşitlemelere dek.)

Son bölümde ana karakterlerden biri olan Nora, kocası ve çocuklarının gözden kaybolup gittiği yere, kendi dünyasının öbür yanına geçmeyi başarır. Dizinin sonunda işler bilhassa ilginç bir hal

alır (*spoiler* uyarısı vereyim burada). Fark ederiz ki ayrılanlar cennet bahçesine benzer insanlık-sonrası bir aleme düşmemiştir. Farklı bir paralel gerçeklikte hâlâ yaşamaktadırlar. Nora'nın geri dönünce söylediği gibi, "Burada biz aramızdakilerden bazılarını kaybettik. Fakat oradakiler hepimizi birden kaybetti."

Dizinin son düğümünde fark ediyoruz ki dünya nüfusunun büyük bölümü kayıplarıyla uzlaşmaya çalışırken, azınlık bir grup da (nüfusun yüzde ikisi) aynı anda, daha da berbat bir gerçeklikte yaşıyor. Bu iki gerçeklik iki ayrı dünya değil, ikisi de doğası gereği birbirine bağlı: Çığrından çıkmış, perişan haldeki bir dünyanın iki tarafı.

Philip K. Dick'in romanından* uyarlanan *Yüksek Şatodaki Adam* adlı dizi gibi, *The Leftovers* da paralel gerçekliklerin imkânını araştırıyor. Bu gerçeklikler aynı dünyanın alternatif senaryolarından ibaret değil, eşzamanlı olarak gerçekleşen farklı ihtimaller. Çoğunluğun dünyasıyla azınlığın dünyası aslında *bütünüyle aynı dünya;* mesele bu dünyaların birbirini göremiyor olması.

Açıklamakta güçlük çektiğimiz bir olaya verdiğimiz tepkilerin psikolojik bir araştırması olmasının yanı sıra mevcut *zeitgeist*'ımız açısından önemli bir siyasi soruyu da gündeme getiriyor *The Leftovers*: Ya kıyamet yaklaşmakta olan değil de halihazırda gerçekleşen bir şeyse? Bakış açınız sırf hangi tarafta durduğunuza, içinde yaşadığınız için talihli olduğunuz gerçekliğe bağlıysa?

Avrupa'nın 2015'te etkisini hissettiği, süregiden mülteci krizi bir şey gösterdiyse (Batı Avrupa'nın olağanüstü sert bir insani felakete hayli kinik bir tepki vermesi haricinde) o da iki paralel gerçeklik arasındaki kısa devredir: Bir yanda inkârcılıkla nihilizm arası bir tavırla korunaklı bir tür Miracle'da onlarca yıl var olmuş Batı gerçekliği, öte yanda hayatta kalma mücadelesi veren insanlığın geri kalanının gerçekliği.

Analoji daha da ileri gider. İnsanlığın geri kalanı –yani Afrika ve Ortadoğu'da bizim kendi askeri müdahalelerimizin ürünü olan

* Philip K. Dick, *Yüksek Şatodaki Adam*, çev. Dost Körpe, Metis, 1999. –çn

mülteciler– Miracle'a girmeye başladığında, ayrıcalıklı azınlık duvarlar inşa edip elektrikli çitler kullanarak ve sınırlara asker yığarak karşılık verir. "Tarihin Sonu"ndan (Amerikalı siyaset bilimci Francis Fukuyama'nın, Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte liberal demokrasinin rakipsiz kaldığı fikrinden) sonra ilk kez Batı, yaklaşan kıyametle karşı karşıya kalmış gibi oldu. Oysa kıyamet halihazırda mevcuttu: Sadece bizim gerçekliğimizin korunaklı alanına erişmemişti henüz.

Gerçeklik birdenbire Miracle'ımıza davetsiz misafir oldu: Libya, Suriye, Afganistan, Irak, Nijerya veya Kongo gibi savaş mağduru ülkelerden, güvenli görünen bu bölgeye erişmeye çalışan milyonlarca mülteciyle. Aynı zamanda, sınırlarımız dahilindeki terör saldırıları Avrupa çapında düzenli bir ritme oturmaya başladı: Paris'ten Brüksel'e, Münih'ten Nice'e, Londra'dan İstanbul'a. Çeşit çeşit terör yöntemi var: Kalabalığın arasına kamyonet veya minibüsle dalmak (Londra, Nice), palayla kıyım yapmak (Londra, Paris), canlı bomba (Manchester), konserlerde (Paris) ve AVM'lerde (Münih) insanları silahla taramak – bunlar artık istisna değil kural. Avrupa'nın cevabıysa çok acımasız oldu: Schengen anlaşmasıyla güvence altına alınmasına karşın ülkeler arası dolaşım özgürlüğünün askıya alınması; elektrikli çitler ve gözetim kulelerinin inşası; dronlar, ısı sensörleri, "sınır avcıları" (sivil gönüllülerin oluşturduğu ekipler); muhtemel hedeflerin –yani Avrupa'nın büyük havalimanı, AVM ve metrolarının– polisle değil özel kuvvetler veya orduyla korunması.

Böyle terör zulümlerine cevap verirken *The Leftovers*'tan aldığımız dersi aklımızda tutmamız lazım hep: Daima bir arada var olan iki gerçeklik mevcuttur.

2015'teki terör saldırısının hemen ardından Brüksel'i ziyaret ederken havalimanından şehir merkezine gitmek için taksi tuttum. Siyah taksiciye tipik bir liberal Avrupamerkezcilikle şehirlerimizin artık havalimanında ağır silahlı askerlerin, sokaklarda silahlı araçların olduğu savaş alanlarına dönmesinin ne korkunç olduğundan yakındım. Sakince cevapladı: "Ben Kongoluyum, bize göre

normal." Bunun da bir başka "kısa devre" olduğunun farkında olarak masumane bir cevap verdim: "Öyledir, ama Avrupa'da normal değildi." Onlar yüzyıllarca süren sömürgeleştirme gerçeğinde yaşadılar (Kral II. Leopold'un egemenliği esnasında, on milyon Kongolunun dönemin Belçika Kongosu'nda öldürüldüğünü hatırlayalım), son zamanlarda da vahşet dolu bir iç savaş yaşıyorlar (akıllı telefonlarımızı üretmek için kullanılan doğal kaynaklarının Avrupalı büyük şirketler tarafından talan edilmesinden ötürü), Avrupa sokaklarındaysa ordunun ve silahlı polislerin mevcudiyeti daha son zamanlarda normal bir şey oldu.

Bu Avrupamerkezci liberal tuzaktan kaçınacaksak, düşünce biçimimiz evrilmek zorunda. Avrupa'da tüm bunlar –mülteci krizi, terörizm, şehirlerimize asker yığılması– bu noktaya gelene kadar neden normal değildi diye sormamız lazım. Ya da, başka şekilde ifade edersek, dünyanın diğer bütün kısımlarında normalken Batı'da neden değildi?

Bu soruya cevap vermek için göçmen akışının ciddi ölçekte Avrupa'ya yönelmeye başlamasından sonraki yıllarda hükümetler, anaakım medya, hatta insan hakları örgütleri tarafından benimsenen ideolojik anlatıyı parçalara ayırmamız lazım önce. Aslında "akış", "başlama" gibi görünüşte yansız kelimelerin kullanılması, 2015 mülteci krizinin ideolojik temelini gözler önüne seriyor. Mülteciler sürekli Avrupa'ya "dalgalar" veya "sel" halinde "akan" kitleler olarak tasvir edildi. Britanya Başbakanı David Cameron bu insanları "sürü" olarak adlandıracak kadar ileri gitti.[55] Masum bir şekilde benimsense de böylesi ifadelerin toplamı, krizin bir tür doğal felaketmiş gibi tasvir edilmesine vardı: Aniden, hiç beklenmedik bir şekilde, göçmenler dalga dalga Avrupa'nın merkezine doğru akmaya başlamıştı.

55. Bkz. Srećko Horvat, "The roots of this refugee crisis go back even further than the Arab Spring" [Mevcut mülteci krizi Arap Baharı'ndan da önceye dayanıyor], *The Guardian*, 24 Ekim 2015: https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/sep/24/refugee-crisis-arab-spring-europe-migration [Cameron beyanında haşere, arı gibi ufak canlı sürülerini de ifade eden *swarm* sözcüğünü kullanıyor. –çn]

İdeolojinin işleme biçimi tam olarak böyledir. İdeoloji her zaman olayları doğal görünen bir söyleme oturtmaya bel bağlar. Fransız filozof Roland Barthes'ın ideolojiyle ilgili öğretisinden alınacak bir ders varsa, o da "doğal" kabul edilenlerin altında yatan ideolojik varsayımlar sorgulanmadan "doxa"nın (kanı) "doğal" olana dönüştüğü yönündeki kapsamlı kavrayıştır.[56] Bu çerçeveyi de kullanarak, üzerine basa basa diyebiliriz ki mülteci krizi önceden de doğal bir felaket değildi şimdi de. Somut tarihsel, siyasal kökleri var. Bu kökler kavramların birtakım yanlış kullanımlarını düzeltmemize olanak sağlıyor.

Her şeyden önce, mülteci krizi 2015'te başlamadı. Almanya, Avusturya, Macaristan, Fransa, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya gibi ülkeler o yıl, Avrupa çeperindeki bölgelerin –Yunanistan, Makedonya, başta Lampedusa olmak üzere Güney İtalya– yıllardır deneyimledikleri bir şeyi deneyimledi. Mülteci krizinin 2015'te ilgi çekmesinin belirleyici sebebi basmakalıp ama acımasız bir olguya dayanıyor: Krizin kıtanın çeperinden Avrupa Birliği'nin merkezine nüfuz etmesi.

Burada paralel iki gerçeklik arasında bir kısa devre görüyoruz. Son yirmi yılda AB'nin çeper ülkeleri farklı bir gerçeklik yaşarken AB'nin çekirdek ülkeleri (Almanya, Avusturya, Fransa) kendi hallerinde bir sakinlik içindeydi. Zaman zaman kısa devreler oldu tabii: 2005'te Fransa'nın banliyölerinde, bir yıl sonra da Danimarka'da gerçekleştirilen protestolar. Bu esnada, o zamanlar Fransa içişleri bakanı olan Nicolas Sarkozy'yle öfkeli, gözü kara göçmenlerin karşılıklı cephe alması, anlaşmazlığın mükemmelen cisimleşmesini ve gelmekte olan siyasal ve insani felaketi ortaya koydu.

Paris banliyölerinin yanmasıyla Sarkozy göçmenlere karşı sıfır tolerans politikasını ilan edip onları *racaille* ("ayaktakımı" veya "avam takımı") olarak adlandırdı.[57] Yıllar sonra başbakanlığı sıra-

56. Bkz. Roland Barthes, *Roland Barthes*, çev. Sema Rifat, YKY, 2015.

57. Bkz. Srećko Horvat ve Slavoj Žižek, *Avrupa Ne İstiyor? Avrupa ve Onun Hoşnutsuzlukları*, çev. Bora Vergili, Can Yayınları, 2015.

sında Sarkozy (Cameron gibi göçmenlerden "sürü" olarak bahsetmişti) Britanya ve Fransa liderliğindeki NATO'ya 2011'de Libya'yı bombalattı, bu da Muammer Kaddafi rejiminin yıkılmasına yol açtı.

Kaddafi'nin düşmesinin doğrudan bir sonucu olarak İslam Devleti [IŞİD] Libya'da tutunacak alan buldu. Bir yıl sonra ABD Başkanı Barack Obama açık bir şekilde Sarkozy ve Cameron'ı Libya "batağı"ndan dolayı eleştirerek, mevcut duruma yol açan en büyük etkenin, Fransa ve Birleşik Krallık'ın başlattıkları bombalama harekâtının "takibini yapmayı" başaramamaları olduğunu söyledi.[58] Obama'nın gözardı ettiği soru şuydu: Öncelikle, kendi ifadesiyle, "boka saran" bu durum niçin gerçekleşmişti? Onun derdi, bombalamanın kendisi değil, takibinin yapılmamasıydı.

Son yıllarda Avrupa'da terör saldırılarının artmasının esas sebebini arayacak olursak, karşıt milis grupların iktidar mücadelesine tutuştuğu vahşet dolu bir iç savaşa yol açan 2011 Libya Müdahalesi'ne dönmemiz gerekir. Çoğunluk tarafından doğal bir felaket olarak sunulan şey, Avrupa'nın, ABD'den destek alarak uyguladığı kasıtlı dış politikasının sonucudur. Libya, Afganistan, Suriye ve Irak'a ağır askeri müdahalelerin yapılmasını sağlayan, ülkeleri harap edip halklarını kaçmaya zorlayan, IŞİD terörizminin yayılmasını beraberinde getiren de bu politikalardır. Dünyadaki toplam 25,4 milyon mültecinin 6,3 milyonunun Suriye'den, 2,6 milyonunun da Afganistan'dan gelmesine şaşmamak lazım. Bu "bumerang"ın niçin şimdi geri döndüğünü anlamak için Batı'nın rolünü hatırlamak yeterli. Durum hiç de doğal bir felaket değil, bilakis bunun tam tersi.

İdeolojinin göçmenlere yönelik söylemde de yine iş başında olduğu görülebilir; özellikle "ekonomik göçmenler"le "mülteciler" arasındaki farka ilişkin bitmek bilmez anlam çatışmasında.

Savaştan kaçan insanlarla daha iyi iş (daha doğrusu herhangi bir iş) aramak için göç edenler arasında fark olmakla beraber,

58. "The Obama Doctrine", Barack Obama'yla söyleşi, Jeffrey Goldberg, Nisan 2016: https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/04/the-obama-doctrine/471525/

yoksulluğun (yani "daha iyi işler aramanın") yapısal bir problemin neticesi olduğunu anlamamız lazım. Mülteci olarak tanımlanma hakkının âdeta sadece Suriyelilere verildiği günümüzde, Afganistan'dan Irak'a, Nijerya'dan Mali'ye, Sudan'dan Somali'ye süren diğer çatışmaları bir kez daha görmezden geliyoruz. Bu ülkelerden kaçan insanlar derhal toplu olarak ekonomik göçmen kategorisine sokuluyor. Fakat Afganistan veya Irak'taki yoksulluk veya sefalet de sosyolog Saskia Sassen'in "dışarı itme", Marksist coğrafyacı David Harvey'in "mülksüzleştirme yoluyla sermaye birikimi" dediği zalimane ekonomik mantık ve savaşın bir sonucu.[59]

Ekonomik savaş dönemlerinde bir ekonomik göçmen mülteciden başka nedir ki? Ayrıca bunun tam tersi de geçerli. Her mülteci halihazırda ekonomik göçmendir, zira mülteci krizi küresel kapitalist ekonominin ürünüdür. Bunun izi, birçok Küresel Güney ülkesini azgelişmişlik çukuruna itip Batı'ya (IMF gibi mali kuruluşlara veya ulusaşırı büyük şirketlere) bağımlı kılan sömürgecilik yüzyıllarına kadar sürülebilir, ki sonrasında da Batı bu ülkeleri azgelişmiş halde bırakıp ucuz işgüçlerini veya kıymetli doğal kaynaklarını sömürmek için –zalim diktatörlere arka çıkmak dahil– elinden gelen her şeyi yapmıştır. 20. yüzyıldaki askeri müdahale ve savaşlar, çoktandır sömürgecilikten mustarip bu ülkelerde hiç de olumlu etki yaratmadı. Şimdi Afrika, Latin Amerika veya Ortadoğu'daki pek çok ülke halkının Batı'ya kaçmaktan başka seçeneği kalmadı.

Mayıs 2016'da Al Jazeera için Avrupa'nın olağanüstü mülteci durumuna dair bir belgesel üzerine çalışırken Yunanistan'ın kuzeyinde, Makedonya sınırının yakınındaki İdomeni kasabasını ziyarete gittim.[60] İdomeni yüz binlerce mültecinin Makedonya'ya giriş yaptığı gayriresmi geçiş noktasıydı 2015'te. Makedonya yönetimi

59. Bkz. Saskia Sassen, *Expulsions: Brutality and the Complexity in the Global Economy*, Harvard University Press, 2014; David Harvey, *Yeni Emperyalizm*, çev. A. Nüvit Bingöl, Sel, 2019.

60. Bkz. Al Jazeera belgeseli, *Europe's Forbidden Colony*: https://www.aljazeera.com/programmes/specialseries/2017/02/business-colonisation-170219113145085.html

sınırı kapatmaya başlayınca orada kamp yapmaya başladılar. Aynı yılın Kasım'ında bu yerleşim, büyük çaplı bir mülteci kampına dönüştü ve Avrupa'nın mülteci krizini yönetmedeki başarısızlığının simgesi haline geldi. İnsani bir felaket ortaya çıktı: Avrupa'nın dört yanını sarma tehdidi oluşturan davetsiz misafirler gibi görülen mültecilerin kıtaya akışı, medya tarafından ister istemez "sel" ve "dalga" gibi tabirlerle tarif edildi. Mart 2016'da, biz İdomeni'ye varmadan daha iki ay önce, AB-Türkiye anlaşmasının devreye girmesiyle "Balkan Rotası" kapatıldığında bu mülteciler Yunanistan'ın dört yanına, insani ve hukuki açıdan arafta bırakılacakları farklı kamplara dağıtıldı. Kendi ülkelerine geri dönemiyor, başka yöne de ilerleyemiyorlardı; Fransız filozof Roland Barthes'ın öngörülü tabiriyle, "bütünleştirilmiş dışlanan"[61] durumundaydılar.

Selanik yakınlarındaki kamplardan birinde Mustafa Alhamoud'la tanışma fırsatım olmuştu. Halepliydi, yirmi dört yaşındaydı; Batı Avrupa'ya ulaşma umuyla ailesiyle birlikte kaçmıştı. Ekonomik sebeplerden değil ailesinin hayatını kurtarabilmek için kaçmıştı. Nihayetinde İdomeni'ye vardığında ne oldu? Avrupa sınırları kapattı, Avusturya'ysa Makedonya sınırına asker gönderdi; onlar da diğer on iki bin insanla birlikte kapana kısıldılar.

Anaakım medyanın mültecileri "tehlikeli davetsiz misafirler" veya "doğal felaket" olarak tasvir etmesinden bıkan Mustafa, Suriyeli arkadaşlarıyla birlikte Refugee TV'yi [Mülteci TV] kurdu. Tahtadan yapılma bir kamera ve plastik bir şişeyle parodi olarak başladılar yayına (Michel Gondry'nin komedi filmi *Lütfen Başa Sarın* gibi, tabii onun kadar komik olmayabilir). Yine de kısa süre içinde sesi duyulmayanlara ses veren, acımasız bir savaştan kaçan

61. Roland Barthes'ın türettiği bir terim, "bütünleştirilmiş dışlanan": "Belki de bütünleştirilmiş dışlananı olmayan toplum diye bir şey yoktur. Günümüzün dünyasını alalım: Pek çok farklı tipte toplum var, ama muhtemelen bütünleştirilmiş dışlananı olmayan tek bir toplum bile yok. Her toplum kendi dışlananlarını kıskançlıkla muhafaza altına alır, gitmelerine engel olur. Dolayısıyla küreselleşmiş bir sosyolojinin parçası olarak, bir bütünleştirilmiş dışlanan, alıkonmuş dışlanan kuramına ihtiyacımız var (özeti: farklı riyakârlık biçimleri; toplumların artık parya olarak görülmeyen dışlanmışlarını ideolojik olarak meşrulaştırmasının farklı biçimleri).", Roland Barthes, *How to Live Together: Novelistic Simulations of Some Everyday Spaces* içinde, Columbia University Press, s. 81.

sıradan insanların cesur ve gerçek hikâyelerini anlatan hakiki bir çevrimiçi haber mecrası haline geldi.

Mustafa'nın kendi hikâyesi isabetli bir örnek. Ailesiyle birlikte Türkiye üzerinden botla Yunanistan'a geçmiş. Kuzey Avrupa sınırlarının yeniden açılacağını umarak İdomeni'de dondurucu bir kış geçirmişler. Şimdiyse diğer bin civarında mülteciyle birlikte etrafı Yunan ordusuyla çevrili, içine yüzlerce çadır kurulmuş eski devasa bir askeri hangar olan Oreokastro kampında yaşıyorlar. O sırada hasta olan Mustafa kırk derece ateşi olmasına rağmen bize kampı gezdiriyor. Tuvaletler, banyolar var ama başka hiçbir şey yok; umut bile. Mustafa için İdomeni görece serbest ve açıktı: En azından sınırı aşıp Batı Avrupa'ya ulaşma umudu taşıyorlardı; buradaysa hiçbir şey.

Oradan ayrılarak İdomeni'ye doğru yol alıyoruz. Arabayla yaklaşık bir saat sürüyor. Henüz yaz gelmedi, ama Yunanistan'da şimdiden yazmış gibi hissediyorsunuz. Turistlerin sahilleri sömürmeye başladığı Selanik'i geçip arabayla Yunanistan-Makedonya sınırına doğru ilerliyoruz. Yaklaştıkça gerçeküstü bir sahne çıkıyor karşımıza. Otoyol üzerindeki bir benzin istasyonu, devletin kamplarında kalmayı reddedenler tarafından geçici bir sığınağa çevrilmiş: Yaşlısı, çoluk çocuğuyla yüzlerce mülteci. Benzin istasyonu kalmalarına izin veriyor, onlardan duş ücreti alarak iyi de iş yapıyorlar.

Birkaç kontrol noktasından geçtikten sonra İdomeni'ye yaklaşıyoruz. Kır aniden sessizleşiyor. Bu sessizlik bir şeylere gebe gibi; yasak bir bölgeye girmiş olma hissi uyanıyor. Mustafa metruk kasabada bize rehberlik ederek mülteci çadırlarının kurulduğu yeri gösteriyor. "Burası tamamen değişti, artık aynı yermiş gibi hissetmiyorum," diyor. Daha iki ay önce on iki bin kişinin çadırlarda kaldığı tren istasyonuna varıyoruz. Mustafa, tren rayları üzerine kamp kurarak mültecilerin bir pasif direniş eylemine giriştiğini ve Ege Denizi'nden (yani artık Çinlilere ait Pire Limanı'ndan) trenle Avrupa'nın merkezine ürün taşınmasını engellediklerini ifade ediyor. Böyle yaparak Avrupa'nın nihayet onlara kulak vereceğini ummuşlardı.

1964'te –yurttaşlık hakları mücadelesinden ilham alarak Vietnam'ın işgaline karşı çıkan– Berkeley İfade Özgürlüğü Hareketi'nin önemli bir üyesi olan Amerikalı aktivist Mario Savio şöyle bir açıklama yapmıştı:

> Makinenin işleyişinin dayanılmaz derecede tiksindirici hale geldiği bir an vardır, öyle yaralanırsın ki artık bir parçası olamazsın! Pasif halde dahi bir parçası olamazsın! Bedenini dişlilerin, çarkların (...) kaldıracın, aygıtın üzerine atıp onu durdurman gerekir! Bu makineyi işletenlere, makinenin sahiplerine, özgür olmadığın sürece makinenin çalışmasına izin verilmeyeceğini bildirmen gerekir![62]

Aşağı yukarı altmış yıl sonra Savio'nun kelimeleri, Mustafa ve mülteci arkadaşlarının kendilerini içinde buldukları duruma harfiyen uyuyor. Daha birkaç ay önce diğer on iki bin mülteciyle birlikte bedenlerini "dişlilerin üzerine", "çarkların üzerine" tren raylarına atan Mustafa, İdomeni civarındaki barışçıl kırsal bölgeyi işaret ederek şöyle diyor: "Yakındaki tarlaları istila etseydik hiçbir şey olmazdı. Her gün tren raylarını istila ederek en azından görünür olduk!" Daha sonra Yunanistan Tren Teşkilatı'ndan bir görevli bana, "mülteci problemini" çözmeleri gerektiğini, zira trenleri rayın bu bölgesinden yetmiş beş gündür geçiremediklerini ve bunun da onlara 2,5 milyon dolara mal olduğunu itiraf etmişti.[63]

Bir hafta sonra İdomeni'yle aynı durumdaki bir Batı Avrupa sınırına, Kuzeydoğu Fransa'ya doğru yol aldım. Calais'deki kamp henüz boşaltılmamıştı. Fransa'yla Britanya arasındaki Manş Tüneli'ni işletmekle sorumlu, yılda yüz milyar dolar ciroya sahip Eurostar şirketinin bir temsilcisiyle görüştüm. Yunanistan'ın İdomeni'deki kampı dağıtmak istemesiyle birebir aynı sebeple, onlar

62. Mario Savio, Sproul Hall Steps, 2 Aralık 1964: https://www.lib.berkeley.edu/libraries/media-resources-center

63. Bkz. Al Jazeera belgeseli, *Europe's Forbidden Colony*, Dan Davies ve Srećko Horvat, 2017.

da Calais kampından kurtulmaya can atıyordu. Çünkü trene binip Britanya'ya ulaşmak isteyen mülteciler, sermayenin serbest dolaşımı için sorun teşkil etmeye başlamıştı.[64]

Ziyaretimin üzerinden çok geçmeden Calais kampı yıkılıp sakinleri zorla yerinden edildi. Bugün ise Calais, çevredeki çitleri gözetleyen dronlarıyla gördüğüm en karmaşık gözetleme sistemine sahip. Görüştüğüm Eurostar yetkilisi göğsünü kabartarak arkamızda duran iki metre yüksekliğindeki teknolojik çitlere dikkatimi çekti. Bunların, uluslararası zirveler esnasında seçkinleri korumak için kullanılanlarla aynı türden, NATO standartlarına uygun çitler olduğunu beyan etti. Aynı çitler Temmuz 2017'de Hamburg'taki G20'yi "ayaktakımından" korumak için de kullanılmıştı.

Hikâyenin başka bir sürprizi daha var elbette. Miracle'a ulaşıp orada bir yer bulacak kadar şanslı olan o mülteciler, AB'nin gerçekte uzun zaman önce kaybedilmiş bir cennet olduğunun farkına vardı – bu cennet hakikaten bir nebze olsun varlık gösterebilmişse tabii. Dayanışma, iş, barış vaat etmesi beklenen "Avrupa" denen bu yer, artık daimi bir istisna hali. Kimse için kaçış yok. Belki çok zengin olanlar dışında.

İsveç'te *Uppgivenhetssyndrom*, yani "vazgeçme sendromu" olarak adlandırılan şey bunun en somut örneğidir. Son yıllarda ortaya çıkan bir fenomen olan bu sendrom, çoğunlukla eski Sovyet ve Yugoslav devletlerde doğmuş ve mülteci olarak İsveç'e girmiş çocuklar arasında görülmeye başlandı. Avrupa'ya gelmek için son derece dolambaçlı, travmatik yolculuklar atlattıktan sonra orada nafile bir çabayla sığınma hakkı bekleyen mülteci çocuklar, tıp dergisi *Acta Paediatrica*'ya göre, "tamamen pasif, hareketsiz, kasları gevşek, içe kapanık, sessiz, yiyip içemeyecek, idrarını tutamayacak, fiziksel uyaranlara veya acıya tepki veremeyecek hale geliyor".[65]

64. age.

65. "Refugee children in Sweden are falling into coma-like states on learning their families will be deported" [İsveç'teki mülteci çocuklar ailelerinin sınır dışı edileceğini öğrendiklerinde koma benzeri bir sendrom yaşıyor], *Independent*, 1 Nisan 2017: https://www.independent.co.uk/news/world/europe/refugee-children-sweden-coma-like-states-families-deported-uppgivenhetssyndrom-resignation-syndrome-a7662126.html

Uppgivenhetssyndrom'un sadece İsveç'te ve mülteciler arasında görüldüğü söylense bile vazgeçme sendromu, yani gerçek anlamda yataktan çıkamama veya odaya kapanma –ve metaforik anlamda, pes edip bütün umudunu kaybetme– durumu zamanımızın tanımlayıcı özelliği haline gelmiyor mu?

5. Margaret Atwood'un Hikâyesi Yine Kurmaca Olsun!*

Yürümeyi öğrendiğimiz zamandan itibaren, her gün binlerce adım atarız. Babamız, annemiz, arkadaşımız, sevgilimizle adımlar atarız; tepelere tırmanır, mobilyaların üzerine çıkarız; işe veya adalara gideriz. Daha şimdiden Çember'in parçası olan bazılarımız adımlarını sayan, yürüdüğü mesafeyi, hareketli olduğu süreyi, kalp atışını, yaktığı kaloriyi kaydeden takip uygulamaları kullanıyor.

Adımlarımızı, işlenmesi gereken verilermiş gibi ölçmek yerine (artık attığımız adımları dahi metalaştıran kapitalizmin özü budur elbette) attığımız adımların taşıdığı gizil olanaklardan hakkıyla haberdar olmamızı sağlayacak bir mekanizma olsaydı ne şaşırtıcı olurdu ama: Bizi olası tüm geleceklerin muhtemelen en kötüsüne doğru götüren adımlardan haberdar edecek bir uygulama.

Avrupa'nın çoğu büyük şehrinde *Stolpersteine* ("tökezleme taşları") ile karşılaşabilirsiniz. Bunların her biri gerçekten mevcut dünyada bulunan bir portal, geçiş kapısı: Her birinin üzerinde Nazi soykırımına veya zulmüne kurban gidenlerin isimleriyle doğum ve ölüm tarihlerinin yazıldığı birer levha olan ufak, ona on santimlik beton küpler. Ocak 2017 itibariyle 56 bini aşkın *Stolpersteine*, dün-

* "Margaret Atwood hikâyesi yine kurmaca olsun!" (Make Margaret Atwood fiction again!) ifadesi, Donald Trump'ın meşhur seçim sloganı "*Make America great again*!"e (Amerika yine güçlü olsun!) atfen üretilmiş bir protesto sloganıdır. –çn

yanın en büyük dağınık anıtını oluşturacak şekilde yirmi iki Avrupa ülkesine yerleştirildi.

Nazi Almanya'sında, biri kazara zemindeki taşa takılıp tökezlediğinde kullanılan antisemitik bir deyiş vardı: "Buraya bir Yahudi gömülmüş olmalı." *Stolpersteine* bu deyişi cisimleştirerek onu kendi aleyhine döndürmüş oldu. Evet, diyor taşlar, Yahudiler –ve diğerleri– adımlarımızın altında gömülmüş durumdalar. Taş, bunun farkına varmamızı sağlıyor.

Burada Latince *calculus* ("hesaplama için kullanılan çakıl veya taş") kelimesi gerçekten Holokost kurbanlarını saymak için kullanılan taş anlamını kazanır. Fakat *Stolpersteine* kuvvetli bir anımsatıcı olmanın ötesine geçer. Bu tökezleme taşları, özellikle de Kreuzberg veya Cologne'daki alanlarda bunlara gerçekten takıldığınızda, kendi adımlarımızın potansiyelinin bir ölçütüdür de. Bu taşlarda adımlarımız başkalarının adımlarıyla, insanları toplama kamplarına götürenlerin adımlarıyla kesişir.

Stolpersteine insanların alınıp toplama kampına götürüldüğü ev ve alanların önüne yerleştirilmiştir. Bu yüzden yarattıkları ani etki, Auschwitz veya Lublin gibi muhafaza edilen toplama kamplarından bazılarını ziyaret etmenin etkisinden tamamen farklıdır.

Bu kamplardan birini ziyaret etmek "toplama"nın yeni bir tınısının farkına varmayı sağlar: Dili aşan, kahredici bir tını. Oysa *Stolpersteine*'yle birlikte anlam adımlarınıza kazınır. Taşlar gündelik yaşamın derinlemesine bir ihlalini arz eder: Aniden gözden kaybolanlardan farklı olarak esas bizlerin, yani hayatta kalanların "Kalanlar" (*The Leftovers*) olduğunun canlı anımsatıcılarıdır. Toplama kamplarında ölen milyonlarca insanın acısı kavranamayacak kadar derin ve ruhanidir. Yine de tökezleme taşlarının birçoğu üzerine yazılmış olan basit kelimeler *Hier wohnte*... ("Burada ... yaşadı"), bu zulmün kurbanlarının bilmediğimiz soyut bir yerde yaşayıp çalışmadıklarına vurgu yapar: Onlar tam buradaydılar, bizdiler.

Birilerinin adımlarının toplama kampına doğru yol aldığı yer tam burasıdır. Taşlar sayesinde, Holokost kurbanlarının hikâyeleri bundan böyle sezinlemesi güç soyutlamalar değildir. Bütün Yahudilerin,

Sinti ve Romanların, Afrikalı-Karayiplilerin, geylerin, komünistlerin, Nazi karşıtı direniş savaşçılarının, fiziksel veya zihinsel engellilerin bireysel kaderine artık hususi, belirgin bir açıklık kazandırılmıştır. Onların adımları, tam da bizim adımlarımızı hâlâ belirlenmemiş olan geleceğe attığımız bu yerlerde ortadan kayboldu.

Bugünkü korkularımızın izini sürmemize olanak verecek böylesi *Stolpersteine*'miz, *tökezleme taşlarımız* olduğunu hayal edelim. Avrupa genelindeki milyonlarca mülteci ve yerinden edilmiş insanın veya Lübnan, Libya ve başka yerlerdeki kamplara kısılıp kalmış on milyonlarca kişinin adımlarını takip edebildiğimizi – ama bu kez çok geç kalmadan bunu yaptığımızı. Diğer insanların kaderlerinin yazılı olduğu taşa takılıp onları soyut, kendimizden uzak olarak değil, adımları bizimkiyle öylesine iç içe geçmiş ki, paralel gerçekliklerde değil paylaşılan bir gerçeklikte ikamet ettiğimizin farkına vardığımız insanlar olarak görsek?

Başkalarının trajik kaderine ayağımız takıldığında bile, birçoğumuzun onlara taş muamelesi yapması hâlâ nasıl mümkün oluyor? "Normalleştirme" adı verilen bir süreç bu. Normalleştirme sürecinin adımlarını cerrahi bir hassasiyetle tanımlayan "adımların anatomisi" diye bir şey varsa, o da Imre Kertész'in yarı-otobiyografik romanı *Kadersizlik*'te bulunabilir.[66]

Budapeşte doğumlu bir Macar Yahudisi olan Kertész, 15 yaşındayken önce Auschwitz'e, ardından Buchenwald'e sürülmüştü. Adımların öneminin farkındaydı. 15 yaşındaki György Köves'in Auschwitz, Buchenwald ve Zeitz toplama kamplarındaki deneyimlerini anlattığı *Kadersizlik*'in son bölümünde, Buchenwald'in dehşetlerinden uzaklaştıktan sonra kahraman evine dönmektedir. Tramvaya bindiği esnada, adamın biri yaklaşıp sorar: "Toplama kamplarından mı geliyorsunuz?" György otomatikman cevaplar: "Tabii ki."[67]

66. Bu savı ve detaylarını Aleksandra Savanović'e borçluyum.

67. Imre Kertész, *Kadersizlik*, çev. İlknur İgan, Can, 2018 (4. Baskı). [Türkçe alıntılar küçük değişikliklerle bu baskıdan alınmıştır. –çn]

Adam "demokratik bir gazete"de çalışan bir gazetecidir, çocuğa yaşadıklarını sorar, yoksunluk ve açlık çekip çekmediğini; çocuk yine "tabii ki" diye cevap verir.

Sabrı taşmak üzere olana adam "Sevgili çocuğum!" diye haykırır, "niçin her şeye tabii diyorsun, hem de hiç tabii olmayan şeyler söz konusuyken!"

Toplama kamplarında bunlar tabii'*ydi*, diye açıklar çocuk. Adam da toplama kamplarının kendisinin "tabii olmayan" bir şey olduğunu söyleyerek cevap verir. Tramvay meydanda durunca çocuk iner, adam da peşinden inip ağaçların gölgesindeki bir bankta oturmayı önerir. Doğrusu şu ki der, ancak şimdi "bu korkunç durum gün ışığına çıkıyor aslında." Kafasını çocuğa doğru çevirip sorar: "Delikanlı, başından geçenleri anlatmak istemez misin?"

Çocuk şaşkındır, şöyle sorar: "Ama neyi anlatayım?"

"Kamplardaki cehennemi," diye cevap verir adam. Çocuksa yapıştırır cevabı: söyleyecek hiçbir şeyi yoktur, zira cehennemden bihaberdir, nasıl bir yer olduğunu hayal dahi edemez.

"Toplama kampını cehennem olarak hayal edemez miyiz?" diye sorar gazeteci hayretler içerisinde.

Çocuk, cehennemin nasıl bir yer olduğunu herkesin istediği gibi hayal edebileceğini söyler, ama kendisi ancak bir toplama kampını hayal edebilir, çünkü cehennemden değil toplama kampından haberdardır. İyice sıkıştırılınca, kampı "insanın canının sıkılamayacağı bir yer" olarak hayal edebildiğini teslim eder.

Gazeteciyse dehşete düşmüş bir şekilde sorar: "Peki bunu nasıl açıklıyorsun?" Şöyle bir düşündükten sonra çocuk bir kelime ortaya atar: "Zamanla".

Bunun üstüne, Kertész normalleştirmenin ne anlama geldiğini tek bir olağanüstü paragrafta izah eder.

> ...ben ona hiç de lüks olmayan ama genel olarak benimsenebilir, temiz ve hoş bir istasyona varmanın, insanın gözünde her şeyin zamanla, adım adım netleşmesinin ne demek olduğunu anlatmaya çalıştım. Eğer insan bir basamağı geçebiliyorsa, bunu ardında

> bıraktığını biliyorsa hemen bir sonraki geliyordu. Tümüyle karşılaştığınızda her şeyi kavramış oluyordunuz. Ve İnsan her şeyi kavradığında eylemsiz kalmıyordu: Yeni durumlarla başa çıkıyor, yaşıyor, eylemde bulunuyor, hareket ediyor, her yeni basamağın gereklerini yerine getiriyordu. Zamanda birbirini izleyen bu aşamalar olmasa ve tüm bilgi ânında üzerimize yığılsa, belki aklımız bunu kaldıramazdı, yüreğimiz de. (...) Örneğin dört, altı, hatta on iki yıl toplama kampında kalan mahkûmlar gördüm, diye anlatmaya devam ettim, daha doğrusu hâlâ orada bulunan. Ama bu durumda bu insanlar o dört, altı veya on iki yılı, son durumda on iki defa üç yüz altmış beş günü, yani on iki defa üç yüz altmış beş gün çarpı yirmi dört saati, ve sonra, saatler, dakikalar, saniyeler olarak hepsini; yani bir şekilde A'dan Z'ye bütün bu zamanı geride bırakmak zorundaydılar.

Kertész normalleştirmenin adım adım işleme biçimine nokta atışı yapar âdeta. Zamansallıktan ayrıştırılamaz, zira normalleştiren şey zamanın geçişidir. İsim haliyle "normalleştirme" zaten bir oluşu, süreci imler; *nomos*'u (Eski Yunanca "yasa") normalleştirir. Antik Yunan felsefesinde *physis*'ten ("tabiat") sıklıkla ayırt edilen *nomos*, Kertész'e göre toplama kampları söz konusu olduğunda *physis*'ten ayırt edilemez hale gelir: Yasa tabiata, tabiatsa yasaya dönüşür. Muhabbetlerinin başında György'nin tek cevabının "tabii" olmasının nedeni de budur.

Dolayısıyla, normalleştirmeyi *nomos*'un "tabiileştirilme" süreci olarak, aslen bir "norm" olanın, önceden saptanmış, dayatılmış bir dizi kuralın "normal" (Latince *norma*'dan geliyor) haline gelmesi olarak anlamamız lazım.

Uygulayıcıların gözünde Holokost tam olarak bu yüzden "başarılıydı": Çünkü bir normu (Nazi *Rassentheorie*'ye, yani yapay bir bilimsel meşruiyet iddia eden Aryan ırkının üstünlüğü doktrinine dayanarak Yahudilerin imhasını) doğal olan bir şeye dönüştürdü. Bu normalleştirmeyi, tabiri caizse, adım adım üreten de "Nihai Çözüm"ün teknolojik teçhizatıydı (ırk ıslahından tutun toplama

kamplarının araba fabrikalarını andıran üretim hattına kadar). Normalleştirmenin zamansallığı, gerçek anlamda, adımda yatar; adımı da her bir tür totalitarizmin gerçek, kesin ölçütü olarak anlamak gerekir: Yani, bir noktaya doğru attığımız her adım kaçılmaz, normal halini alır – fakat farklı adımlar atmayı seçmemiz durumunda öyle olmak zorunda olmayabilir.

Kitabın sonlarına doğru György hayatta kalan diğer kişilerle karşılaşır. Bunlardan biri, kamplara katlanabilmiş olmalarının tek yolunun "hayatta kalmaya çalışmak" olduğunu ifade eder. "Onlar da her seferde bir adım atmak zorundaydı," diye haykırır çocuk. Hayatta kalan diğer kişiler şaşırıp kalınca, çocuk bizzat Auschwitz'in de tam da böyle geliştiğini anlatır onlara: *adım adım.*

Trene binmeye zorlanan binlerce kişinin oluşturduğu kalabalığın ortasında durduğunu anımsar. Akıbetinin belli olduğu noktaya varmadan önce, on yirmi dakikası vardır: Ya doğrudan gaz odalarına götürülecektir ya da geçici bir erteleme verilecektir, bu esnada kuyruk durmaksızın hareket edip ilerler; herkes büyüklü küçüklü adımlar atmaktadır. Burada mesele Auschwitz'in bir tür doğal fenomen olarak meydana gelmediği, daha ziyade arka arkaya atılan adımlarla inşa edildiğidir.

Kadersizlik'in sonunda Kertész şöyle der: "Aslında bu dakikalardan her biri yeni bir şey getirebilirdi. Gerçekte hiçbir şey getirmedi elbette – ama yine de kabul etmek gerekir ki bir şey getirebilirdi, sonuçta her dakika boyunca tesadüfün getirdiğinin dışında bir şey olabilirdi."

Auschwitz'te başka bir şey olabilirdi – diyelim ki, tam da siz bu satırları okuduğunuz anda başka bir şey olabileceği gibi. Hepimiz geçmişte adımlar attık. Şimdiyse geleceğe yönelik adımlar atıyoruz, yönünü değiştirme gücüne sahip olduğumuz adımlar.

Gelecekteki tarihçilerin bugünkü faciayı anımsatmak adına yeni bir *Stolpersteine* anıtı inşa etmesi ihtimalini önlemek istiyorsak, bugünkü görevimiz attığımız adımların farkında olmaktır: Esas sorunun tüm bunların –Donald Trump, AB'nin çözülmesi, mülteci kampları, duvarlar, iklim değişikliği ve yeni savaşlar– nasıl meyda-

na geldiği değil, tüm bunlar olurken bizlerin hangi adımları attığı olduğunun farkına varmaktır.

Trump'ın Ocak 2017'de göreve başladığı gün, beş yüz bini aşkın kişinin katıldığı Kadınlar Yürüyüşü'nde (ABD tarihinde tek günde gerçekleşen en büyük protesto) protestoculardan biri "Margaret Atwood'un hikâyesi yine kurmaca olsun!" yazan bir afiş taşıyordu. Mevcut açmazımızın en sağlam tespitlerinden olmanın yanı sıra bu slogan, totalitarizmin adım adım inşa edildiği konusunda da uyarıda bulunuyordu yeniden. Bir zamanların kurgusu artık gerçekliğe dönüşüyor – apansız bir olay ya da bir kısa devre nedeniyle değil üstelik, art arda atılan çok sayıda adım vasıtasıyla.

Distopik bir yakın geleceğin tasvirinde, Atwood'un otuz yıldan uzun bir süre önce yayımlanan ama 2017 tarihli aynı adlı diziyle ünlenen *Damızlık Kızın Öyküsü* adlı romanı, normalleştirmenin totalitarizme giden ilk adım olduğunu eksiksiz biçimde gösterir.

Kitapta ABD hükümetini deviren Hıristiyan köktendinciler, ulusu "Gilead Cumhuriyeti" adıyla yeniden vaftiz ederek köktendinci bir teokrasi kurarlar. Halkın büyük bölümünü kısırlaştıran çevre ve sağlık tehditlerinden korunmak adına Gilead, erkeklerle kadınları farklı sosyal sınıflara ayırır. Gilead'da kadınlar toplumdaki konumlarına göre belirlenmiş renklerde giysiler giyerler: Damızlıklar kırmızı, eşler mavi, Martha'lar (yani hizmetçiler) yeşil, damızlıkların beyninin yıkanmasından ve eğitilmesinden sorumlu, Gilead Cumhuriyeti'nin en yüksek rütbeli kadınları olan teyzelerse kahverengi giysiler giyerler.

Gilead'da kalan tüm doğurgan kadınlar gibi başkahraman Offred de "komutan"ın ve eşinin mülkü olarak aileye damızlık hizmeti verir; hem seks kölesi hem de taşıyıcı anne işlevi görür. Gilead'da damızlıkların esas adlarını kullanmalarına izin verilmez; Offred'e de, devletin iyiliği için kendisine her ay tecavüz eden komutanın adı Fred olduğundan Offred (yani Fred'e ait olan) adı verilmiştir.

Atwood demokrasiyi totalitarizme dönüştüren adımları titizlikle ayrıntıya döker. Kadınları haklarından mahrum etmek ve köktendinci bir teokrasi kurmak adına yapılan ilk hamle, kadınların

mülkiyet haklarını sorgulamak, ardından da tüm kadınların banka hesaplarını dondurmaktır; buna müteakip kadınların doğurgan olan ve olmayanlar şeklinde sınıflandırılması gelir, sonra kadınlar tekrar kendi aralarında sınıflara bölünürler. Her bir yeni adımla olup biteni tersine çevirmek daha da zorlaşır: uçuruma doğru insafsız bir yürüyüş.

Atwood kendi distopyasını tarihsel örnekler kullanarak oluşturmuş, Gilead'ı inşa etmek için Amerika'nın püriten köklerinde kazı yapmıştı, geçmişin başka kısımlarını da kazmıştı: Aryan kadınların doğurganlık oranının artmasını teşvik etmek için tasarlanan Nazi partisinin *Lebensborn* programı; Nikolay Çavuşesku'nun doğurganlık programları; kitap yakmalar, toplu infazlar, tüketimi kısıtlayan yasalar, zorunlu kıyafet yönetmeliğinde görünen dini ikonografi; Çin ve Doğu Almanya'daki devlet gözetimi. Aynı zamanda Atwood, İkinci Dünya Savaşı esnasında çeşitli ülkelerdeki direniş hareketleri üzerine de derinlemesine araştırmalar yapmıştı.

Hillary Clinton döneminde yayımlanmaya başlaması planlanan dizi uyarlamasının birkaç ay kadar kısa bir sürede Donald Trump'ın başkanlık döneminin gerçekliğini yansıtan bir dizi haline geleceği kimin aklına gelirdi?

Atwood, Trump yönetiminin ilk birkaç ayı içinde yayımladığı "*Damızlık Kızın Öyküsü* Trump çağında ne anlama geliyor?" başlıklı yazısında, romanı yazdığı yılları anımsayarak, hikâyedeki temel çıkış noktasının o dönemde kendisine bile epey ölçüsüz geldiğini ifade eder: "ABD'nin bir zamanlarki liberal demokrasisinin, onu yavan bir teokratik diktatörlüğe çeviren bir darbeye maruz kaldığına okurları ikna edebilir miydim?"[68]

Şimdiyse bu çıkış noktası hiç de ölçüsüz gelmiyor. Kadınlar Yürüyüşü'nden henüz dört gün sonra Trump, romanın yayımlandığı yıl olan 1984'te ilk kez dönemin başkanı Ronald Reagan tarafından yürürlüğe konan ve aradan geçen zamanda lağvedilen "Global Gag

68. Margaret Atwood, "What *The Handmaid's Tale* means in the age of Trump" [*Damızlık Kızın Öyküsü* Trump çağında ne anlama geliyor?], *New York Times*, 10 Mart 2017.

Rule"u [Küresel Susturma Kanunu] yeniden tesis etmeye yönelik bir kararname imzaladı. "Mexico City Kararnamesi" olarak da bilinen yasa, ABD federal fonundan destek alan uluslararası sivil toplum örgütlerinin kürtaj danışmanlığı yapmasını yasaklıyor.

Nisan 2017'de –ABD'nin "tüm bombaların anası" MOAB'ı (ABD cephaneliğindeki nükleer olmayan en büyük bomba) IŞİD'in kullandığı tünelleri imha etme amacıyla Afganistan-Pakistan sınırına attığı gün–[69] Donald Trump eyaletlere, aile planlaması hizmetleri sunan Planned Parenthood [Planlı Ebeveynlik] gibi STK ve kliniklere sağlanan federal fon desteğini kesme yetkisi veren yasayı sessiz sedasız imzaladı. Bir başka deyişle yasal kürtaj hakkı, Donald Trump yönetimindeki ABD'nin tamamında yasaklanacak yakında. Adım adım.

Damızlık Kızın Öyküsü bir öngörü mü, bir kehanet mi? Margaret Atwood'un buna cevabı "Hayır"; bir öngörü değil, "zira geleceği öngörmek gerçekten mümkün değil: Çok sayıda öngörülemez ihtimal ve değişken söz konusu. Karşı-öngörü diyelim şuna: Şayet söz konusu gelecek ihtimali tüm detaylarıyla tarif edilebilirse, gerçekleşmeyebilir belki de. Fakat böylesi bir dileğe de bel bağlanamaz."[70]

"Burada olamaz" deyişi (kafelerde, akşam yemeklerinde, partilerde dillere pelesenk olan, güncel inkârcılığımızın en sık kullanılan deyişidir) ABD'nin totalitarizme kaymasını anlatan, Sinclair Lewis'in 1935 tarihli *It Can't Happen Here* [Burada Olamaz] adlı romanıyla popülerleşmişti. Şimdiyse Trump ve Avrupalı klonlarının döneminde bu deyişin ters çevrilmesi gerekiyor: Her yerde olabilir, çünkü daha az önce burada oldu!

Bunun en iyi görüldüğü dönem 2017 yazıydı: Beyaz-üstünlüğü yanlısı binlerce kişi, "Unite the Right" [Sağı Birleştir] mitingi için ABD'nin Virginia eyaletine bağlı Charlottesville kentini ele geçirdi. Charlottesville gelecekten bir işaret haline geldi: Irkçılık, cinsiyetçilik ve antisemitizmin ABD'de hâlâ güçlenmeye devam ettiği Medeni

69. https://www.cbsnews.com/video/u-s-drops-mother-of-all-bombs-on-isis-in-afghanistan/
70. Margaret Atwood, "What 'The Handmaid's Tale' means in the age of Trump."

Haklar* döneminin postmodern versiyonu gibiydi. Beyaz üstünlüğü yanlıları ellerinde meşalelerle siyah, Yahudi, göçmen ve LGBTİ+ topluluklara karşı nefret dolu sloganlar attılar. Bir araba kalabalığı yarıp geçti. Bir kadın öldürüldü, on dokuz protestocu yaralandı.

Sinclair Lewis'in Kahverengi Gömlekliler'e benzer paramiliter kuvvetleri "Minute Men"in** ("MM'ler") veya Atwood'un kitabında düzenli ordu ve ABD yönetiminin parçası haline gelen milis kuvvetlerinin cisimleşmesi değil midir Charlottesville faşistleri (sanki faşizm bir "alternatif" olabilirmiş gibi, bunlara "alternatif sağ" [alt-right] da deniyor)? Daha birkaç sene önce bilimkurgu sayılıp umursanmayacak bir şeyin gerçeklik haline gelmekte olduğunu tahayyül etmek neden artık o kadar zor değil?

Cevap yine artan adımlarda yatıyor. Fakat hayata geçmeyen bir adım tasavvurunda veya başka birinin adımlarında yatmıyor. Kendi adımlarımızda yatıyor.

Margaret Atwood'un hikâyesini yeniden kurmaca mı yapmak istediğimize, yoksa faşizmin ABD –ya da Avusturya, Çek, Polonya, Fransız, Alman, Hırvat– bayrağına bürüneceği kabus gibi bir geleceğe doğru uyku halinde ilerlemek mi istediğimize her geçen gün karar verebiliriz. Normalleştirme sürecine katılmak mı istediğimize, yoksa bir adım öne geçerek, doğal diye resmedilip yavaşça, adım adım doğal gelmeye başlayanı sorgulamak mı istediğimize her geçen gün karar verebiliriz.

Bizler ve sevdiklerimiz, gelecekte yoldan geçen insanların –geçmişte bizim de aynı yollardan geçerken paylaştığımız merak ve kuşkuların, korku ve umutların farkına varmadan– takılıp sendelediği birer *Stolpersteine* olmak istemiyorsak, kendi adımlarımızın sorumluluğunu üstlenmek zorundayız.

* Afro-Amerikan Medeni Haklar Hareketi (Civil Rights Movement, 1955-1968) ABD'deki Afrika kökenli vatandaşların haklarını korumaya yönelik bir hareketti. Önde gelen isimlerinden biri de Martin Luther King'di. –çn

** Amerikan İç Savaşı'nda Amerikalı sömürgecilerin yanında savaşan, göreve çağrıldıklarında hızla toplanabilen milisler. –çn

ARA FASLI
AUSCHWITZ SAHİLDE Mİ?

Ağustos 2017'nin sonunda, kıtanın yarısı yaz uyuklamasından yavaş yavaş uyanırken, her yıl Almanya'nın Kassel kentinde düzenlenen Avrupa'nın en iyi sanat sergilerinden biri olan "Documenta", etkinlik programındaki "Sahildeki Auschwitz" adlı performans sanatı eserini iptal etti. Pek şaşırtıcı değil belki de: En nihayetinde, bundan daha kışkırtıcı bir başlık olabilir miydi? Ne demeye geliyordu bu böyle?

Planlanan performans, İtalyan filozof Franco "Bifo" Berardi'nin Akdeniz sahillerindeki göçmenlerin mevcut vaziyetini İkinci Dünya Savaşı'nın dehşetlerine –daha kesin konuşacak olursak Holokost'a– benzettiği yazısına dayanıyordu. Olayın duyulması Almanya'da öfkeye sebep oldu, nihayetinde kamu baskısı yüzünden küratörler sergiyi askıya almaya karar verdi.

Buna cevaben "Bifo", niyetinin insanları incitmek, "Auschwitz" kelimesinin anlam ve içeriğini suistimal etmek olmadığını vurguladı. Daha ziyade, toplum bilincinde haklı olarak son derece önemli ve ciddi bir mesele olan Auschwitz'in "yüklü" anlamına gönderme yaparak tartışma açmak istemişti.

Almanya'da "Sahildeki Auschwitz" performansının ilan edilmesi bile istenen etkinin oluşmasına yetmişti: Performansın aleyhine sunulan en temel sav, Hessen eyaleti Kültür Bakanı Boris Rhein'ın deyişiyle şuydu: "Hiçbir şeyin herhangi bir şekilde Holokost'la

benzeştirilmesine müsaade edilemez, zira Nazilerin işlediği suçların eşi benzeri yoktu."[1]

Gösteri iptal edilmeden bir ay önce Bifo performansın ardındaki fikri, Avrupa Demokrasi Hareketi 2025'e (DiEM25) sunduğu istifa mektubunda özetlemişti. 2016'da bir pan-Avrupa hareketi olarak kurulan DiEM25'in halihazırda yaklaşık yüz bin üyesi bulunuyor. Üyeleri ancak radikal bir ulusaşırı siyasetin Avrupa'ya demokrasiyi geri getirebileceğini düşünüyor.

Bifo mektubunda, kendi tarihinin üstesinden gelememiş bir kıta olan Avrupa'da artık demokrasi diye bir şeyin kalmadığını ileri sürmüştü. Avrupa, diyordu, "milliyetçilikten, sömürgecilikten, kapitalizmden, faşizmden başka bir şey değil." İkinci Dünya Savaşı'nda, diye devam ediyordu, sınır dışı edilmeleri, ırk ayrımlarını [segregasyonu], işkenceleri, katliamları protesto etmemek için bir bahanesi vardı insanların: Pek azı ölüm kamplarının gerçekliğini biliyordu. Günümüzdeyse bahanemiz yok, Akdeniz çevresinde olup bitenleri biliyoruz: "Avrupa'nın, iki yüzyıl süren sömürgeciliğin tetiklediği savaşların doğrudan bir sonucu olan göç dalgasının sorumluluğunu almayı reddedip buna aldırmamasının etkisinin ne kadar ölümcül olduğunu biliyoruz." Göçü durdurmak için, diyordu Bifo, Avrupa, mültecileri tutacak toplama kampları inşa etme süreci içinde; Türkiye, Libya, Mısır gibi ülkelere Akdeniz sahillerinde kirli işlerini yapsınlar, ilk iş olarak insanların Avrupa'ya hareket etmesini önlesinler diye para ödüyor.

Daha 1991'de, 26 bin Arnavutla dolu bir gemi İtalya'nın Brindisi limanına girdiğinde büyük bir göçün başladığını anlamıştık, diye yazmıştı Bifo. Tam o noktada Avrupa'nın seçebileceği iki yol vardı. İlki, sınırları açma yolunu izleyip kabul ve entegrasyon sürecinde kaynakları yeniden dağıtmaya gitmekti. İkincisiyse reddetmek, vazgeçirmek, Kuzey Afrika'dan kolayca İspanya, İtalya ve Yunanistan

1. "Refugees suffering 'Auschwitz on the Beach'? Germans say No", [Mülteciler "Sahilde Auschwitz" acısı mı çekiyor? Almanların cevabı ise "Hayır"], *New York Times*, 23 Ağustos 2017: https://www.nytimes.com/2017/08/23/arts/auschwitz-on-the-beach-documenta-14-controversy.html

kıyılarına gelinmesini imkânsız hale getirmekti. Avrupa ikinci yolu seçti. Her gün kadınlar, çocuklar, erkekler boğuluyor. Onurlu birkaç insan dışında –şimdilerde yasadışı göçmenlere yardım ve yataklık etmekle suçlanan insanlar bunlar– Avrupalılar tarihsel sorumluluklarını konusunda bilgilenmeyi reddetti. Bunların hepsi de Bifo'nun "Sahildeki Auschwitz" dediği meselenin bir parçası.

Açık ki Avrupa'nın içinde bulunduğu açmazın çok karanlık bir değerlendirmesidir bu. Bifo mevcut mülteci krizini kasten Auschwitz'e benzetmekle yetinmeyip Avrupa'yı mültecilerin "katledilmesi"nden sorumlu tutar. Tuzlu suyun Zyklon B'nin* yerini aldığını söylemek, hayli yüklü bir anlam taşır – ne kadar kışkırtıcı olduğunu söylemeye bile gerek yok. Ama Bifo ne yaptığını pekâlâ biliyordu. Niyeti bu benzetmeyle insanları şoke edip kamuoyu tartışması yaratmaktı. Başarılı olduğu da söylenebilir pekâlâ.

Ne var ki bu kamuoyu tartışması kaçınılmaz ve öngörülebilir bir şekilde başka bir yola saptı. Mülteci krizi –hem Akdeniz'de boğulanlar hem de Libya ve benzeri yerlerdeki toplama kamplarındakiler konusunda– Avrupa'nın sorumluluğuna dair geniş çaplı bir fikir alışverişine yol açacağı yerde, mesele hemen "Auschwitz" kelimesinin kullanımına ve bu konuda nelerin söylenip söylenemeyeceğine dair münakaşanın hışmına uğradı.

Uzun lafın kısası: "Auschwitz" ve "sahil" uyuşmuyor. Bunların birleşimi derhal tepki yaratır, çünkü bambaşka şeyleri belirtirler; bir oksimoron, birbirine tamamen karşıt iki kelime. Fark edilmemiş de olsa "Sahildeki Auschwitz"in etkisi düpedüz bu aşırı ses uyuşmazlığında yatıyor. Eylül 2015'te kanımıza girmeye cüret etmişti bu uyuşmazlık; her ne kadar bizler ona, Akdeniz'de boğulan Suriyeli küçük Aylan Kurdi'nin bir resmiyle gayriihtiyari teslim olmuş olsak da, çocuğun ölümü münferit bir trajediden ziyade Avrupa'nın göçmenleri kurumsal olarak reddettiğinin kanıtıydı.

* İkinci Dünya Savaşı esnasında Nazilerin toplama kamplarına getirilen (başta Yahudiler olmak üzere) insanları öldürmek için kullandığı, havayla temas etmesi halinde zehirli hale gelen kimyasal madde. –çn

Gel gelelim, her ne kadar "Sahildeki Auschwitz"in ardındaki niyet var olan en kuvvetli *Denkverbot*'u ("düşünme yasağı"nı tarif eden nefis Almanca ifade) yıkmak olsa da Bifo bunu yapamamıştı. Belki de ancak Holokost'tan sağ çıkan biri bu kapalı anlam döngüsünden çıkış yolunu gösterebilecek kabiliyete sahiptir.

Imre Kertész 2011'de yayımlanan "Auschwitz kimin mülkiyetinde?" başlıklı yazısında –2017'de Documenta'nın yarattığı öfkeyi neredeyse haber veriyormuşçasına– şöyle diyordu: "Holokost'tan canlı çıkmayı başaranların âdeta kıskanırcasına Holokost'un fikri mülkiyetini sadece kendilerine ait görme ısrarının şok edici bir muğlaklığı var; sanki çok önemli ve eşsiz bir sırrın sahibi olmuşlar, sanki sıradışı bir hazineyi bozulmaktan ve (bilhassa da) gelebilecek kasıtlı zararlardan koruyorlarmış gibi."[2]

İptal edilen "Auschwitz Sahilde" performansı üzerine Almanya'da dönen tartışmaya da uygulanabilir bu sözcükler. Holokost'un "fikri mülkiyet"inin *soi-disant** muhafızları gibi davrananlar sadece Holokost'tan sağ kalanlar değil, aynı zamanda Alman medyasıydı: Hayatta kalanların yaptığı gibi hafızalarının gücü yerine, bir performansı şiddetle kınayarak bu fikri mülkiyeti kötüye kullanılmaktan koruyorlardı güya – ki Bifo'nun dilinin yoğunluğuna rağmen, Holokost kurbanlarını veya hayatta kalanları incitme niyeti taşımayan bir performanstı. İşin aslı tam tersiydi: Performans, "Auschwitz'i tekrarlama" istikametinde ilerliyor olabileceğimiz ihtimaline, ki Bifo'nun tespitine göre *zaten ilerliyoruz*, karşı bizleri uyarıyordu.

Kertész "hasarlı yaşam tarzımızla Holokost ihtimali arasındaki organik bağı anlama kabiliyeti veya isteği olmayan" her türlü Holokost temsilini "kitsch" olarak gördüğünü söylerken ne kadar da haklıydı.[3] Kertész'e göre Auschwitz'i "sadece Almanları ve Yahudileri ilgilendiren, bu münasebetle de iki grubun ölümcül uyuşmazlığına indirgenen bir mesele" olarak görmek de kitsch'tir: "Modern

2. Imre Kertész, "Who owns Auschwitz?" [Auschwitz kimin mülkiyetinde?], *The Yale Journal of Criticism*, cilt: 14, sayı: 1, Güz 2001, s. 267-72.

* (Fr.) sözde, öyle geçinen, güya. –çn

3. age.

totalitarizmin siyasi ve psikolojik anatomisi genel anlamda gözardı edildiğinde Auschwitz evrensel bir deneyim olarak görülmeyip, sadece ilk "göze çarpan" etkilerine indirgendiğinde de [*kitsch*'tir]."[4]

"Auschwitz Sahilde"yle ilgili mesele tam olarak bu. Performans, Auschwitz'in Almanlara veya Yahudilere ilişkin anlamlarını hiçbir şekilde hafife almaya çalışmıyordu. Bununla birlikte, değerlendirmeyi genişleterek Auschwitz dehşetinin evrensel doğasını dile dökmeye teşebbüs ediyordu: Onu bugünkü "hasarlı yaşam tarzı"mızla, Holokost benzeri bir şeyin başka bir biçimde yeniden yaşanma olasılığıyla bağlantılandırma girişimiydi.

Akdeniz'de boğulan otuz bin insanı veya Libya'daki "toplama kampları"nda tutulan bir milyon göçmeni Avrupa politikasının bir sonucu olarak tarif etmek, tıpkı "Auschwitz Sahilde" gibi, elbette bir risk. Bununla birlikte Bifo'nun meselesi, ünlü *Nie wieder Auschwitz* ("Auschwitz bir daha asla") deyişini unutmamamız gerektiğidir. Bugünkü suçlar başlı başına Auschwitz'e denk değilse de Bifo'nun kışkırtmasının (Latince *provocatio,* yani "bir şeyleri ortaya çıkarma çağrısı, bir meydan okuma" anlamıyla) amacı, mevcut durumumuzun korkunç potansiyelini açığa çıkarmaktı: Auschwitz tekrar vuku bulabilir.

Bifo'nun Avrupa otopsisiyle hemfikir olun ya da olmayın, DiEM25'e sunduğu istifa mektubunda dikkat çektiği nokta, bizi (bu kitabın ilk bölümü olan) "İşgal"den (ikinci bölüm olan) "Özgürleşme"ye götürüyor. Bu dehşet ve barbarlıklar şu anda yaşanırken kendimizi Avrupalı olarak adlandırmanın yine de mümkün olup olmadığı sorunudur bu.

Bifo mektubunda Avrupalı kimliğinden feragat etti. Hatta, Avrupalı olmak bu dehşetlere göz yuman bir zihniyete sahip olmak anlamına geliyorsa, kendisinin zerre Avrupalı olmadığını beyan etti. J. L. Austin'in *Söylemek ve Yapmak* kitabının sıkı bir okuru olarak Bifo elbette biliyordu ki "Artık Avrupalı değilim" demek bir "söz ediminde" bulunmaktı. Böyle bir bildirim ne doğrudur ne de yanlış;

4. age.

düpedüz bir eylem türüdür. Bifo'nun durumunda bu bildirim bir "istifa" olarak da yorumlanabilir ikinci bir kışkırtma olarak da.[5]

Kitabın ilk bölümünde incelendiği şekliyle, Avrupa'nın (daha genel olarak da dünyanın) bugünkü durumuna ilişkin değerlendirmede doğruluk payı varsa, esas soru Auschwitz'in mümkün olup olmadığı değil bunun önüne nasıl geçilebileceğidir.

Bir başka Auschwitz (Kertész gibi, Auschwitz'le "evrensel deneyim"i kastediyoruz) karşısında nasıl örgütlenebiliriz? Auschwitz'in *yeniden meydana gelmesi mümkünse*, bize düşen sorumluluk nedir? Bunun önüne geçmek için nasıl davranmak gerekir?

İlk adım elimizden bir şey gelmeyeceğini kabul edip "artık Avrupalı olmadığımızı" ilan etmek değil, bunun tam tersini yapmaktır. Evet, Bifo'nun mektubunda belirttiği gibi, "Avrupalı" olmak ilk olarak, en az beş yüzyıl boyunca sömürgecilik, kapitalizm ve milliyetçilikten el çekmemek demektir.[6] Bunlar kasvetli mantıksal sonucuna ulaştığında "Avrupa"nın Holokost anlamı kazandığını da biliyoruz. Avrupa'nın tarihine dair hiçbir belge yoktur ki aynı zamanda barbarlık belgesi olmasın.

Gene de biliyoruz ki Avrupa tarihi aynı zamanda direnişin de belgesidir. Avrupai değerler *sadece* aydınlanma, hümanizm, evrensel insan hakları *ya da sadece* toplama kampları, Zyklon B, Holokost değildir; bunların *her ikisidir*. Sadece ilk grubun Avrupai değerleri özetlediği inancına yenik düşmek Avrupamerkezcilik ve Avrupa istisnacılığı tuzağına düşmektir – bu tuzağa düşmenin mantıksal sonucuysa yaşanan korkunç olayların tekerrürüdür. Avrupai değerlerin toplama kampları, Zyklon B ve Holokost'tan ibaret olduğu görüşünü benimsemekse Avrupa ve tarihinin bir parçası olan özgürleştirici mirası reddetmektir. Avrupa'nın aynı anda her ikisi de olduğu anlayışıyla içinde bulunduğumuz kötü vaziyetten çıkış yolu bulabiliriz ancak.

5. Bkz. J. L. Austin, *Söylemek ve Yapmak, Harvard Üniversitesi 1955 William James Dersleri*, çev. R. Levent Aysever, Metis, 2017.

6. "Dünya sistemi kuramı" ve aralarında başkalarının bulunduğu Immanuel Wallerstein, Giovanni Arrighi ve Samir Amin'in yapıtlarına bakınız.

2011 yazında, Arap Baharı'nın uyanışı ve Wall Street'te başlayan işgal hareketinin tüm Avrupa'yı sarması esnasında, yukarıda bahsi geçen her iki Avrupai değer grubunu da çok yakından deneyimlemiş biriyle Paris'teki evinde görüşmüştüm: Toplama kampından sağ çıkmış, direnişçi Stéphane Hessel.

Biri 28'inde öbürü 94'ünde iki Avrupalı sohbet ediyorduk; Avrupa'nın hali birimizi bunalıma sokmuş, diğerimiz hâlâ umut olduğuna inanıyor. Ama bunalımda olanımız 94'ündeki, umutlu olanımız 28'indeki değil, tam tersiydi.

Stéphane Hessel hayatının son anına dek –bir yıl sonra vefat etti– umut doluydu. *Indignez-vous!** başlıklı çoksatan eserinde yaptığı eylem çağrısının ütopik olduğunu söylediğimde, kibarca direnişin, yeni bir dünya kurmanın da öyle görülebileceğini söyleyerek cevap vermişti. Gene de, "Benim kadar yaşlandığınızda ütopya gibi görünen şeylerin bir gün gerçeğe dönüşebileceğini deneyimlemiş olursunuz: Nazi rejimi alaşağı edilebildiyse, sömürgeler bağımsızlaştıysa, Avrupa –en azından geçen yüzyıllarla kıyaslandığında şüphesiz daha iyi şekilde– inşa edilebildiyse, ancak umutlu olabilirsiniz."[7]

"Tarih Kavramı Üzerine" başlıklı 1940 tarihli metninde, Paul Klee'nin orijinal *Angelus Novus* [*Yeni Melek*] tablosuna sahip olan Benjamin onu şöyle tarif etmiştir:

> Bakışlarını ayıramadığı bir şeyden sanki uzaklaşıp gitmek üzere olan bir meleği tasvir ediyor: Gözleri faltaşı gibi, ağzı açık, kanatları gerilmiş. Tarih meleğinin görünüşü de ancak böyle olabilir, yüzü geçmişe çevrilmiş. *Bize* bir olaylar zinciri gibi görünenleri, *o* tek bir felaket olarak görür, yıkıntıları durmadan üst üste yığıp ayaklarının önüne fırlatan bir felaket. Biraz daha kalmak isterdi melek, ölüleri hayata döndürmek, kırık parçaları yeniden birleştirmek... Ama Cennet'ten kopup gelen bir fırtına

* Türkçesi: *Öfkelenin*, çev. İsmail Yerguz, Cumhuriyet Kitapları, 2011. –çn

7. Sohbetin tamamına, Amos Oz, Francis Fukuyama, Slavoj Žižek, Philip Zimbardo, Terry Eagleton, Gayatri Spivak, Zygmunt Bauman vd. ile yapılan söyleşileri bir araya getiren Hırvatça yayımlanmış kitabımdan erişilebilir: *Pažnja neprijatelj prisluškuje!*, Ljevak, 2011.

kanatlarını öyle şiddetle yakalamıştır ki, bir daha kapayamaz onları. Yıkıntılar gözlerinin önünde göğe doğru yükselirken, fırtınayla birlikte çaresiz, sırtını döndüğü geleceğe sürüklenir. İşte ilerleme dediğimiz şey, *bu* fırtınadır.[8]

Bu yüzden, Hessel'e dedim ki ilerleme ebedi bir umutsuzluk döngüsünden başka bir şey değilse, "Tarih Meleği" *Indignez-vous!*'yu okuyanların düşüneceği umut dolu haberci sayılmaz pek de.

Genç Stéphane Hessel'in aile dostu Walter Benjamin'le, 1940'ta, Benjamin'in yanına gaz maskesi ve diş fırçası haricinde bir şey almadan Fransa'dan Pireneler'in öbür tarafına kaçış girişiminde bulunmasının hemen öncesinde, Marsilya'da tanışmış olması fevkalade sıradışı. Hessel'in anımsadığı kadarıyla Benjamin umutsuzluk içindeydi; Hessel yirmilerinde, umut doluydu. Fakat Hessel'in bana 70 yıl sonra azimli bir sakinlikle dediği gibi: "Umutsuzluk içinde olabiliriz, umutsuzluk içinde olmamız için pek çok geçerli nedenimiz de var zaten, ama kendi umutsuzluğumuza karşı umutla savaşmamız lazım."

Hessel'in eylemleri ömrü boyunca bu sözcüklere şekil vermiştir. Walter Benjamin'in Portbou'da mutlak umutsuzluk içinde (*exaspération*) intihara kalkışmasından kısa bir süre sonra Hessel umudu (*aspiration)* yanına almış, umutsuzluğa karşı savaşıyordu. 1941'de Londra'ya kaçarak General Charles de Gaulle'ün Direniş'ine katıldı. Ardından 1944 Müttefik çıkarmasının öncesinde Direniş'in haberleşme ağını örgütlemeye Fransa'ya döndü. Orada Gestapo tarafından esir alınıp Buchenwald ve Dora toplama kamplarına gönderildi. Bergen-Belsen'e sevk edilirken kaçmayı başardı, Müttefik askerlerinin ilerleyişiyle karşılaştığı Hanover'e ulaştı. Savaşın ardından diplomat oldu, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin taslağının hazırlanmasında görev aldı. Ekim 2010'da 32 sayfalık ufak risalesi *Indignez-vous!* ilk baskısında yalnızca 6 bin kopya

8. Walter Benjamin, "Tarih Kavramı Üzerine", *Son Bakışta Aşk* içinde, haz. N. Gürbilek, çev. Nurdan Gürbilek-Sabir Yücesoy, Metis, 2012, (6. Baskı), s. 43-44.

olarak yayımlandı. İki buçuk ay içerisinde sadece Fransa'da aşağı yukarı bir milyon sattı.

Umutsuzlukla dolu bir dünyada, bu mağrur ihtiyar Fransız Direniş savaşçısı umudu yeniden depreştirdi. 2011'de İspanya'daki protestolar ve kooperatiflerden komünlere uzanan diğer direniş örnekleri *Indignados* ("öfkeli") adını onun kitabının başlığından aldı. Aynı yıl –Mısır'dan Tunus'a, Yunanistan ve İspanya aracılığıyla da ABD'ye kadar– bütün dünya umudu geri getirme süreci içinde, meydanları, sokakları işgal ediyordu.

Tüm bunlar bizi 2017'ye ve Bifo'nun istifa mektubuna geri getiriyor. Son altı yılın ardından, umut baharı umutsuzluk kışına döndü. Umut ve iyimserlik içinde kurulan yeni siyasi partiler, tarihin seyrini değiştirme gücünden yoksun olan eski partilere benzedi. Bu sırada mülteci krizi derinleşti, yeni duvarlar yükseldi; artık yeni savaşlar çıkarılmakta, yeni faşizmler dillendirilmekte; Avrupa Birliği çözülürken küresel istikrarsızlık tepemize çökmüş durumda. Walter Benjamin ve Stéphane Hessel'li 1940 Marsilya'sında, umutsuzlukla umudun kavşağındayız yeniden.

Bifo'nun 2017'deki istifa mektubunu Walter Benjamin'in "vazgeçişi"nin bir başka biçimi olarak mı anlamalıyız acaba, çıkış yolu görünmediği için tüm umudun yitirilmesi olarak? Yoksa, Bifo iyimser olmayan bir umuda ihtiyacımızın olduğunu mu düşünüyor? Benjamin ve Hessel'in yüzleştiği aynı ikilemle hepimiz yüz yüzeyiz bugün. Neyin doğru neyin yanlış (istifa mı, yoksa umut) olduğu değil mesele: Her iki tercih de açıklanabilir ve anlaşılabilir. Esas mesele tercihe yönelik farkındalığımızdır ve her iki tercihin de başka bir tercih yapma ihtimalini kendi içinde taşıdığıdır.

Umutsuzluğun karşıtının iyimserlik olduğunu düşünmek gene de yanlış olurdu. Bifo'nun Avrupa'nın mevcut durumuna yönelik saptaması doğru – "Sahildeki Auschwitz" ifadesi dahi. Yanlış yaptığı nokta ise *umut* yerine *istifa*yı benimsemesi. Bifo'ya göre Avrupa elden gideli çok oldu, çünkü Avrupa nüfusunun büyük kısmı kendi tarihsel sorumluluklarının üstesinden gelmeyi reddediyor. Fakat istifa için yeterli bir sebep değil bu. Gerçekten sorumluluk almanın

tek yolu umudu tamir etmek, naif iyimserlik fikrinden çok daha radikal bir umudu yeşertmektir. Bugün, hiç olmadığı kadar ihtiyacımız olan şey iyimser olmayan umuttur. Direnişten özgürleşmeye giden tek yoldur bu.

İKİNCİ BÖLÜM
ÖZGÜRLEŞMENİN SESLERİ

6. Atina'da Yaz: İyimser Olmayan Umut

Son yıllarda Avrupa'da bir umut yazı olmuşsa, 2015'te Yunanistan'da olmuştur.

2015 Temmuz'unun ilk günlerinde Yunanistan, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Avrupa Merkez Bankası'na (ECB) 1.6 milyar Euro borcunu ödeyemeyince iki kurum da Yunan ticaret bankalarına verilen borçlara teminat olarak Yunan tahvillerine razı olmayı reddetti. Sonuç itibariyle Yunanistan sermaye denetim dayatmaları uygulamaya zorlandı, pratikte bunun anlamı Yunan bankalarından yabancı bankalara yapılan transferlerin kontrol altına alınması ve insanların bankalara hücum edip tüm paralarını çekerek Yunan bankacılık sistemini büsbütün iflas ettirmemesi için Yunan vatandaşlara yönelik günlük 60 Euro para çekme sınırı getirilmesiydi. Gene de bu sıcak haftalarda Atina sokakları umutsuzlukla değil umutla dolup taşıyordu. Kemer sıkma ve borç yıllarının ardından ilk kez Yunan *demos*'u, farklı bir geleceğin ufukta beliriyor olabileceğini, nihayet *demokrasi* ihtimalinin ortaya çıkabileceğini hissetti.

26 Haziran 2015 sabahının ilk saatlerinde Başbakan Aleksis Çipras, sözde "Troyka"nın (Avrupa Komisyonu, IMF ve Avrupa Merkez Bankası) önerdiği kurtarma paketi koşullarını Yunanistan'ın kabul edip etmemesi gerektiğini seçmenlerin oylayacağı bir referandum ilan etti. 1974'teki cumhuriyet referandumundan sonra

ilk kez yeniden referanduma gidilecekti, modern Yunanistan tarihinde yönetim şekliyle ilişkili olmayan tek referandumdu bu. AB tarihinde de, üye bir devletin finansal kurtarma paketini kabul edip etmeyeceğine yönelik ilk referandumdu.

İlk bakışta, geçen yıl Atina'ya son gidişimden beri hiçbir şey değişmemiş gibiydi. AB'nin kemer sıkma politikalarına karşı çıkan radikal sol parti Syriza o sırada henüz iktidara gelmemişti ve 2015'in Ocak ve Temmuz ayları arasındaki "Yunan Baharı"nı[1] kimse tahayyül bile edemezdi. Şimdiyse işler eski haline dönmüş. En büyük alışveriş mahallerinden biri olan Ermou caddesi, meşhur Kerameikos'tan Akropolis'in aşağısındaki Sintagma Meydanı'na uzanır; Yunan Parlamentosu'nun bulunduğu, protestolar için bir çekim alanı olan bu cadde şimdi alışveriş yapan kalabalıklarla dolup taşıyor. Mağazalar ana bana günü, *taverna* ve kafeler ağzına kadar dolu.

Fakat değişen bir şey var.

Atina'nın her köşesinde –tüm parklarda, meydanlarda, büfelerde– gerginlik hâkim; âdeta havaya sinmiş gibi. Kendiliğinden gelişen protestolar, siyasi toplanmalar, sokak tiyatroları gündelik yaşamın parçası haline gelmiş durumda; hararetli tartışmalar patlak veriyor. Sintagma Meydanı'ndan iki adımlık mesafede öğrenciler Ulusal Bilimler Akademisi binasına bayrak asmış, üzerinde şöyle yazıyor: "Pazar günü referandumda 'karşı' oy kullanıyor, AB'yle Avrupa Merkez Bankası'nın şantajına OXI [hayır] diyoruz." Maliye Bak[illegible] duvarlarında bu defa [illegible]şka bir [illegible]maya Hayır." Avrupa'da kemer sıkma politikalarına karşı verilen savaşın baş aktörlerinden biri haline gelecek Maliye Bakanı Yanis Varoufakis sonraları bunun sendikacıların inisiyatifi olduğunu söylemişti.

Radyo ve televizyonda, gazetelerde hep siyaset tartışmaları var. Şehrin dört yanı, Avrupa'nın önde gelen kemer sıkma savunucu-

1. Bkz. Srećko Horvat ve Slavoj Žižek, *What Does Europe Want?*, Columbia University Press, 2014; [Türkçesi *Avrupa Ne İstiyor?*, çev. Bora Vergili, Can, 2015.]

larından Alman Maliye Bakanı Wolfgang Schäuble'nin suratına OXI kelimesinin damgalandığı posterlerle donatılmış; Atina'nın merkezindeki tüm bankalar OXI grafitileriyle kaplanmış. Bankaların çoğu kapalı.

Yunanlar için OXI, izleri 28 Ekim 1940'a kadar sürülebilecek tarihsel bir tınıya sahip. Mussolini Mihver güçlerin Yunanistan'a girip stratejik konumları işgal etmesine izin verilmesini talep eden, aksi takdirde ülkeye savaş açılacağını bildiren bir ültimatom vermişti. Yunanistan işgalcilere Hayır (*oxi*) demişti. Şimdiyse posterlerde Schäuble'nin suratı gösterilse de, Yunanistan'ın yeni "işgalci"si olarak algılanan sadece Almanya değil – bu kelimeyi iyice ölçüp biçtikten sonra kullanıyorum: Nisan 2015'te Yunan hükümeti, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Nazi işgali dolayısıyla savaş tazminatı olarak Alman yönetiminden yaklaşık 279 milyar Euro talep etmişti – hiç karşılık bulmamış bir talepti bu. Aynı yılın Haziran sonunda sızdırılan IMF belgeleri de şunu ortaya çıkarmıştı: "Şok tedavi"leri ve kemer sıkma tedbirleriyle adı çıkmış olan IMF biliyordu ki, Yunanistan Troyka'nın yeni tedbir ve reform paketini kabul etse dahi bu borcu ödeyemeyecekti (borç Yunanistan'ın o dönemki gayrisafi yurtiçi hasılasının %175'i kadardı).[2] İşin aslı, Yunanistan ekonomisi sonraki on beş yılda gerçeküstü bir büyüme bile kaydetse, borcu hâlâ GYSH'sinin %110'unu aşıyor olacaktı (bu hedef Eurogroup maliye bakanları tarafından Kasım 2012'de koyulmuştu).

Bu IMF belgelerinin sızdırılmasından bir gün sonra, 1 Temmuz 2015'te Yunanistan IMF'ye borcunu ödemeyen ilk Avrupa ülkesi oldu.[3] Küresel anaakım medyayı takip ediyorsanız sonuç olarak

2. Bkz. "IMF: Austerity measures would still leave Greece with unsustainable debt" [IMF: Kemer sıkma tedbirleri de Yunanistan'ı borç batağından kurtaramayacak], *The Guardian*, 30 Haziran 2015: https://www.theguardian.com/business/2015/jun/30/greek-debt-troika-analysis-says-significant-concessions-still-needed

3. "Greece debt crisis: IMF payment missed as bailout expires" [Yunanistan'ın borç krizi: Kurtarma paketinin süresi dolduğu halde IMF'ye olan borç ödenmedi], *BBC*, 1 Temmuz 2015: https://www.bbc.com/news/world-europe-33339363

* (Fr.) Adı konmadan önce. (Sosyal medyayla yaygınlaşan "uydurma haber" mefhumuna atıfta bulunuluyor.) –çn

Atina'da kaos olduğunu düşünmeniz anlaşılır. Fakat *avant la lettre** "uydurma haber"di bu. Kaos filan yoktu ortada: Bazı ATM'lerde kuyruklar oluyordu tabii ama bazılarında da yoktu; haberlerin aksine süpermarketlerse her zamanki kadar ürünle doluydu. Hayat devam ediyordu. Referandumun OXI ile sonuçlanması durumunda Yunan bankalarında paranın tükenebileceğine yönelik bazı vehimler söz konusu olmakla birlikte, Atina sokakları bizzat umutla dolup taşıyordu. İyimserlikle değil (ondan eser yoktu), umutla.

Referanduma giderek yaklaşılırken, Yunan Parlamentosu önünde, kavurucu güneşin altında Sintagma Meydanı'nda gerçekleşen 50 bin kişilik muazzam bir kamusal toplantıda Aleksis Çipras, üzerine basa basa "demokrasiye şantaj yapılamaz" dedi; 50 bin Yunan Sintagma Meydanı'nda ona arka çıktı. Eurogroup'un başlıca düşmanı haline gelen Yanis Varoufakis cüretkâr bir biçimde kurtarma paketi koşullarını reddetti (hatta Troyka'nın yöntemlerini "tazyikli suyla nefessiz bırakma işkencesinin mali versiyonu" olarak adlandırdı).[4]

Gösteriden iki gün sonra 5 Temmuz'da Yunanların %61'i OXI oyu vererek AB'nin kemer sıkma tedbirlerini reddetti – dolayısıyla AB üyeliğinin kendisini de. Atina, Yunanistan Dünya Kupası'nı kazanmışçasına kutlama yaptı: Meydanlar, teraslar, balkonlar tüm gece süren kutlamada parti mekânına dönüştü.

Fakat akşamdan kalmalık hiç gecikmedi. Ertesi sabah Yanis Varoufakis aniden istifa etti.[5] Bu arada Çipras "Üçüncü Memorandum" (Yunanistan için üçüncü kurtarma paketi) adı verilen yeni bir anlaşma teklifi hazırladı. Paket Yunanistan'a 86 milyar Euro'luk yeni bir borçlanma olanağı sunuyor, öte yandan devletin 50 milyar Euro'luk mal varlığının özelleştirilmesini ve emeklilik sistemi ile emek piyasasına yapısal düzenlemeler getirilmesini öngörüyordu. Birkaç gün sonra Yunan Parlamentosu referandum sonucunu alaşağı ederek yeni anlaşma lehine oy kullandı.

4. https://www.businessinsider.com/greeces-finance-minister-yanis-varoufakis-waterboarding-cia-troika-bailout-2015-2

5. Bkz. Yanis Varoufakis, *Adults in the Room*, (Penguin, 2017).

Kısa süre sonra birisi Wikipedia'da Çipras'ın adını "Yunan Tragedyası" kategorisine eklemişti: "Aiskhylos, Sofokles, Euripides .... bir de Çipras, Yunan tragedyasının en önemli yazarlarından bazılarıdır." Bu trajik nükte bir saat içinde kaldırılmış olsa da halkın Yunan Parlamentosu'nun kullandığı oyu ihanet olarak gördüğünü anlatmıştı: "OXI"nin (kemer sıkmaya "Hayır") "NAI"ye (kemer sıkmaya "Evet") dönüştürülmesi, umudun melankoliye çevrilebilmesi ne kadar da kolaydı.[6]

Sadece Yunanistan değil bütün Avrupa için umudu temsil eden Syriza ve Çipras, kemer sıkmaya son verip kamu borçlarını yeniden müzakere etme sözü vererek iktidara gelmişti, buna rağmen yeni bir borç yükü üstlenip ileri düzey kemer sıkma politikaları uygulama anlaşması yaptılar. Sevinçli Yunanlarla dolup taşan sokaklar bir gecede boşalıp sessizliğe büründü.

Bu melankolik günler sırasında, Pire Limanı'ndaki eski bir hangarda sahnelenecek bir tiyatro oyununa davet edilmiştim. Şehir başlı başına Yunanistan'ın sorunlarının trajik bir anımsatıcısı. 2009'un son aylarında ülkede borç krizi patlak verdiğinde Yunan hükümeti, borçları ödeyebilmek adına, devlete ait bazı mülkleri özelleştirme planı yaptı; bu mülklerden biri de Pire idi. Troika ile yapılan yeni anlaşma uyarınca, 2016'da Pire Limanı'nın %51'lik hissesi ve geri kalan hisseleri satın alma opsiyonu Çin devletinin iktisadi teşekkülü olan COSCO'ya satıldı. Eskiden Avrupa'nın en büyük limanlarından olan Pire Limanı Çin'in Avrupa'daki en stratejik limanlarından biri haline geldi. Hangara girer girmez, sahnenin perdesinde bir pankart fark ediyorum, mesajı şu: "Melankoliniz lükstür." Oyunun yönetmeni, Syriza'nın AB'ye tavizinden sonra yenilgi hissiyle umutsuzluğa kapılmanın tehlikesini çarçabuk hesap etmişti.

6. "Greece Debt Crisis: Alexis Tsipras is an author of Greek tragedy, says Wikipedia" [Yunanistan'ın Borç Krizi: Wikipedia Aleksis Çipras'ı Yunan tragedya yazarı olarak sunuyor], *Independent*, 7 Temmuz 2015: https://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/news/greece-debt-crisis-alexis-tsipras-is-an-author-of-greek-tragedy-says-wikipedia-10372183.html

Gene de –Arap Baharı'ndan Wall Street İşgali'ne, Gezi Parkı'ndan Saraybosna'ya, Hamburg'tan Barselona'ya– dünyanın her yanında gerçekleşen tüm o özgürleştirici mücadeleler ve dönüştürücü olayların ardından, yaygın bir melankolinin, yaşanan yenilgiler karşısında geniş çaplı bir teslim oluşun, hatta en radikal ilericiler arasında bile Margaret Thatcher'ın "Başka alternatif yok" demekte aslında haklı olduğuna yönelik giderek güçlenen bir kabullenişin tanığı oluyoruz şimdi.

Hikâye böyle sürüp gidiyor. 2002'nin sonlarında, bir resepsiyonda konuklardan biri Lady Thatcher'a en büyük başarısının ne olduğunu sorduğunda Thatcher şu cevabı vermişti: "Tony Blair ve Yeni İşçi Partisi. Fikirlerini değiştirmeye zorladık rakiplerimizi." Haklıydı da. Gerçek zafer, düşman önceden karşı olduğu ideoloji ve ekonomi politikalarına uyum sağlamaya başladığında kazanılır. Thatcher'ın ifadesinin gerçek zaferi, gerçekten bir alternatif *bulunduğuna* artık solun bile inanmamasıdır.

Son yıllarda bu melankoli dünyayı bulaşıcı bir hastalık gibi sardı. 2011'den 2015'e kadar sokaklardaki uçsuz bucaksız coşku ve kitlesel gösteriler Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" mefhumunu nihai olarak yıktıysa da, yatay örgütlenmeli hareketler ya tesis edilen gücü idare etmeyi başaramadı ve sönüp gitti (Wall Street İşgali örneği), ya anında otoriter ve neoliberal yeni rejimler tarafından bastırıldı (Mısır Baharı örneği), ya çok geçmeden "Başka alternatif yok" şiarını kabul etmeye zorlandı (Yunanistan'da Üçüncü Memorandum'u imzalayan Syriza örneği) ya da henüz iktidara gelmeyi başaramadı (İspanya'da Podemos, Britanya'da İşçi Partisi örneği).

Şimdiyse Thatcher'ın ruhu bize yeniden musallat olmuş görünüyor: Bu kez apokaliptik anlatıyla harmanlanmış halde, Fredric Jameson'ın sözleriyle özetlenebilir bu ruh: "Kapitalizmin sonunu tahayyül etmek, dünyanın sonunu tahayyül etmekten daha zor." Meydanları ve sokakları işgal edenler, yeni siyasi partileri protesto edenler veya onlara katılanlar, iktidara gelmeye yaklaşanlar veya Syriza gibi hâlâ iktidarda olanlar arasındaki hâkim duygu, Walter

Benjamin'in harika bir şekilde "solun melankolisi" olarak tarif ettiği "maraz"dır.[7]

Solun melankolisinin ne anlama geldiğini anlamak istiyorsak, önce "yas" ile "melankoli" arasındaki psikanalitik farkı anlamamız gerekiyor. Her ikisi de sevilen bir nesnenin kaybı (bizim durumumuzda Yunan Baharı, Wall Street İşgali, Indignados, Arap Baharı, Gezi Parkı veya Syriza ve dahasında kaybettiğimiz mücadeleler) veya yokluğundan türese de doğurdukları tepkiler açısından farklılaşırlar. Yastaki kişi kayıptan (sevilen birinin ölümü, boşanma, başarısız bir devrim vs. gibi) duyduğu kederin üstesinden gelmede er ya da geç başarılı olur, nihayetinde kaybettiği bu varlıktan (kişi, değer, ideal) kendisini ayırır. Öte yandan, melankolik özne, sevdiği kayıp nesneyle narsisistik bir biçimde özdeşleşmiş olarak kalır. Olanları geride bırakıp yol almayı bir türlü başaramayan solun büyük bölümü de görünüşe göre melankoliden mustarip.

Peki bu hâkim melankoli, bu kayıp, üretken ve yapıcı bir şeye dönüştürülebilirse, ne olur? İtalyan tarihçi Enzo Traverso, tüm solcu melankoliler (ve diğerleri) için kuramsal ve siyasal bir kendine-yardım elkitabı sayılabilecek *Solun Melankolisi* başlıklı önemli kitabında bu noktaya değiniyor.

Traverso'ya göre "sol melankoli" imkânsız bir yasın sonucu: "Son bulan ütopyaların, hem yeni bir sevgi nesnesine libidinal aktarımı hem de kaybedilmiş idealden ayrılmayı engellediği çağda, komünizm hem bitmiş bir deneyim hem de yeri doldurulmaz bir kayıptır."[8]

Öyleyse melankoli –OXI referandumundan sonra Pire'de sahnelenen Yunan oyununun ikaz ettiği gibi– bir "lüks" mü, yoksa bundan da öte, siyaset kuramcısı Wendy Brown'ın söylediği gibi, hiçbir dönüştürücü potansiyeli bulunmayan bir "muhafazakâr eğilim"

7. Bkz. Walter Benjamin, "Left-Wing Melancholy: On Erich Kästner's new book of poems", *Screen*, Cilt: 15, Sayı: 2, 1 Temmuz 1974, 28-32.

8. Enzo Traverso, *Left-Wing Melancholia: Marxism, History, and Memory*, Columbia University Press, 2016, s. 45.

mi?[9] Traverso'ya göre bu muhafazakâr eğilim, melankoliyi doğuran kaybedilmiş mücadelelere ve ihanete direnmenin bir biçimi olarak da görülebilir aynı zamanda. Her ne kadar komünist ütopyanın çöküşü (Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle 20. yüzyıldaki "fiili sosyalizm"in sonunun gelmesi) 21. yüzyılın habercisi olmuş ve "ütopya" kelimesi distopik gerçeklik içinde gözden kaybolmuşsa da, Traverso'ya göre esas dönüştürücü olan, yas değil melankolidir. Ütopyalar sona erdiğinden, tutulan yasın üstesinden gelmek, düşmanla özdeşleşme ile de sonuçlanabilir; yani kaybedilmiş mücadelelerin yeri kapitalizmin kabulüyle doldurulabilir. Şayet Thatcher'ın bizi uyardığı gibi başka alternatif olmadığı kabul edilirse, alternatif ihtimaline inanmanın reddedilmesi kaçınılmaz olarak inancın yitirilmesine ve küresel kapitalizmin kabullenilmesine neden olur. Melankoliyse tersine, düşmana hiçbir taviz vermeyi kabul etmeyen dik başlı bir reddediş haline gelir. Dahası, melankoliyi yas sürecinin zorunlu bir öncülü olarak da görebiliriz; bizi kötürümleştirmeyen, aksine yeniden etkinleşebilmemiz için yasın öncesinde yaşanan ve yası mümkün kılan bir adım olarak.

Bunu Yunan Baharı deneyimlerine –veya son on yıldaki diğer herhangi bir işgal ve protesto hareketine– uygulayacak olursak, sol melankoli illa ki gerçek Syriza'ya (Üçüncü Memorandumu imzalamadan önceki Syriza) duyulan özlem anlamına gelmez; daha ziyade bizzat kaybedilen nesnenin (Yunan Baharı) hâlâ özgürleşmenin aracı olabileceği anlamına gelir. Bu bakımdan Traverso'nun değindiği gibi, melankoli, geçmişin potansiyellerinin hatırlanması ve farkında olunmasıdır, "devrimin neticelerine değil, özgürleştirici vaatlerine duyulan vefa" anlamına gelir.[10]

Başka bir deyişle, bu yenilgilerin nihai olmadığını kendimize durmadan hatırlatmamız lazım. Ocak 1919'da Rosa Luxemburg dipçik darbesiyle ölüme yenik düşmüştü, bedeni Berliner Landwehrkanal'a

9. Bkz. Wendy Brown, "Resisting left Melancholy", *boundary* 2, Duke University Press, Cilt: 26, Sayı: 3, Güz 1999.

10. Traverso, *Left-Wing Melancholia*, s. 45.

atılmıştı. Ölümünün hemen öncesinde Rosa, son mesajı olacak kısa bir yazı yazmış, gelecekteki bir zaferi haber veren kelimelerle yenilgiyi kutlamıştı:

> Devrimci mücadeleler açısından, sosyalizme giden yol boydan boya şiddetli yenilgilerle döşenmiştir. Fakat tarih de aynı zamanda karşı durulmaz bir biçimde, adım adım, nihai zafere doğru yürür! Bize tarihsel deneyim, kavrayış, güç ve idealizm kazandıran o "yenilgiler" *olmasaydı* bugün nerede olurduk? Bugün proleter sınıf savaşının nihai çarpışmasına ilerlerken bizzat bu yenilgilerden güç alıyoruz; içlerinden *biri* bile olmadan yapamayız, çünkü her biri gücümüze, kavrayışımıza katkıda bulunur.[11]

Melankoliyi olumsuz anlamda yasla geride bırakılamayan bir geçmişe nostaljiyle bakmak olarak anlamak yerine, belki de Traverso'nun önerdiği şekilde tamir edip özgürleştirici potansiyel taşıyan bir olgu olarak görmenin zamanı gelmiştir. Böylesi bir melankoli kaçırılan fırsatların ardından kederlenmek değil, bilakis onları hatırlayıp şimdiye kadar fark edilmemiş potansiyellerini ifa ederek mevcut distopyada özgürleştirici bir çatlak oluşturmak anlamına gelir. Gel gelelim, Rosa Luxemburg'un bütünüyle haklı olmadığı nokta "nihai zafer"e yaptığı göndermedir. Yaşanan "yenilgiler" olmadan zafer kazanılamayacağı doğrudur; fakat nihai bir zaferin kazanılamayacağı da bir o kadar doğrudur – bu da iyimser olmayan umuttur.

Geleceğe dönelim: Rosa Luxemburg'un yenilgilerin önemini dile getirmesi üzerinden neredeyse yüz yıl geçmiş ve ben Amerikalı büyük dilbilimci, toplum eleştirmeni Noam Chomsky ile tanışmak üzere Boston'a gitmekteyim. Chomsky çok erken yaşta siyasi bir kimlik kazandı: İlk makalesini on yaşındayken, Barselona'nın Francisco Franco'nun faşist ordusuna yenik düşmesi üzerine Aralık 1938'de yazdı. 1960'ların sonlarında Vietnam işgaline karşı sözünü sakınma-

11. Rosa Luxemburg, "Order prevails in Berlin", Ocak 1919, çevrimiçi bağlantısı: https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1919/01/14.htm

dığı için tutuklandı, hatta Richard Nixon'ın "Düşmanlar Listesi"ne girdi. Reagan dönemi boyunca Amerika'nın Orta Amerika ülkelerine yönelik artan askeri müdahalelerine karşı çıkan harekette aktifti, 1988'de ise Filistin topraklarını ziyaret edip ABD'nin arka çıktığı İsrail işgaline tanıklık etti. Aynı açıklık ve meydan okumayla Clinton ve Bush dönemlerindeki Amerikan emperyalizmi ve istisnacılığını eleştirdi. 2001'de Brezilya'da Dünya Sosyal Forumu kurulduğunda Chomsky Porto Alegre'ye giderek bu küresel hareketin ilk destekçilerinden biri oldu. Yaşamı 20. ve erken 21. yüzyılda verilen mücadelelerin parçası olmuş biri varsa o da kuşkusuz Noam Chomsky'dir.

Siyasi öznelliğini Yugoslavya savaşları sonrasında kazanan benim kuşağım için Noam Chomsky önemli bir isim olmuştur. İnternet devri daha yeni başlıyordu, dilbilimdeki çalışmalarını yeterince bilmiyorduk henüz, ama yeniyetmelik zamanlarımızda underground punk ve hardcore konserlerinde onun ilk dönem siyasi metinlerinin çevirilerini (Bakunin, Kropotkin, Proudhon, Emma Goldman gibi anarşist yazarların metinleriyle birlikte) aramızda değiştokuş ederdik. Chomsky'nin bu metinleri, bir zamanlar Yugoslavya olarak bilinen ülkeyi 1990'larda zapt eden milliyetçilik ve neoliberalizmden bir çıkış yolu olduğuna işaret ediyordu. Bin yılın dönümüyle, nihayet Chomsky'nin dilbilim yapıtını Zagreb Felsefe Fakültesi dilbilim ve felsefe öğrencisi olarak keşfediyordum; ona ilk e-postamı göndermeye karar vermiştim bile. Saatler sonra cevap gelmesi beni hayrete düşürmüştü.

Şimdiyse 18 yıllık dijital arkadaşlığın ardından nihayet Chomsky ile yüz yüze tanışma fırsatım oluyor. Eylül 2016'nın son günleri, ABD seçimleri yaklaşıyor. Benim varışımdan önceki gün Hillary Clinton'la Donald Trump arasındaki başkanlık münazarası 85 milyon Amerikalı tarafından seyredilerek Jimmy Carter'la Ronald Reagan arasındaki münazaranın 36 yıllık rekorunu kırdı. Donald Trump'ın yasadışı göçü durdurmak adına Meksika sınırına koca bir duvar inşa etme sözünü bir kez daha yinelediğini taksideki radyoda duyabiliyorum. ABD'ye 2011'deki son gidişimde New York'ta Zuccotti Parkı'na konuşlanan Wall Street İşgali'ni ziyaret etmiştim. Bu defa

havada umut yok, Hillary Clinton'la Donald Trump arasında bir seçim yapma zorunluluğu var yalnızca.

Böyle olunca, Chomsky'ye ilk sorum, Wall Street İşgali'nden Tahrir ve Sintagma meydanlarındaki kitlesel ayaklanmalara kadar, tüm baharların ardından uğradığımız yenilgiler hakkındaydı. Cevabı her zamanki gibi ölçülüydü: "Tarihe dönüp bakarsanız, başarıya ulaşan hareketler, kaybedilen veya hedeflerine ulaşmayı başaramayan hareketler gibi görünürler", gene de "bizi ileri götüren izler, miraslar bırakırlar." Adını andığı ilk deneyim köleliğin kaldırılmasıydı. 1850'deki kölelik karşıtı harekete bakarsanız başarısız olmuştu dersiniz, ne var ki hareketin bıraktığı izler köleliğin kaldırılmasını sağlayan mücadelenin zeminini hazırlamıştır. Aynısı kadın hakları mücadelesi ve diğer hareketler için de geçerlidir. Bugün bir hareket başarısızlığa uğrarsa, diyordu Chomsky, yine de genel bilincimizde, dünyayı kavrayışımızda, hatta kurumsal yapılarda etki bırakır. Sonraki örneğiyse Wall Street İşgali'ydi. "Bu hareket başarısız oldu çünkü mali kuruluşları lağvedemedi diyebilirsiniz, ama Bernie Sanders'ın ABD'deki iki kapitalist partiden birinin yönetimini ele geçirmeye hayli yaklaşmasının zeminini de bizzat bu hareket oluşturmuştur."[12]

Chomsky haklıydı. Fakat nihai bir yenilginin olmaması, aynı şekilde nihai bir zaferin de olmadığı anlamına geliyor. Her ne kadar sayısız başarılı mücadele, daha adil bir toplum yaratmaya, ezilenlerin özgürleşmesine katkı sağladıysa ve sağlamaya devam ediyorsa da, bu demek olmuyor ki Charlottesville veya Hamburg G20'deki şiddete başka şehirlerde, başka ülkelerde yakında yeniden tanıklık etmeyeceğiz veya ABD bile *Damızlık Kızın Öyküsü* ile Çember'in bileşimine benzer bir totaliter distopyaya dönüşmeyecek. Dünya çapındaki İşgal Hareketi, kooperatiflerin kurulmasına, alternatif ekonomilerin (Yunanistan, İspanya) belirmesine katkı sağladıysa, yeni siyasi partilerin (Syriza, Podemos) oluşumuna öncülük ettiyse,

12. Sohbetin tamamının Hırvatça transkripsiyonuna *Jutarnji List*'ten erişebilirsiniz: https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/slavni-intelektualac-ekskluzivno-za-jutarnji-ako-se-europska-unija-raspadne-vratit-cemo-se-svijetu-koji-nema-puno-sanse-za-opstanak/5117288/

üstelik bu partilerden bazıları da (Syriza, Barcelona en Comú – şu anda Barselona'yı yöneten hareket) iktidara geldiyse bile, bu demek olmuyor ki yeni yenilgiler yaşanmayacak veya –Lenin'in meşhur deyişini hatırlayacak olursak– bir adım ileri iki adım geri gitmeyeceğiz. İyimser olmayan umut da bunu anlamaktır işte.

"İyimser olmayan umut" ifadesini Terry Eagleton 2014'te, (sonradan olacakları düşününce ilginçtir ki) Charlottesville'de verdiği bir dizi derste ortaya atmıştı aslında. Yönetici sınıfların tipik bir ayrıcalığı olarak tanımladığı iyimserliği reddeden Eagleton, bu reddin siyasi değişimin özsel bir koşulu olduğunu iddia etmişti. Her şeyin daha iyi olacağına dair naif bir inanç olan iyimserlik yerine iyimser olmayan umuda ihtiyacımız var. Belki her şey daha iyi olmayacak, ama Eagleton'ın söylediği gibi, muhtemel, yakalanabilir bir geleceğe uzanabilirsek, işte o zaman iyimser olmayan umut "belli belirsiz bir şekilde halihazırda mevcut" olabilir.[13] İyimser olmayan umudun ancak su katılmadık umutsuzluktan veya Slavoj Žižek'in en son yapıtında söylediği gibi "umutsuz olma cesareti"nden doğabilmesinin sebebi de budur.[14]

Terry Eagleton bunu şu şekilde açıklıyor:

> Sonunda başarıya ulaşamamak ille de başarısızlık anlamına gelmez; yani "sonu iyi biten her şey iyidir" düsturu burada geçerli değildir. Bizi bu safsatanın geçerliliğine ikna eden şey, sadece teleolojinin cazibesidir. Tarih toptan harabeye dönüşecek olsa bile, bu ancak mukadder bir felaketse umutsuzluğa vesile olabilir. Hatta o zaman bile, birçok trajik kahramanın yaptığı gibi, kaçınılmaz olanla mücadeleden değer çekip çıkarmak mümkündür. Aslına bakılırsa, kişi kaçınılmaz olanla mücadele etmediği takdirde, onun en baştan nasıl olup da kaçınılmazlaştığını asla bilemez. Oysa gerçek şudur ki, tıpkı umut gibi felaket de tarihin

13. Terry Eagleton, *İyimser Olmayan Umut*, çev. Emine Ayhan, Ayrıntı, 2015, s. 77.

14. Bkz. Slavoj Žižek, *Umutsuz Olma Cesareti: Tehlikeli Hareketlerle Geçen Bir Yılın Güncesi*, çev. Ilgın Yıldız, Eksik Parça, 2020.

gidişine yazılmış değildir. Gelecek ne kadar kasvetli olursa olsun, her zaman onu değiştirme imkânı vardır. Felakete götüren olumsallık başarıya doğru da yönelebilir.[15]

Bu bakışla –2015'in sıcak yazına Atina'ya dönecek olursak– Yunan Baharı'nın başarılı olmaması hareketin son bulduğu anlamına gelmez. Potansiyel hâlâ oradadır: Yunanlar Üçüncü Memorandum'a ve Syriza'nın müteakip kemer sıkma politikalarına, kamu mal varlıklarını satışına karşı savaşmayı sürdürmektedir. Her ne kadar halkın büyük çoğunluğu ümidini yitirmişse de mücadele devam eder, üstelik tam da mevcut sistem hiç umut barındırmadığı için, yeni bir hükümetin dahi uluslararası mali kuruluşların dayattığı koşulları yeniden müzakereye açabileceğine inanılmadığı için. Başka bir deyişle, bu yenilgilerden dersler çıkarıp başka bir şey inşa etmemiz gerekir: Daha güçlü bir hareket. Bu yüzden de mücadele devam eder: protestolardan genel grevlere, mülteci dayanışması hareketlerinden kooperatif pazarlarına kadar. Bizi geleceğe taşıyabilecek olan, iyimser olmayan umuttur; çünkü geçmişte yaşanan kayıpları, tekerrür etmesi gereken olaylar değil yeni yönlere gidebilecek, (nihai yenilgi diye bir şeyin olmadığı dersini hiç aklımızdan çıkarmazsak eğer) şimdiyi değiştirebilecek potansiyeller olarak görür ve telafi eder.

Uzun melankoli kışımızda Avrupa'da tam da bu oluyor. Fransa'dan İtalya'ya, Yunanistan'dan İspanya'ya kadar yeni alternatif ekonomi modelleri geliştiriliyor, Barselona'dan Napoli'ye yeni yerel yönetim modelleri kuruluyor, son olarak da kapitalizmden sıyrılmış yeni yaşam biçimleri oluşturuluyor.

15. Eagleton, *İyimser Olmayan Umut*, s. 178.

2016 yazının son haftaları. Barselona'dan ayrılıyor, 2008'de mali krizin patlak vermesiyle Katalonya'nın her yanında türeyen birçok komünden birini ziyaret etmek üzere yola düşüyorum. Arızalı bir sistemde yaşamaktan bezmiş, borçlardan, evlerinden çıkarılmaktan ve artan yoksulluktan bunalmış, çoğunluğu genç olan farklı yörelerden pek çok insan başka alternatif yok kanaatine meydan okuyacak yeni yaşam biçimleri aramaya başladı.

Engebeli tepeleri bir buçuk saatlik yolculukla aşarak Pujarnol Vadisi'ne ulaşıyorum. Banyoles kasabasına sadece on beş dakikalık, bölgenin büyük şehri olan Girona'ya yarım saatlik mesafede olmamıza rağmen, burası dünyanın geri kalanından kopuk, bambaşka bir dünya gibi. Otuz bir hektar araziyle çevrili, taştan yapılma bin yıllık bir Katalan *masia*'sında* kurulmuş Som Comunitat, 2011'de Katalan Bütünleşik Kooperatifi'nin (CIC) "otonom bir kolektif inisiyatif projesi" olarak başlamıştı. İçinde yaşadığımız kriz döneminde ortaya çıkan en ilginç kooperatif projelerinden biri olan bu proje, denkler arası ilişki ilkelerine ve çevresel, sosyal projelere dayalı, kendi kendini yöneten kapitalizm-sonrası bir toplum meydana ge-

* Genellikle içerisinde çiftlik gibi farklı yapılar da bulundurabilen, yapı malzemesi bölgenin olanaklarına göre değişebilen Katalonya taşrasındaki büyük kır evleri. –çn

tirme amacıyla oluşturulmuştu.[16] Bütünleşik devrim (yaşamın her yönünü kapsayan, bütüncül veya tam anlamında) ve agroekoloji ilkelerine (tarımsal üretim sistemlerinin ekolojik ilke ve süreçlere uygun tasarlanması) göre yaşayıp çalışan insanların oluşturduğu ufak bir topluluk.

İspanya İç Savaşı sırasında devrimci Katalonya'da özgür mıntıkalar olarak işleyip bütünüyle anarşist ilkelerle çalışan komünler gibi, Som Comunitat da hem sistemin içinde hem de dışında yer alan, otonom ve kendini sürdürebilen bir topluluk olarak kuruldu: Katalonya merkezli oluşu ve Avrupa'daki ve dünyadaki gelişmelerden hem yerel hem de mikro-yerel denebilecek seviyelerde etkilenmesi açısından (İspanya'da yaşanan ekonomik ve toplumsal felakete, Katalan bağımsızlık referandumuna, Euro bölgesi krizine vs.) sistemin "içinde"; üyelerinin yeni bir yaşam biçimi veya "etik-sistem" diyebileceğimiz otonom bir sistem inşa etmeyi başarması açısından da sistemin "dışında".

Eski eve girer girmez ferah bir oturma odasında leziz bir Fas kuskusunun servis edildiği sofraya buyur edildim. Büyük bir masa etrafında 9 kişiydik. Birçoğu İspanya'nın farklı bölgelerinden gelen bu insanlar farklı deneyim ve uzmanlıklarını birleştirmişti: kimi protesto hareketleriyle, kimi ekolojik tarımla, kimi bilgisayar programlamayla ilgiliydi; bazı deneyim ve uzmanlıklarsa komünde doğmuştu. Som Comunitat daha ilk andan itibaren bana gerçek bir "heterotopya" gibi geldi.

Komünde her şey paylaşılıyor; mülkiyet umumi. Amaçları şahsi gelir ve kâra dayalı kapitalist ekonomiden uzaklaşıp, "müşterekler"e (yani toplumun tüm üyelerinin kullanımına açık, tüm üyelerinin yönetiminde olan kaynaklara) dayalı yeni bir ekonomi tipine geçmek. Son on yıl boyunca müşterekleri savunan birçok hareket, en çok da "ücretsiz yazılım" hareketi, (mikro-yerel ve yerel düzeyde) küçük çaplı alternatif ekonomileri destekleyen araçlar üretmeyi

16. Daha fazla bilgi için bkz. George Dafermos, "The Catalan Integral Cooperative: An Organizational Study of a Post-Capitalist Cooperative": https://commonstransition.org/the-catalan-integral-cooperative-an-organizational-study-of-a-post-capitalist-cooperative/

başarmıştı. Som Comunitat ise daha iddialı bir şeyi başarmanın peşinde: Müştereklere dayalı bütün bir sistem, bir yaşam biçimi örgütlemek. *Masia*'da sadece ekonomi değil, yaşam da kolektif olarak sürdürülüyor.

Grup haftada bir toplanıyor, üyeler komünün yönetimiyle ilgili kararları konsensüs yoluyla alıyor. Yemek veya temizlik gibi rutin görevler vardiyalı sistemle yapılıyor, böylece tüm üyeler işlere aynı ölçüde katkıda bulunuyor, ayrıca her üye ortak bütçeye ayda 150 Euro katkıda bulunuyor. 600 metrekarelik taş evin aylık kirası sadece 1000 Euro, zira *masia* onarılması koşuluyla Katalan Bütünleşik Kooperatifi'ne 15 yıllığına kiralanmış.

Şeytanın avukatlığına soyunup onlara yeni yaşamlarının bir nevi gerçeklerden kaçış olup olmadığını soruyorum – toplumu sahiden de değiştiriyorlar mı?

Birdenbire masadaki herkes konuşmak istiyor. Bunun toplumdan kaçış olmadığı konusunda ısrarcılar. Doğanın içinde yaşamayı tercih ediyorlar; şehirlerin yeni yaşam biçimlerini önlemek için tasarlandığına, halihazırda da aşırı kalabalıklaştığına kaniler. Mevcut borç ekonomisine tabi olmak yerine kendi alternatif ekonomilerini işletiyorlar – fakat bir ayakları da toplumun mevcut yapılarında.

Ama diyorum, baksanıza Avrupa'ya. Her şey hızla değişiyor. Sizin toplum yaratımınız görece yavaş ilerlemiyor mu?

Vamos lentos, diyor komünarlardan biri, *porque vamos lejos*. Zapatista'nın sloganıydı: "Yavaş yürüyoruz, zira yolumuz uzun." Sloganın anlamı sadece zamansallıkla (hızlandırılmış küresel kapitalizmin ve bizzat zamanı üretmesinin ötesine geçen bir zamanla) alakalı değil Zapatista'nın şiarı, *caminando preguntamos* ("yürüdüğümüz müddetçe sorular sorarız") ile de alakalı. Bu şiar, elde edilecek nihai çıktıya değil bizzat yaratım deneyiminin kendisine odaklanmanın önemini vurguluyor: buranın dışında var olduğu varsayılan bir toplumu değiştirmeye değil (*X-Files*'ta durmadan aransa da bir türlü bulunamayan "gerçek" gibi), yeni bir toplum yaratabilmek için insanın kendisini sorgulayıp değiştirmesine odaklanmak. Bu hususta Som Comunitat hem Katalan anarşist

geleneğinin hem de çeşitli çağdaş müşterekler hareketlerinin deneyimlerinden faydalanıyor. İspanyol şair Antonio Machado'nun dediği gibi: "İzleyecek yol yok, yolcu. Yürüdükçe açılacak o yol."

Ne var ki Pujarnol Vadisi'ndeki sükûnet ve tatlı meltem bile komün modelinin toplumun geneline yayılıp yayılamayacağına ilişkin kaçınılmaz soruya engel olamıyor. Mümkün olduğu ortaya çıksa bile, küresel kapitalizmin sadece ekonomik ilişkileri değil kişilerarası ilişkileri, hatta insan benliği fikrini bile kökten dönüştürmesiyle kıyaslandığında bu yayılma aşırı yavaş kalmayacak mıdır? Silikon Vadisi'nin hayatımızın her köşesine nüfuz etmesine, insan ilişkilerinin Airbnb, Uber, Facebook üzerinden metalaşmasına ne demeli; Avrupa'yı baştan sona sarmış olan mülteci krizi ve dayatılan kemer sıkma tedbirleri ne olacak; peki ya Donald Trump ve nükleer savaş ve ekolojik felaket ihtimalinin gitgide artması? Ortadoğu ve Afrika'daki savaşlara, Macaristan ya da Meksika'da yükselmekte olan yeni duvarlara ne demeli? Nüfusun geriye kalanı bu şartlar altında boğulmaktayken tasarı aşamasında olan bir paralel toplumu yaratmak mümkün mü? Mevcut kapitalizm biçimleri yeni bir faşizm türüne dönüşürse peki? Komünarlar muhakkak direnmek için harekete geçmek durumunda kalacak, hatta belki de bu faşizmle doğrudan yüzleşip karşı çıkmak durumunda kalacaktır, değil mi?

Grubu soru bombardımanına tuttuktan sonra komünarlardan biri beni diğer odaya götürüp, pek açıklama da yapmadan, bir internet yönlendiricisini işaret ediyor. Mesajı açık: Komün toplumun dışında değil.

Som Comunitat'ın Katalan Bütünleşik Kooperatifi'yle ilişkisi, ekonomik bağımlılık yerine ortak ilkelere dayanan bir işbirliği şeklinde. Komün varlığını sürdürmek için üç ana kaynaktan gelen gelire bel bağlıyor: Üretilen ürünler –falafel, soslar (mesela ketçap), vegan burger, humus– Girona'daki yerel ekolojik ağlarda ve Katalan Bütünleşik Kooperatifi'nde satılıyor; etkinlikler (cuma günleri müzik gösterileri gibi) düzenleniyor; eski taş evde birkaç gün geçirmek isteyen gezginlere kahvaltılı konaklama imkânı sunuluyor.

Katalan Bütünleşik Kooperatifi, Katalonya'nın dört yanında altı yüzü aşkın işletme ve projeyi kapsıyor: freelance çalışanlar, firmalar, çiftlikler, konutlar ve Valbona köyünün hemen dışındaki yirmi sekiz bin metrekarelik tekstil tesisi yıkıntısı üzerine kurulu kapitalizm sonrası eko-endüstri kolonisi Calafou. Hâlâ İnterpol'den kaçan, Som Comunitat'ı ziyaret ettiğimiz sırada İspanya dışında firari olarak yaşayan Enric Durán da buranın kurucularından biri.[17]

2018'in Ekim ayına dönelim: İspanya ekonomisi çökmekteyken, İspanyol banka sisteminden yaklaşık beş yüz bin Euro çaldığını ilan ettiğinde Durán'ın adı kısa sürede duyulmuştu bile. Son iki yılda bankalardan altmış sekiz adet bireysel kredi çekmiş, bu parayı çeşitli aktivist hareketlere ve toplumsal mücadelelere dağıtmıştı.

Her ne kadar Durán başka anarşist ve devrimci toplumsal hareketlerden ilham almış olsa da, anaakım medya ona kaçınılmaz olarak "bankaların Robin Hood'u" adını takmıştı. Durán'ı etkileyen isimlerden biri de Bask anarşist Lucio Urtubia'ydı. 1970'lerde Citibank hisselerinin dibe vurmasına yol açan bir eylem organize etmiş, seyahat çekleriyle bankanın milyonlarca dolar zarara uğramasına neden olmuştu. Durán parayı devrimci anarşist örgütleri finanse etmek için kullanma bakımından Urtubia'yı örnek aldıysa da Urtubia'nın aksine, yaptığı şeyin meşruiyetini savunmak adına eylemini halka açıklamıştı. Durán'ın diğer ilham kaynağı, "iktidarı kabul etmeden, tepedekilere haklılıklarını kanıtlamaya çalışmadan" otonomiyi uygulamaya geçiren Zapatista hareketiydi.

Katalan Bütünleşik Kooperatifi karşılıklı krediye, saygınlık sistemlerine ve kripto paralara dayanan alternatif bir ekonomi kurmada 2011'den bu yana başarılı oldu, bu başarı kooperatifin "FairCoin" [Adil Para] olarak adlandırılan ilk blok-zincirinin* 2017 yazındaki lansmanının önünü açtı.

17. Enric Durán ve CIC ile bağlantısı konusunda detaylı bilgi için bkz.: "On the lam with bank robber Enric Durán", *VICE*, 6 Nisan 2015: https://www.vice.com/en_us/article/wd7edm/be-the-bank-you-want-to-see-in-the-world-0000626-v22n4

* Blok zinciri teknolojisi, değer atfedilen varlıkların transferini sağlayan dağıtık bir veritabanıdır. Bu sistem merkezi otoritenin kaldırılmasına olanak vererek güvenilirliğin internet ortamında dağıtılmasını mümkün kılar. –çn

Bitcoin'in aksine FairCoin, işbirliğinin kanıtlanmasına dayalı, veri madenciliği süreçlerini temel alan bir algoritma oluşturdu. Genelde bir Bitcoin blok-zinciri işlemi gerçekleştirildiğinde, bu işlem aynı zamanlarda gerçekleşen diğer işlemlerle birlikte kriptografiyle korunan bir blok oluşturacak şekilde gruplanır. Ardından, yüksek hesaplama gücü olan ve "madenci" olarak bilinen üyeler, bu işlemleri doğrulamak için karmaşık kodlama problemlerini çözme yarışına girer. Problemi çözüp bloku doğrulayan ilk madenci ödülünü Bitcoin şeklinde alır. FairCoin ise işbirliğinin rekabetten daha etkili olduğuna derinden inanır. Başka deyişle, hakikaten radikal bir kooperatif olmayı hedeflediği takdirde, kooperatif zaten hep komündür de (zira işbirliği, Bitcoin gibi özel mülkiyete veya sermaye birikimine değil müştereklere dayanır).

Karşılıklı saygı ve eşitliğe dayalı mevcut bir paralel gerçekliği, Som Comunitat dünyasını arkamızda bırakıp Barselona'ya doğru yola koyulduk. Trafiğe yakalanınca rekabet dünyasına geri döndüğümüzü iyice fark ettik. Fransız burjuva toplumunun kendi tüketim itkilerinin ağırlığıyla çökmeye başlayışını anlatan, tüm zamanların belki de en muhteşem araba filmlerinden olan Jean-Luc Godard'ın 1967 yapımı *Haftasonu* filmini getirdi aklımıza bu durum. Filmde bir kadın üç arabanın çarpışıp alevler içinde kaldığı bir zincirleme kazadan sonra, yol üzerinde arabasının yanışını izlerken "Gitti Hermès marka çantam!" diye ağlamaktadır...

Barselona trafiğine takılıp kalmamızla, komünlere yöneltilen alışıldık karşı argümanlar cephanesi ("buna ne diyeceksiniz?", "niye şu değil de bu?", peki "artı değer n'olacak?" vs.) artık pek ikna edici gelmiyordu. Uygarlığımız bitmek bilmez bir düğümlenme ve şiddet kâbusuna doğru yol alıyorsa, belki de sosyal kripto paraları ve alternatif ekonomileri olan, komünal karar verme ve müşterek ekonomiye dayanan bu yeni kooperatif ve komünler uygarlığın çöküşünün ardından ender sürdürülebilir yaşam biçimlerinden olacak sahiden de.

Fransa'nın en az nüfuslu bölgelerinden birinde, neredeyse geçitsiz denebilecek bir dağ köyünde sürdürülen başka bir komün, yani

"Tarnac" grubu, radikal teori ve pratikleriyle tam da bu argümanı savunuyor.

Tıpkı İspanyol kooperatif ve komünlerinin devrimci Katalonya'dan ilham alması gibi, bu dağlık bölge de kökleri Fransız Devrimi'ne dayanan bir kırsal direniş ve otonomi geleneğine sahip. Naziler 1940'ta Fransa'yı zapt ettiklerinde, Fransız Direniş Hareketi'nde Corrèze'in dağlık ve ormanlık arazileri öyle çok direnişçi barındırmıştır ki istilacı Nazi ordusu Wehrmacht, bu bölgeden "Ufak Rusya" olarak bahsetmiştir. Devrimci Katalonya'daki otonom mıntıkalara benzer şekilde, Vichy Fransa'sının bu kesiminde de İkinci Dünya Savaşı boyunca Nazilerce asla başarıyla işgal edilememiş kurtarılmış topraklar olmuştur.

Tarnac deneyimi, 2015'te –post-sitüasyonizm, otonomi ve Michel Foucault, Gilles Deleuze ve Giorgio Agamben'in yapıtlarından etkilenen radikal felsefe dergisi *Tiqqun* vesilesiyle bir araya gelen– bir grup arkadaşın Corrèze bölgesindeki Tarnac köyünde bir komün kurmasıyla başlamıştı. Som Comunitat gibi Tarnac da çok geçmeden kendisini, sistemin hem içinde hem dışında otonom bir mıntıkaya dönüştürdü. Komünarlar atıl bir çiftlik evini alarak bahçe kurup hayvancılık yapmaya başladılar. Çok geçmeden, işleri iyi gitmeyen bir bar ve marketin işletmesini devralıp gönüllü kolektifler olarak işlettiler, ki kasabadaki işletmeler bu ikisinden ibaretti. Ekonomik sistem ve etik sistem, yani alternatif ekonomi ve yeni bir yaşam biçimi burada da birlikte yürüdü.

Tarnac çiftliği, TGV tren hattı sabotajıyla alakası olduğu iddia edilen 9 üyesinin *jandarma* baskınıyla tutuklandığı 2008 Kasım'ında küresel şöhret kazandı. Üç demiryolu hattında bulunan enerji nakil kablolarına çelik çubuklar yerleştirilerek bini aşkın tren seferinin iptaline, yirmi bin yolcunun olduğu yerde kalmasına sebebiyet verilmişti.[18] İçişleri Bakanı Michèle Alliot-Marie şüphelileri "anarko-otonomist bir hücre" olarak tanımlayarak tutuklamaları onayladığını ortaya koydu.

18. "Tarnac 'anarchist cell' on trial in France over 2008 suspected rail sabotage": https://www.france24.com/en/20180313-france-tarnac-anarchist-cell-trial-france-over-2008-suspected-tgv-rail-sabotage

"Tarnac vakası"nın karmaşık yasal takip süreci yedi sene boyunca sürüncemede kaldıktan sonra, Tarnac Dokuzlusu'na yönelik terörizm suçlamalarının Ağustos 2015'te düşürülmesiyle sonuçlandı (davayı düşürme hükmü Yargıtay tarafından Ocak 2017'de onaylandı). Nihayetinde hükümden 15 ay sonra, olayın üzerinden de 10 sene geçtikten sonra, 12 Nisan 2018'de sanıklar diğer tüm suçlamalardan aklandı. Fransız yargısı Tarnac Dokuzlusu'nun sol cenah bir "anarşist terör hücresi"ne mensup olduğu fikrini kurgu olarak tarif etti.[19]

Yargılamaya dair yorumlarını sunan İtalyan filozof Giorgio Agamben, şu gözlemde bulunmuştu:

> Çıkarılacak tek olası sonuç, bu müphem olayın, günümüzde süregiden toplumsal ve ekonomik sorunların –zaten tartışmalı olan– yönetilme biçimine karşı bir aktivizm girişimi olduğudur; bu gençlerin teröristlikle suçlanacak tek bir eyleme bile kalkışmadıkları halde *ipso facto** potansiyel terörist olarak görüldükleridir. Bugün açık seçik bir biçimde şunu söyleyecek cesaretimiz olmalı: Pek çok Avrupa ülkesinde (özellikle Fransa ve İtalya'da) yürürlüğe sokulan kanunlar ile polis önlemleri, eskiden olsa barbarca ve antidemokratik sayacağımız türdendir; hiçbirinin faşist İtalya dönemindekilerden geri kalır yanı yoktur.[20]

Bu terörle mücadele davasında sunulan kanıtların en mühimi efsanevi *L'insurrection qui vient* [*Yaklaşan İsyan*] kitabıydı. Tarnac Dokuzlusu grubuyla bağlantılı, "Görünmez Komite" mahlasını kullanan meçhul yazarların kaleme aldığı kitap, dünya çapında isyanları teşvik ederek komünlerin oluşumuna dayalı bir devrim planının taslağını çizmişti.

19. "Leftwing 'anarchist terror cell' is fiction, French judges rule", *The Guardian*, 13 Nisan 2018: https://www.theguardian.com/world/2018/apr/13/tarnac-nine-leftwing-anarchist-terror-cell-fiction-france

* (Lat.) bu nedenle, mevzubahis nedenden ötürü. –çn

20. Giorgio Agamben, "Terrorisme ou tragi-comédie", *Libération*, 19 Kasım 2008.

Katalan komünarlara sorduğumuz soruyu ("bırakın Avrupa'nın geri kalanını, sırf Fransa'daki askerlerle dolmuş çürüyen şehirlere, doğa tahribatına ve yaygın apokaliptik hissiyata dönüp baktığınızda, bu toplum yaratımı aşırı yavaş ilerlemiyor mu?" sorusunu) Tarnac Dokuzlusu'na yöneltmiş olsaydık, muhtemelen *Yaklaşan İsyan*'daki gibi cevaplayacaklardı:

> Ani bir saldırının, devrimin, nükleer kıyametin gerçekleşmesini veya toplumsal bir hareketin ortaya çıkmasını beklemenin hiçbir anlamı yok. Felaket gelmiyor, çoktan gelmişti zaten. Çöküş halindeki bir medeniyetin içinde çoktan yerimizi almış durumdayız. Tarafımızı belirlemek zorunda olduğumuz bu gerçekliğin içinde felaket.[21]

"Fetişist inkârcılık" ("Kıyametin yaklaştığını pekâlâ bildiğimiz halde olağan şekliyle hayatımızı sürdürüyoruz") ve "fetişist kıyametçilik"le ("Kıyametin yaklaştığını pekâlâ biliyoruz ki hazırlığını da yapıyoruz") ortaya koyulan yalancı muhalefete verilecek en muhtemel cevaptır bu. Öte yandan süregelen apokaliptik *Zeitgeist*'a karşı bir uyanış çağrısıdır da. *Yaklaşan İsyan*'ın cümleleriyle, mesele felaketin ne zaman vuku bulacağı ve vuku bulunca ne olacağı değildir. Daha münasip –ve yapıcı– soru şudur: Ya kıyamet halihazırda çevremizde meydana geliyorsa? Sol cenah entelijansiyasında yerleşik bir teslimiyet ve hastalık olan Mesih'i bekleme yerine, Görünmez Komite bugünün temel görevinin şu olduğunu ileri sürüyor: Hem yerel mücadelelere odaklanmak hem de "kapitalist gerçekçiliğin" bizzat zamansallığını sorgulamak; yani aslında kıyamet şu anda vuku bulduğu ve alternatifin de bu enkaz üzerine inşa edilmesi gerektiği halde, kıyametin henüz gelmediğine ve hiçbir alternatifin bulunmadığına yönelik hâkim hissiyatı sorgulamak.

21. Görünmez Komite, *Yaklaşan İsyan*, çev. R. Işık Güngör, Sel, 2012), s. 55]

Yaklaşan İsyan ve buradaki fikirlerin değerlendirilip geliştirildiği *To Our Friends* [Dostlarımıza] kitabının ardından Görünmez Komite *Now* [Şimdi] başlıklı bir kitap daha yayımladı. Kitabın esas argümanı *yarına* odaklanma dürtümüzden kopmak durumunda olduğumuz, çünkü bu gelecek beklentisinin düzenin idamesinden, bütün halkı edilgenleştirip hissizleştiren güçsüzlük hissinin idamesinden başka bir şey olmadığıydı. Görünmez Komite'ye göre, şimdi'den başka bir şey yoktur, geçmişte de olmamıştır gelecekte de olmayacaktır.

Hem Katalan hem de Fransız komünlerin örneğini oluşturduğu şey tam da zamansallığın bu radikal dönüşümüdür. Yaklaşan kıyameti ya da gelmek bilmez devrimi beklemek yerine, Som Comunitat'tan Tarnac'a Avrupa'nın dört yanındaki farklı komünler, büsbütün irticai bir alışkanlık olan, radikal değişimi erteleme alışkanlığını tersyüz ediyor. Durumların olgunlaşıp koşulların ideal hale geleceği doğru âna dair fanteziler kurmayı bırakmak, yeni toplumu şimdi inşa etmek gerekiyor. İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Yugoslav Partizan hareketinden çıkarılacak en mühim derslerden biri de devrim yapmak için gereken uygun koşulların asla oluşmayacağıdır; hakiki bir diyalektiktir bu. Koşullar ancak devrimin gerçekleştirilmesiyle oluşturulabilir. Devrimin koşullarını oluşturan, devrimin kendisidir.

Veyahut Görünmez Komite'nin *Şimdi*'de vazettiği üzere:

> Bu uygarlığın uçuruma yol alan, giderek hızlanan bir trene benzediğini herkes biliyor. Hızlandıkça parti vagonundan sarhoş, histerik "oley!"ler duyuluyor. Artık hiçbir şeyi anlayamayan rasyonel zihinlerin, çaresizlikle tırnaklarını yiyenlerin ölüm sessizliğini, kâğıt oynayarak olacakları bekleyenlerin ara ara seslenişlerindeki yalancı serinkanlılığı fark etmek için kulak vermeniz gerekir. İçerideki birçok kişi trenden atlamayı seçmişse de basamakta kalmıştır. Birçok şey onlara rahatsızlık vermektedir hâlâ zira seçim yapmışlardır fakat ortada bir karar yoktur. Çünkü karar, eyleme imkânını, beyhude olmayan bir sıçrayış yapma imkânını ve yordamını bugünde arar. Bu karar firar da

olabilir, safı bırakma da, örgütlenme veya ayrılma da; fakat farkında olunmasa dahi, her durumda şimdi'dedir.[22]

Apokaliptik çağımıza verilecek cevap komün müdür? Otonomi ve özyönetim ısrarıyla, şüphesiz yeni yaşam biçimlerinin üretimine en yakın olandır. Komün, ekonomik bağımlılık ve siyasal tabiyeti kırıp hâkim mutabakata karşı gelerek yeni bir toplumun temellerini atıyor. Som Comunitat ve Tarnac'tan alınacak bir ders varsa şayet, o da sol cenahın "doğru an" denilen hastalığının bu geniş çaplı yapıbozumudur.

Gene de geriye birçok çözümlenmemiş sorun kalmaktadır. Bu komünlerin deneyimi hep safi yerel mi olacaktır, yoksa farklı bağlamlara taşınabilir mi? Komün, kırsal olmayan muhitler için de örgütlenerek yaşamanın etkili bir yolu olabilir mi? Bu tür toplumlar metropollerde nasıl işleyebilir? Bir de, velev ki komünler bariz bir şekilde kapitalizm karşıtı konumlarında diretsinler (Enric Durán da Tarnac da komünlerin devlet yönetiminden ve kapitalizmden sıyrılmış otonom sistemler olduğuna inanmaktadır), sistemin tamamen dışında yaşamak mümkün müdür sahiden?

Soruların ilki Enric Durán tarafından cevaplanmıştır. Katalan Bütünleşik Kooperatifi'nin henüz diğer küresel müşterekler, kooperatifler ve komünlerle bağlantısı olmadığını yakın bir tarihte kabul eden Enric Durán, mantıken bir sonraki adımın bu yerel ve bölgesel çalışmayı dünya çaplı hareketle bütünleştirmek olacağına işaret etmektedir. Görünmez Komite'nin amacı, sistemle doğrudan doğruya yüzleşmekten ayrı düşünülemez; buna imkân tanıyan da sistemin dışında üretilen siyasal öznelliktir. Fakat komite aynı zamanda komünlerin çoğaltılmasına da inanır: Her fabrikada, her okulda, her sokakta, her köyde, her şehirde, blok blok ağ kurarak, bir bağlantılar şebekesi kurarak hızla çoğalmak. Bu anlamda komün, Partizan gerçekliğin, direnen yaşamın temel birimi olmasının ötesinde, daha karmaşık bir sistemin inşa edilebileceği temel birimdir de.

22. Görünmez Komite, *Now*, Semiotext(e), 2017.

Komünlerin yaygınlaşması ve kademeli olarak birbirleriyle bağlantılı hale gelmesi, aynı zamanda ulus mitini de yavaş yavaş aşındırıyor: "İspanyol" veya "Fransız", "Hırvat" veya "Sırp"; türdeş halklara dair kolektif fantezi. Bu genç İspanyollarla Fransızları birbirine yakınlaştıran, onlara bizzat ulusal egemenlik modelini sorgulatarak, homojen İspanyol ve Fransız toplumlarının geri kalan üyelerinden ayrılmalarını sağlayan işte bu komün deneyimleridir. Ulus-devlette belirli bir sınıf, kendi ortak çıkarlarını gerçekleştirmek adına daima ortak bir ulusal kimlik düşüncesinden yararlanır, komünlerdeyse komünarların ulus ve ulusun ortak kimlik varsayımının (İspanyol, Fransız vb.) ötesine geçmelerini mümkün kılan sınıf mücadelesidir. Bir tür hakiki kolektif kimliğin biçimlenebildiği yerdir burası. Milliyetçi devlet yönetimleri aynı dili, gelenekleri ve milli tarihi paylaşan hayali bir cemaati ifade eden "ulus" kavramına dayanırken, kapitalizm ve faşizm karşıtı hareketler bu millet olma fikrini, ulus-devlet ve ulusal kimliklerin ötesine geçen ortak kimlik ve değerlere dayalı bir topluluk inşa ederek yapıbozuma uğratır.[23]

Öyleyse, evet, komün deneyimi mutlaka farklı bağlamlara taşınabilir: Bir komün diğerleriyle bağlantısız olsa da çeşitli yerelliklerde büyüyüp gelişebilir. Mikro-yerel veya yerel olanın ötesine geçerek komünü evrenselleştirme görevi daha zor ve karmaşıktır, zira bütün bu farklı komünleri –doğası gereği merkezdışı olan otonom sistemleri– ortak bir bağlantılanma çerçevesine yerleştirmeyi gerektirir.

Küresel kapitalizmden tamamen sıyrılmanın hakikaten mümkün olup olmadığına dair son –daha doğrusu, en öncelikli ve mühim– soruya gelindiğinde, mevcut komünler ve kuramları kendi sınırlarına ulaşırlar.

Uzak bir Hırvat adasında yer alan, on kişiden müteşekkil, kendi ayakları üzerinde duran, tamamen otonom bir komün düşünelim. Katalonya'nın kırsal kesiminde veya Fransa'nın aşılmaz dağlarında değil de uygarlıktan daha uzak, sebzecilik, tarım ve balıkçılık için

23. Bkz. Benedict Anderson'ın ufuk açıcı kitabı *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, Metis, 2020.

mükemmel iklimi olan bir yerde olsun. Farz edelim, Som Comunitat veya Tarnac gibi bu komün de kripto paraya, şahsi kâr ve gelirleri başarılı bir şekilde lağveden vasıtalara dayalı alternatif bir ekonomi geliştirmekle kalmamış, eşitlik ve karşılıklı saygıya dayalı yeni bir toplum ve değer sistemi kurmuş olsun. Farz edelim, bu komün Avrupa ve ötesindeki diğer kooperatif ve komünlerden oluşan, daha da gelişmeyi, daha kapsamlı otonomiyi (güneş enerjisi ve su sistemleri; ücretsiz yazılım ve alternatif internet vb.) mümkün kılan daha büyük bir karşılıklı bağlantı yapısının parçası olmayı başarmış olsun.

Şimdi de gerçekten var olan bu adanın (ismi olmasın, yoksa turistler duyar duymaz akın eder) günde binlerce turisti baştan çıkaran müthiş bir deniz mağarası olduğunu düşünelim. Gün geçtikçe denizler adanın etrafında dönüp duran sürat tekneleriyle dolup taşıyor, dronlar vadi ve tepelerin üzerindeki gökyüzünün ayrılmaz bir parçası haline geliyor, (ilk olarak 2017 yazında başlatılan) Uber tekneler ve "yat haftaları" haftada birçok kez adaya üşüşüyor. Bir zamanlar gırla balık bulunan deniz plastik şişe ve çöplerle doluyor. Kendi kendini geçindirebilen en gelişmiş komünü kurmuş olsanız bile bu adada nasıl hayatta kalabilirsiniz?

Bir de farz edelim ki, Lampedusa (İtalya) veya Lesbos (Yunanistan) gibi adalar halihazırda aşırı kalabalık olduğu için, adamız birdenbire yeni savaşlardan veya iklim değişikliğinin etkilerinden kaçan mültecilerin en önemli çekim merkezi haline geliyor. Biz komünarlar boğulmakta olan göçmenlere el uzatıyor, onlara yiyecek ve su veriyor, kalacak yer tahsis ediyoruz. Fakat Avrupa Birliği bütün mültecileri geri gönderebilmek için Türkiye'yle bir anlaşma imzaladığından, yetkili merciler mültecileri sınır dışı etmekle yetinmeyip AB hukukunu ihlal ettiğimiz için komünümüzü de adadan çıkarmakla tehdit etmeye başlıyor.

Bu durumda ortada ada diye bir şey kalmıyor.

8. *Mamma Mia!* Ada Diye Bir Şey Kalmadı Artık

> "Öf!" dedi fare. "Dünya da günden güne daralıyor.
> İlkin bir genişti ki korktum, koştum ileri, uzakta sağlı sollu
> duvarlar görür görmez dünyalar benim oldu. Ama bu uzun
> duvarlar da bir çabuk birbirlerine doğru yaklaşıyor ki,
> en son odadayım işte; orada, köşede de kapan duruyor,
> gide gide kısılacağım kapana."
> Kedi, "Sen de öyleyse yönünü değiştir," dedi ve fareyi yedi.[24]

Tanıdık geliyor mu? Gelmesi lazım.

Bugün dünyamız Franz Kafka'nın meşhur "Kısa Hayvan Masalı"nı andırıyor. Ne tarafa dönsek, pusuda bekleyen bir tuzak görünüyor. Yön değiştirmek düpedüz farklı bir tuzağı boylamak anlamına geliyor.

Adriyatik Denizi'nin ortasında, uzak bir adaya taşınmaya karar verseniz dahi, "uygarlık" –ya da kıyamet– muhakkak sizi bulacak. Bulduğunda da ABBA'nın* müziği eşlik edecek.

24. Franz Kafka, "Kısa Hayvan Masalı", *Bütün Öyküler* içinde, çev. Kâmuran Şipal, Cem, 2015 (4. basım), s. 389.

* 1972'de kurulmuş İsveçli pop müzik grubu. –çn

2017'de Vis'teyken, Hollywood müzikali *Mamma Mia!*'nın yapımcıları müzikalin devam filmini bir zamanlar "özgürleşmiş Avrupa'dan gelen ilk ses"in kayda geçtiği adada çekmeye karar verdiklerinde başıma gelen tam da buydu.

O yaz öncesinde Akdeniz'deki tüm adalar arasından Vis'in hayali Yunan adası Kalokairi'yi canlandırmak için seçildiğine dair söylentiler yayılmaya başlamıştı. Haberin doğrulanmasının ardından insanları *riva*'ya* filmde figüran olmaya çağıran, kadınlara "saçları açık, hafif makyajlı" gelmelerini rica eden bir ilan asılmıştı. Vis Yunan adasına dönüştürüldüğünden, yerel halkın da basbayağı Yunan rolüne bürünmesi gerekiyordu. Birkaç haftalığına öyleymiş gibi yapmaya aldırmadılar: Yaz sezonunun sonunda biraz para kazanmanın hızlı bir yoluydu bu. Fakat çok geçmeden bir şeyler değişmeye başladı.

Daha Eylül'deki çekimler başlamadan, (Hırvatistan tarihindeki en pahalı yabancı yapımı olan) teşebbüs medyanın yoğun ilgisini çekmişti, bu ilgi çok geçmeden küreselleşti. Britanya'daki gazeteler Vis'in görece bilinmeyen bir ada olmaktan çıkıp turistlerin cazibe merkezine dönüşebileceği yorumunda bulunmuştu. Londra merkezli yayın organı *Times*'ta, geçmişte *Game of Thrones* ve *Star Wars*'un, şimdi de *Mamma Mia!* 2'nin çekildiği Hırvatistan'ı film yapımcılarının "tercihi" olarak adlandıran bir makale yayımlandı. Yazıda, Vis'te harabe durumunda olan evlerin bile satılığa çıkarıldığında birkaç gün içinde alıcı bulduğunu, alıcıların da çoğunlukla Britanyalı ve Norveçli zenginler olduğunu iftiharla aktaran, salyaları akmış emlak acentelerinin beyanlarına da yer verilmişti.[25]

Bütün bunlar, birkaç gün öncesinde *Mamma Mia!*'nın rol dağılım afişinin asılı olduğu *riva* duvarında görülebiliyordu. Duvar, yöre halkına ve kamuya yönelik her zamanki duyurular yerine, âdeta emlak ilanları ve kısa mesajlarla sıvanmıştı: "Adada bir yer mi satın alacaksınız? Mutlaka beni arayın."

* (İt.) Deniz kıyısı. –çn

25. "The film-makers' location of choice", *Times*, 11 Ağustos 2017: https://www.thetimes.co.uk/article/the-film-makers-location-of-choice-dn0k3nrgq

Vis'i neyin beklediğini anlamak için, *Mamma Mia!*'nın ilk filminin çekildiği Yunan adası Skopelos'un akıbetine göz atmakta fayda var. Yapım, Britanya'da tüm zamanların en kârlı filmi ve en hızlı satılan DVD'si olmuştu; dünyanın her yanından turistler Skopelos'a akın etmişti. Oteller aylar öncesinden rezerve edilmiş, bar ve restoranlar tıka basa dolmuş, plajlar ABBA hayranlarıyla dolup taşmıştı. Feribotlar her saat başı daha da fazla insan getiriyordu. Müzikalde yer alan tepedeki ufak kilise (şapelindeki takma cephesiyle) artık *Mamma Mia!* usulü evlenmek isteyen binlerce turisti çekiyor (bu Rum Ortodoksluğu'na dönme anlamını da taşıyor ki kilisede evlenmek için bunu yapanlar da oluyor). Yöre halkı için ada bir kâbusa dönmüştü. Satılığa çıkarılan mal mülk yatırımcılar tarafından havada kapılıyordu âdeta, sadece emlak alanında değil bütün ilanlarda fiyatlar fırlamıştı. Yöreliler maddi açıdan kendi adalarında yaşamayı karşılayamayacak hale geldi.

Şimdiyse Vis tıpkı böyle bir dönüşüm geçiriyor: Buna "turist işgali" diyebilirsiniz pekâlâ.[26] Tek bir Hollywood müzikalinin yöre halkının yaşamını kökten dönüştürebildiği bir dünyada, öyle ya da böyle, ne kaçış mümkündür ne de bu düzenden sıyrılabilecek bir yer. Ada falan kalmamıştır artık.

"İşgal altındaki Avrupa'dan gelen ilk ses"in kayda geçtiği adaya dönelim böylelikle bir kez daha.

Adolf Hitler, Ekim 1939'daki bednam "barış konuşması"nda niyetinin Avrupa'ya yeni bir düzen dayatmak olduğunu ilan etmişti, bu düzen ki ulus-devlet fikrine değil, kaygı verici bir şekilde, "kanın belirlediği bir kavram"a dayanacaktır: Doğu'da hammadde ve insan rezervi olarak hizmet verecek tarımsal bir "Cennet Bahçesi"nin beraberinde etnik türdeşliğe dayalı yeni bir faşist düzen. Alman *Volk*'unun ["halk"ının] *Lebensraum*'unu ["yaşam alanı"nı] genişletme arayışındaki Hitler şu duyuruyu yapmıştı: "Bugün artık ada

26. "Mamma Mia! How the feelgood movie of 2008 has ruined the Greek paradise island of Skopelos", 31 Temmuz 2009, *Daily Mail*: https://www.dailymail.co.uk/femail/article-1203536/Mamma-Mia-How-feelgood-movie-2008-ruined-Greek-paradise-island-Skopelos.html

diye bir şey kalmadı." Bu yeni düzen, tarihte kendini doğrulayan en feci kehanetlerden biri olacaktı çok geçmeden.[27]

Hitler, planını gerçekleştirirken Hvar'dan Brač'a, Korčula'dan Mljet'e Adriyatik'teki adaların hemen hepsini işgal etmişti, faşist İtalya'nın 1943'te teslim oluşunun ardından Nazilerce asla işgal edilememiş olan tek ada Vis'ti.

Bunun bir sebebi cesur Partizan direnişiydi ki Vis'i faşistlerin elinden kurtarıp Nazi işgaline karşı savunmayı başarmakla kalmamış, Nazi işgali altındaki diğer adaları da özgürleştirebilmiş, ayrıca Belgrad'ı ve sonradan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti halini alacak anakaranın başka kısımlarını da özgürleştirmeyi başarmıştı. Diğer sebebi ise Partizanların işgal altında kalmış adalar varken "özgür bir ada" olamayacağı kanaatiydi. Bu da bizi bugünkü sorumluluklarımıza, çok geç olmadan küresel bir özgürleşme hareketi kurmanın önemine getiriyor doğrudan.

Dışarıdan, mesafeli bir Avrupai bakış açısından, Partizan özgürleşme mücadelesi geniş çaplı enternasyonel mücadeleyle pek alakası olmayan yerel bir mesele olarak görülmüştü – o da hareketi dikkate alan olduysa tabii. Fakat 1943 ve 1944'te 300 bin Partizan 850 bini aşkın işgalci askere meydan okudu. Nazilerin niyeti Partizanların icabına bakıp, kelimenin tam anlamıyla, "onları denize dökmek"ti. Yugoslav lider Josip Bosip Tito'nun anakarada birkaç yıl sürdürdüğü ağır gerilla savaşının ardından 1944'te karargâhını uzak Vis adasında kurma nedenlerinden biri de buydu (bugün dahi "Tito mağarası" adında bir mağara bulabilirsiniz ada üzerinde).

Vis adasının dünya sahnesinde tarihi ve belirleyici bir rol üstlenişi de bu dönemdeydi. İskoç diplomat ve maceracı –Ian Fleming'in James Bond karakterine ilham verdiğine inanılan– Fitzroy Maclean tarafından kayda geçirilmişti. Maclean Eylül 1943'te Winston Churchill'in Mareşal Tito'ya gönderdiği özel temsilcisi olarak paraşütle Yu-

27. Adolf Hitler, Philipp Bouhler (der.), *Der grossdeutsche Freiheitskampf. Reden Adolf Hitlers von 1 September 1939 bis 10 März 1940* (Zentralverlag der NDSAP, Franz Eher Nachf) 1940, s. 67; Henry Picker, *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier*, Stuttgart, 1977, S. 69 (8./9.9.1941).

goslavya'ya iniş yapmış, Partizanlarla birlikte Ekim 1944'te Boşnak dağlarından Vis'e ve Belgrad'ın özgürleşmesine uzanan olağanüstü bir on sekiz ay geçirmişti.

Anılarının yer aldığı *Eastern Approaches* [Doğulu Yaklaşımlar] adlı kitabında Fitzroy Maclean, kendisine bu görev verilmeden önce bölgedeki vaziyetten pek haberdar olmadığını açık açık kabul ediyor. O dönem Yugoslavya'dan alınan haberler sadece sürgündeki kraliyet ailesi ve Müttefiklerin ilk başlarda desteklediği Çetniklerle birlikte dağlarda konuşlanan General Draža Mihajlović'in faaliyetleriyle ilgiliydi. Zamanla çeşitli kaynaklardan Çetniklerin aslında düşmanla işbirliği yaptığına, gerçek direnişin Tito olarak bilinen esrarengiz birinin öncülüğünde Partizanlar denen silahlı grup tarafından sürdürüldüğüne yönelik haberler ulaştı Britanya hükümetine. Maclean da işte bu yüzden görevlendirildi. Maclean'in anlattığına göre Tito'nun gerçek kimliğine dair bir sürü teori vardı. Bunlardan biri onun var olduğunu dahi reddediyordu. Tito isminin bir lideri değil bir ismin kısaltmasını temsil ettiği söyleniyordu: *Tajna Internacionalna Teroristička Organizacija* (T.I.T.O.), yani Gizli Enternasyonel Terör Örgütü. Başka bir teori ise liderin kimliğinin düzenli olarak değiştiğine yönelikti, sık aralıklarla yeni bir "Tito" tayin ediliyordu. Tito'nun erkek değil kadın olduğunu ileri sürenler de olmuştu – kadın Partizan sayısı düşünüldüğünde bu da ihtimal dahilindeydi.

Fakat Britanyalıları içten içe endişelendiren Tito'nun kimliği değildi; daha ziyade, Partizanları yöneten liderin komünist olması ve Yugoslavya'da Moskova'ya yakın bir komünist rejim kurmayı amaçlamasıydı. İlk varsayımın doğru olduğu anlaşıldı. Gel gelelim, ikincisinin doğruluğu o sırada çaresizce Sovyet desteği bekleyen Partizanların bizzat kendileri tarafından gittikçe daha fazla sorgulanır olmuştu. Tito Komintern'in talimatlarından bağımsız ulusal bir özgürleşme hareketi olarak Partizan direnişine önderlik etmeye karar verdiğinden, beklenen yardım ancak Belgrad'ın özgürleşmesinin hemen öncesinde geldi, bu noktada Tito Belgrad'a yaklaşan Kızıl Ordu'nun değil Partizanların özgürleştireceğini Stalin'e açıkça bildirdi.

Fitzroy Maclean *Eastern Approaches* kitabında Yugoslavya'ya paraşütle gitmeye hazırlandığı dönemde başbakanlık konutunda Winston Churchill'le aralarında geçen bir sohbeti anımsar. Maclean Churchill'e açık açık şunu sormuştur: "Böyle bir olası sonucu majestelerinin hükümeti nasıl değerlendirecektir?" (Avrupa'nın merkezinde Moskova'yla ilişkili bir komünist rejim kurulmasını kastediyordu.)[28]

Churchill ise şöyle yanıtlamıştır: "Batı uygarlığının tamamı Nazi tehdidi altındayken, uzun vadeli politika hususlarının dikkatimizi şimdiki meseleden saptırmasına müsaade edemeyiz." Churchill'ın kastı, diyor Maclean: "en fazla Alman'ı kimin öldürdüğünü tespit edip, daha fazlasını öldürebilmeleri için onlara destek sunmayı teklif etmek istediğiydi. Siyaset ikincil ehemmiyette olmalıydı."

Böylelikle, iki buçuk yılını zaten Stalin'in tasfiyeleri döneminde Sovyetler Birliği'nde geçirmiş, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da savaşmış olan 20. yüzyılın hakiki "James Bond"u –tabii öyle biri hiç var olduysa– nihayetinde işgal altındaki Avrupa'ya paraşütle iniş yapmıştır. Maclean'in *Eastern Approaches* kitabındaki "Avrupa'nın İçinde" bölümünün ilk satırları tüm James Bond romanlarından daha çarpıcıdır:[29]

> Paraşütümün sarsılarak açılmasıyla, ayışığında yeşilimsi griye çalan puslu bir vadi üzerinde, âdeta bir ipin ucunda asılı buldum kendimi. Görevini tamamlayan uçak yukarlarda bir yerde yurda doğru yol almaktaydı. Motor sesi gitgide zayıfladı. Yerden epey yüksekteydim, azıcık ötede birkaç noktada ateş yandığını görebiliyordum. Umarım doğru kişilerdir dedim içimden, zira Almanlar da geceleri Balkanlar'ın farklı noktalarında ikmal malzemesini kendilerine çekme ve paraşütçüleri inecekleri yerden saptırma umuduyla ateş yakardı. Alçaldıkça ateşlerin yandığı

28. Churchill - Fitzroy Maclean sohbetinin tamamı şuradan alıntılanmıştır: Fitzroy Maclean, *Eastern Approaches*, Penguin, 2009.

29. age, s. 303.

taraftan gelen zayıf bağırtıları duyabilir oldum; hemen altımdaki zemini göremiyordum yine de. Yere inmek bu kadar uzun sürdüğüne göre epey yüksek bir noktadan atlamış olmalıyım, diye düşündüm. Nasıl olduğunu anlamadan ani bir sarsıntıyla ıslak çimlerde buldum kendimi. Görüş alanımda kimse yoktu. Emniyet kemerini çıkarıp paraşütümü topladım ve Partizanları aramaya koyuldum.

Boşnak dağlarında izbe bir vadiye indikten sonra, Maclean çok geçmeden bizzat Tito'ya ulaşarak 20. yüzyılın en önemli diplomatik ve jeostratejik başarılarından birine önayak olmuştur. Maclean Moskova'da Sovyet Devrimi'nin yirminci yılına tanık olmuştu, şimdiyse müthiş zorluklara karşı yaşam ve özgürlük uğruna savaşan Yugoslav devrimcilerle birlikte ilk evrelerinde olan bir mücadelenin ortasında yer alıyordu.

O zamana kadar Partizanlar karşı konulmaz bir düşmana karşı iki yıl boyunca tek başlarına, destek almadan savaşmıştı. Bu yüzden Maclean Tito'yla tanıştığında kendisine sorulan ilk soru doğal olarak şuydu: Müttefikler Partizanlara ne zaman silah gönderecek?

Boşnak kasabası Jajce'de Partizanların karargâhına ev sahipliği yapan harabe kalenin bahçesinde Tito ile Fitzroy Maclean, Ian Fleming dahil hiçbir kurmaca yazarının aklına gelmeyecek muhabbetler etmiştir. Tito'nun yardım talebine Maclean'in cevabı dolambaçsızdı: Kendisinin "muhafazakâr", Tito'nunsa "komünist" olduğunu söylemiş, ardından Tito'ya açıkça nihai amacının Yugoslavya'da komünist bir devlet kurmak olup olmadığını sormuştur. Tito öyle olduğunu, ama bunun kademeli bir süreçte gerçekleşmesi gerekebileceğini söylemiştir. Özgürleşme hareketi şimdilik bir halk cephesi hareketidir, katı bir tek parti sisteminin hareketi değil. Aynı zamanda işgal ve savaş yüzünden eski düzen, siyasi ve ekonomik kurumlarıyla birlikte hızla çözülüyordu, dolayısıyla sular durulunca eski sistemden geriye pek bir şey kalmayacak, yeni bir sistemin yolu açılacaktı.

Maclean mühim bir soru yöneltir: "Peki yeni Yugoslavya'nız bağımsız bir Devlet mi olacak, yoksa Sovyetler Birliği'nin parçası mı?"

Uzun süre suskunluğunu koruduktan sonra Tito cevap vermiştir. Maclean'e, Partizanların bağımsızlık mücadelesinde yaptıkları fedakârlıkları, erkeği, kadını, çocuğuyla işkenceye maruz kalıp ölen yüz binlerce Yugoslav'ı unutmaması gerektiğini söyler Tito. Yugoslavya'nın Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği'nin uydusu haline gelmesi konusunda Müttefiklerin korkularına ilişkin olaraksa şöyle der: "Böylesi ağır bir bedel ödeyerek kazandığımız ödülü kolayca kenara bırakacağımızı zannetmeyiniz."[30]

Deneyimli bir diplomat ve siyasetçi olan Maclean, Tito'nun söylediklerinin geçerliliğini sınamak, sahadaki durumu değerlendirmek adına Partizanlarla kaldı. Disiplin ve adanmışlıkları, merkez teşkilatları, gerilla savaşlarının başarılı stratejisi onu etkilemişti. Yugoslavya'daki Partizan hareketinin kapsamı ve doğası kafasında netleşmeye başlayınca farkına vardı ki burası "hem askeri hem siyasi bakımdan Yugoslavya dışındakilerin zannettiğinden çok daha mühim bir yer"di.[31] Maclean'de iz bırakan şey Partizanların tüm eşitsizliklere karşı verdikleri savaş değildi sadece, savaş olarak başlayan şeye devrim karakterini verme biçimleriydi de. Buranın işgal altındaki bütün Avrupa'da emsalsiz bir yer olduğu hissiyatına kapıldı.

Maclean Partizanlara muharebelerinde eşlik edip gelecekte Yugoslavya'nın üst kadrolarında yer alacak çoğu kişiyle (Vladimir Velebit, Edvard Kardelj, Moša Pijade, Koča Popović ve diğerleri) dostluk kurarak, Britanya devletinin Çetnikleri desteklemesinin ne kadar yanlış olduğunun farkına varmış oldu. Çetniklere erzak ve cephane göndererek Nazilere yardım etmiş olmuşlardı– çünkü Çetnikler bu cephaneyle, aslında Nazilere karşı tek etkili direnişi gösteren Partizanlarla da savaşıyordu. Maclean, Partizan savaş stratejisinin etki yaratabilen tek strateji olduğuna da ikna olmuştu aynı zamanda.

Maclean'in raporları sonucunda, Churchill Kasım 1943'teki Tahran Konferansı'nda Stalin ve Roosevelt'le Yugoslavya'nın du-

30. age, s. 315-16.
31. age, s. 329-30.

rumunu tartıştıktan sonra Britanya'nın desteğini Partizanlara yöneltmeye karar verdi. Hemen sonrasında Maclean ile Churchill Mısır'da görüştü.

Kahire'deki tarihi görüşmeleri sırasında Fitzroy Maclean, Churchill'e, kendi görüşüne göre Partizanların, Britanya onlara yardım etse de etmese de, Yugoslavya'da belirleyici etken olacaklarını; ikinci olarak da, Tito ve hareketin diğer liderlerinin açıkça ve alenen komünist olduklarını, kuracakları sistemin kaçınılmaz olarak Sovyet çizgisinde olacağını vurgulamıştır. Churchill ise şu soruyla karşılık vermiştir: "Savaştan sonra evini Yugoslavya'a taşımaya niyetli misin?" Maclean "Hayır, efendim" der. Churchill devam eder: "Ben de değilim. Öyleyse kuracakları Devletin yönetim biçiminin derdine düşmememiz yararımıza olur. Karar onlara kalmış. Bizi ilgilendiren, Almanlara en büyük zararı kimin verebileceği."[32]

Partizanlara destek çıkma kararı besbelli ki Fitzroy Maclean ile Winston Churchill'in birdenbire komünizm destekçilerine dönüşmelerinden ileri gelmemiştir. Almanlar Leningrad ve Moskova kapılarına iyiden iyiye dayanmış, Japonlar yenilmemişken, bu karar daha ziyade Müttefiklerin Roma'nın güneyindeki ilerleyişinin durduğunu, Normandiya çıkarmasının da hâlâ uzak bir olasılık olduğunu anlatır. Komünist bile olsa, hiçbir müttefik gözardı edilemezdi. Maclean ve Churchill komünizme şiddetle karşı olmalarına rağmen biliyorlardı ki ancak Partizanları destekleyerek işgal altındaki Avrupa'yı özgürleştirebilirlerdi. Bu belirleyici anda fark ettiler ki ada diye bir şey kalmamıştı artık: Hiçbir yerel mücadele yoktu ki halihazırda daha kapsamlı jeopolitik bulmacanın parçası olmasın.

Günümüz için çıkarılabilecek en önemli siyasi ve jeopolitik derslerden biri de bu değil midir? Churchill Partizanları destekleyecek kadar bilge olduğu halde, bugün bütün Avrupa'da –ve dünyada– görebildiğimiz şey, müesses nizamın bir kez daha yanlış müttefiki destekleme tuzağına düştüğü (Çetnikleri destekledikleri gibi) ve aşırı sağcı popülizmi kamçılayarak tehlikeli bir yöne yol aldığıdır.

32. age, s. 402-3.

Bugün birçok Avrupa ülkesi (Macaristan, Polonya, Avusturya, Çek Cumhuriyeti) otoriter, aşırı sağ rejimlerce işgal edilmiş durumda, diğer ülkelerde (LePen'li Fransa, Alternative für Deutschland'lı Almanya) sağ yeniden diriliyor, en önemlisi de Paris'ten Hamburg'a dek daimi bir istisna hali mevcut.

"Özgür dünyanın liderleri", neoliberal reformları itelemeye devam ederek, tıpkı 1930'lardaki gibi yoksullaştırılmış halkların her geçen gün popülist sağa daha fazla yönelmesine sebep olduklarını niçin fark etmiyorlar?

Maclean'ın olağandışı hikâyesinin bize öğrettiği şey, Müttefikler Partizanları destekleme kararı almasaydı günümüz dünyasının bambaşka bir hal alabileceğiydi: Belki de gerçekten, Naziler ve Japonların İkinci Dünya Savaşı'nı kazandığı *Yüksek Şatodaki Adam*'ın paralel gerçekliğine benzer bir durum olacaktı. Sonumuz yine 1940'lara benzemesin istiyorsak, bugün de Partizanları desteklemeye eşdeğer bir şey yapmamız lazım.

Tarihi 1944 döneminden yıllar sonra, bugün *Mamma Mia!* bu direniş mevkilerinden bazılarını turist-filmlerinin hayali Yunan cazibe merkezlerine dönüştürürken, yöre balıkçılarının dili (iki bini aşkın yıldan beri konuşulan bir *lingua franca**) ortadan kaybolurken, turizmden başka hiçbir ekonomik faaliyet kalmamışken, küresel kapitalizmden sıyrılmış sayılabilecek bir yer kalmadığını, artık ada diye bir şey olmadığını apaçık görebiliriz. Bir cennet bile göz açıp kapayıncaya kadar film setine çevrilebilmiştir. Nerede sürdürülebilir bir yerel topluluk varsa, orası EasyJet** turistlerinin hafta sonu uğrağı oluyor, balıkçı teknelerinin bağlandığı yerlere artık lüks yatlar demirleniyor.

Ders şurada: Yerel bir mücadele ancak aynı zamanda küresel bir mücadele de olabilirse başarıya ulaşabilir, küresel mücadele de ancak yerelde temelleniyorsa. Belirleyici bir anda, bu yerel ve

* Birbirlerinin dilini bilmeyen insanların iletişim kurmak için kullandığı ortak dil. –çn

** Avrupa'nın ticaret ve turizm merkezlerine uygun fiyatlı seferler düzenleyen bir havayolu şirketi. –çn

küresel mücadeleler birbirinden ayrılmaz hale gelmiştir, dolayısıyla ancak özgün ilişkiler kurma ve (geçici) ittifakları pekiştirme yoluyla geleceğin özgürleştirilmiş Avrupası yaratılabilir.

Bugün hedeflememiz gereken, önem taşıyan geçici ittifaklar kurmak değil sadece, yataylıkla dikeylik arasında bir tür diyalektik oluşturarak, hem yerel hem küresel düzeylerde iş yapabilen hakiki bir enternasyonal (ulusların arasında) –ya da daha iyisi, *ulusaşırı* (ulusların ötesinde)– özgürleşme hareketi yaratmaktır. Fakat henüz böylesi bir hareket ortaya çıkmadığından, ilk önce mevcut açmazdan çıkabilmek için bu radikal ulusaşırıcılığa niçin ihtiyacımız olduğu üzerine düşünelim.

Costa-Gavras'ın 2012 yapımı filmi *Kapital*'de küresel ölçekli bir ulusaşırı harekete niçin ihtiyacımız olduğunu tüm çıplaklığıyla resmeden güzel bir sahne vardır.

Bir aile yemeğinde Avrupa'nın dev bir yatırım bankasının genel müdürü, kendisini Avrupalıları borçlandırıp Yunanistan gibi ülkeleri tahrip etmekle suçlayan 68 solcusu amcasıyla ağız dalaşına girer.

Genç bankacı karşılık verir: "Memnun olman gerekiyor ama."

Afallayan amca sorar: "Niyeymiş o?"

"Senin çocukluk hayallerini gerçekleştiriyorum da ondan," der yeğen, mağrur bir şekilde.

"Benim çocukluk hayallerim derken?" diye sorar amca, daha da şaşkına dönmüştür.

"Siz solcular enternasyonalizm isterdiniz, biz de getirdik. Paranın vatanı yok artık," diyerek konuşmaya son noktayı koyar. Bu sohbetin nokta atışı yaptığı şey günümüzün mühim küreselleşme sorunudur; 68'in enternasyonalizmi değil. Savaştan sonraki bu ilk hakiki küresel başkaldırı ABD, Fransa, Almanya, Polonya ve İtalya'dan Vietnam, Brezilya ve Meksika'ya uzanmış ve buraları kasıp kavurmuştur. Değer sistemlerini, ekonomik ve sosyal ilişkileri kökten dönüştürmüş ama dünyayı kökten dönüştürmekte başarılı

olamamıştır. Esasında başarılı olan, 68'den sonraki yıllarda kendi enternasyonalizm versiyonunu, yani sermaye enternasyonalizmini dayatmayı başaran neoliberalizmin yükselişi, "Şikago Okulu"nun serbest piyasa öğretileri ve artan finansallaşmadır.

Peki, aynısı (Wall Street İşgali'nden Tahrir Meydanı'na, Hong Kong'dan Saraybosna'ya, Puerta del Sol'den Sintagma Meydanı'na) 2011'de dünya çapında gerçekleşen son ayaklanma için de geçerli midir? 2007-2008'deki büyük mali krize yol açan küresel düzeni kökten dönüştüremeyen bu hareketler, güçlü bir enternasyonal ya da ulusaşırı direniş hareketi oluşturmayı başaramadı – en azından şimdilik. Aksine, hakkıyla enternasyonal ve küresel olan, (Facebook'tan Google'a) Silikon Vadisi'nin "dijital sömürgeciliği"[33] ile (mali kuruluşları, borsası, çokuluslu şirketleriyle) küresel kapitalizm ve küreselleşmedir.

Fakat hakkıyla enternasyonalleşememiş olmalarına rağmen ayaklanma hareketlerinin de müşterek özellikleri, amaçları, hedefleri vardı. Çoğu bunun tamamen farkında olmasa bile hepsi aynı yöne işaret ediyordu. Yahut Hegel'in ifadeleriyle, 2011'deki hareketler *an sich* ("kendinde") enternasyonaldi: Yani enternasyonalizmleri örtük, potansiyeldi; henüz bariz şekilde enternasyonal, *für sich* ("kendisi için") enternasyonalist olmamışlardır. Öyleyse soru şudur: *an sich*'den *für sich*'e nasıl geçmeli, bu gizil potansiyeli gerçeğe nasıl dönüştürmeli?

Atılacak ilk adım özbilinçtir. Günümüzde insanlığın yüz yüze geldiği en ciddi felaketlerin (iklim değişikliği, dünya savaşı tehdidi), küresel bir müdahale bekleyen küresel sorunlar olduğunu tasdik etmek değildir sadece bu. Mevcut hareketlerin tek bir küresel direniş ve özgürleşme hareketinde kaynaştırılması gerekmektedir. Fransa ve Katalonya'daki komünler; sadece Airbnb veya Uber'e karşı savaşmakla kalmayıp (İtalya'nın güneyindeki şehirlerin belediye başkanları hükümetin koyduğu yasağı hiçe sayarak mültecilerin bulunduğu

33. Bu terimi "dijital sömürgecilik" teorisini geliştiren Renata Avila'ya borçluyum.

botları kabul ettiği vakit)[34] bizzat ulusal egemenlik kavramının anlamını yeniden tanımlayan Barselona ve Napoli gibi "asi şehirler"; kripto paralar ve alternatif ekonomiler; Berlin (*Volksbühne*) ve Roma (*Teatro Valle*) tiyatrolarındaki işgaller; Hamburg'taki G20 protestosu, ABD'nin her yanını saran alternatif sağ [alt-right] karşıtı protestolar; Edward Snowden'dan Julian Assange'a uzanan ifşacılar ve dijital aktivistler; dünyanın her yanındaki taban örgütlenmeleri ve yerli hareketler bir araya gelmelidir.

Hegemonya karşıtı küreselleşme girişimlerinden biri de meşhur "Başka bir dünya mümkün" sloganıyla hareket eden Dünya Sosyal Forumu'ydu (WSF). En başarılı olduğu on yıl süresince –Porto Alegre'de göreve başladığı 2001'den 2011'e değin– WSF dünyada yılda bir toplanan, en geçerli küresel aktivist buluşmasıydı. Fakat bir türlü giderilemeyen lojistik sorunlar, STK'laşma yönündeki eğilim (son zamanlarda WSF katılımcılarının çoğu taban örgütlenme hareketleri olacağı yerde sivil toplum örgütleriydi; bizzat WSF'nin kendisi yavaş yavaş bürokratikleşti yani) ve içerideki ideolojik anlaşmazlıklar Forum'un küresel meseleleri doğrudan etkilemeye muktedir siyasi bir güç olarak kendisini tesis etme becerisine ket vurmuştu. WSF'nin başarılı geçen on yılının 2011'de miadını doldurması rastlantıdan ibaret değil, zira o yıl Wall Street İşgali'nden tutun Yunan Baharı'na değin yeni siyasal hareketlerin küresel bir direniş hareketi yaratma noktasında, hatta kimi ülkelerde (Yunanistan'daki Syriza gibi) iktidarı elde etme noktasında, WSF'nin atmadığı adımı atma inisiyatifini aldığı yıldı.

Teorik terimlere dökecek olursak, WSF fazla yataydı (bol bol tartışma, ittifak oluşturma faaliyeti vardı); ulusal veya uluslararası düzeyde iktidarla mücadele edebilmenin yanı sıra insanlığın en ağır sorunlarının üstesinden gelebilecek, küresel bir siyasal özne olabilecek dikeylikten (daha etkili karar alma ve teşkilat yapılarından) yoksundu. Nihayetinde bu lider eksikliği –yani, etkili karar alma ve

34. "Southern mayors defy Italian coalition to offer safe port to migrants", *The Guardian*, 11 Haziran 2018: https://www.theguardian.com/world/2018/jun/10/italy-shuts-ports-to-rescue-boat-with-629-migrants-on-board

özyönetim becerisine sahip siyasal örgütlenmenin olmayışı– 2011'de dünya çapında gerçekleşen ayaklanmaların ardından WSF'nin zayıflayıp geçerliliğini yitirmesine yol açtı.

Teknoloji, kişisel dostluklar, ortak mücadeleler sayesinde günümüzdeki hareketler halihazırda öyle ya da böyle bağlantılı ama ulusaşırı düzeyde bir lider yokluğu, bu bağlantılılığı eşgüdümlü bir küresel direniş ve özgürleşme mücadelesine dönüştürmek için lazım gelen bir tür karar alma eksikliği söz konusu. Yatay ve dikey olarak etkili bir şekilde nasıl birleşilebilir? Mısır veya Guatemala'daki bir protesto hareketi Yunanistan ve Hırvatistan'daki bir hareketi nasıl sağlamlaştırabilir (ve tam tersi)?

Mevcut mülteci krizi gibi karmaşık bir meseleyi ele alalım. Ulusal sınırların ötesine geçen bir şey olmuşsa o da şudur: Yaklaşık 68,5 milyon insanın mevcut durumda savaş veya zulümden kaçmakta olduğunu kayda geçen BM mülteci kuruluşu UNHCR'nin (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu) en güncel yıllık rakamlarına göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en büyük yerinden edilme vakası yaşanıyor.[35] Dayanışma ve savaş karşıtı hareketler gibi yatay düzlemdeki –yerel hatta ulusal düzeydeki– müdahaleler besbelli önemlidir fakat kendi içlerinde asla bu sorunun temel sebeplerine çözüm bulma becerileri yoktur. Uzun dönemli jeopolitik, sosyal, ekonomik çözümler yerel, ulusal, uluslararası düzeylerde liderlik yapısına sahip, bunların karşılıklı olarak birbirine bağlı olduğu bir hareket tarafından başarıya ulaştırılabilir ancak.

Mücadelelerin nasıl her düzeyde eşgüdümlü ve bağlı olması gerektiğinin iyi bir tarihsel örneği de 1944'te Nazilerden kaçıp Mısır'daki mülteci kampına giderken Vis adasından geçen Yugoslav mültecilerin unutulmaya yüz tutmuş öyküsüdür.

O yıl Alman ordusunun büyük misillemelerinden korkulduğu için Dalmaçya bölgesi tahliye edilmiş, 37 bini aşkın mülteci –çoğu da yıllarca ormanlarda, mağaralarda yaşamıştı– Vis'e varmıştı.

35. "Forced displacement at record 68.5 million" UNHCR, 19 Haziran 2018: https://www.unhcr.org/news/stories/2018/6/5b222c494/forced-displacement-record-685-million.html

1944'te Ocak ayının ilk günlerinde ada nüfusu 24 bin civarındaydı, ki bunların 8 bini adanın daimi sakinleriyken yaklaşık 10 bini, çoğu kadın ve çocuktan oluşan mültecilerdi. Bütün mülteciler Müttefik Devletlerle geri çekilmekte olan Alman ordusu arasındaki savaşın şiddetle sürdüğü, Britanya kontrolü altındaki İtalyan şehri Bari'ye sokulamadığından, Yugoslav mülteciler Mısır'a, Sina Çölü yakınındaki üç kampa aktarılmıştı. Orada bez çadırlarda yaşadılar, 1944 yazından 1946'nın ilk aylarına değin, yaklaşık on sekiz ay boyunca kavurucu çölde çalışıp mücadele ettiler. Bu kamplardan biri de yaklaşık 260 kilometrekare büyüklüğünde olan El Shatt'tı. Buranın öyküsü günümüze yönelik önemli bir ders barındırmaktadır.

Her ne kadar Britanya ve ABD koruması altında olsalar bile mülteciler, büyük ölçüde kendi başlarının çaresine bakıyordu. Kampa vardıkları günün ertesinde, yardıma muhtaç bir mülteci kitlesi bulmayı bekleyen İngiliz subaylar, mülteciler merkez komitesinin gazetesi *Naš list*'in ("Bizim Gazete") ilk sayısını gördüklerinde şaşkınlıktan donakalmıştı.

Yeni gelenler ilk andan itibaren örgütlenip özyönetimler oluşturmaya başladı. El Shatt'ı her biri kabaca küçük bir Yugoslav köyünü andıracak şekilde kurulmuş beş alt kampa böldüler. Çok geçmeden kamp yönetimi neredeyse bütünüyle mültecilerin eline geçmişti. Kendi mahkemelerini, hatta polis teşkilatlarını kurdular, anaokulu, ilkokul, ortaokul, hemşirelik okulları, zanaat okulları açtılar, bir gazete yayımladılar. Kampa ait bir tiyatro, hoşça vakit geçirme alanı, ambarlar, tamirhaneler, revir, çamaşırhane gibi alanlar vardı.

Milyonlarca insanın Afrika'dan kaçıp Avrupa'ya ulaşmaya çalıştığı günümüzde, Sina Çölü'nde yeni bir toplum kuran Yugoslavya'nın savaş dönemi mültecileri dikeylikle yataylık arasındaki ilişkiye dair dikkate değer bir şey anlatıyor bize. El Shatt bizzat mültecilerin yönettiği kamplardan biri olmanın yanı sıra, ileride yeni Yugoslavya'nın temel ekonomi modelini oluşturacak ilk başarılı Yugoslav özyönetim deneyimiydi de.

Hem Nazizm'e hem de faşizme karşı sürdürülen enternasyonal mücadeleyle bağlantılı bir hareket olan Partizan hareketinde dikey

liderlik bulabiliyorsak, aynı zamanda yerel düzeyde yeni bir toplumun inşasında da yataylığı buluruz. Buradaki mesaj açık. İnşa etmeyi amaçladığımız toplumun ta kendisi olmamız lazım şimdiden. Yeni toplumun inşa edileceği bir "ertesi" gün yoktur. Toplum henüz oluşamamışken inşa edilmeli, inşa edilememişken oluşmalıdır. Hakiki direnişin "somut evrenselliği" diyebileceğimiz şeydir bu.

El Shatt'ı yataylık olarak, Adriyatik'in öte yakasındaki Partizan hareketini de dikeylik olarak anlıyorsak, yatay ile dikeyin karşılıklı olarak birbirini pekiştirdiği bir tür diyalektikle mümkündür özgürleşme ancak: Hep oluş halinde olan bir özgürleşme. Her başarılı küresel direniş ve özgürleşme hareketinin önkoşuludur bu. Yatayla dikey, yerelle küresel birlikte ilerlemelidir. Günümüz bağlamında, dünya çapındaki bütün aktivizm türlerinden elde edilen deneyimlerin yeniden tertiplenip birbiriyle bağlantılandırılmasıyla, kompleks bir örgütün nasıl doğabileceğini göstermektedir.

Etkili direnişin dikeyle yatayı nasıl kaynaştırması gerektiğinin faydalı bir başka tarihsel örneği Bağlantısızlar Hareketi'dir. Temelleri 1955'teki Bandung Konferansı'na dayanmaktadır – yani Soğuk Savaş'ın kızışırken, Yugoslavya'dan Tito, Hindistan'dan Nehru ve Indira Gandhi'ye, Mısır'dan Nasser, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'den Ho Chi Minh ve Çin'den Zhou Enlai'ye dek birçok liderin Endonezya Başkanı Sukarno tarafından bir araya getirildiği yıla. Liderler ABD veya Sovyet bloklarından birine katılmaktansa tarafsız kalma, üçüncü bir blok oluşturma hususunda hemfikirdi. Bağlantısızlar Hareketi ertesi yıl, Vis'le aynı Adriyatik kıyısında yer alan, dönemin Yugoslav adası Brijuni'de kurulmuştu.

Bağlantısızlar Hareketi'nin dayandığı 5 ilke şunlardı:

1. Birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşılıklı saygı ilkesi
2. Karşılıklı saldırmazlık ilkesi
3. Karşılıklı olarak içişlerine karışmama ilkesi
4. Eşitlik ve karşılıklı menfaat ilkesi
5. Barış içinde bir arada yaşama ilkesi

Birtakım ilkelerle karşı karşıya kaldığımızda, her zaman olduğu gibi, şüpheciliğe alan açmış oluruz. Çoğunlukla bir hareket veya kurum kendi ilkelerini ilan etti mi, onları ihlal etmeye –en azından hafifletmeye– başlar. Teknik açıdan bağlantısız olmasına rağmen, Soğuk Savaş sırasında Sovyetlerle ittifak kuran Küba'yı düşünelim mesela, veya Çin'e karşı verdikleri savaşta Sovyetlerle müttefik olan Hindistan'ı. Bağlantısızlar Hareketi'nin geleceği açısından belirleyici olan bir an 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı istilası sırasında geldi; hareketi ortadan ikiye bölen bir saldırganlık edimiydi bu: Hareketin bir yarısı eylemi destekliyor, diğer yarısıysa karşı çıkıyordu. Hareketin o yıl Havana'da gerçekleştirilen toplantısında Jamaika Başbakanı Michael Manley bu fikir ayrılığına değinmekle birlikte, emperyalizmle savaşmak için Bağlantısızlar Hareketi'yle Sovyetler Birliği arasında bir ittifak kurmayı önerdi. "Kendimize komünist, sosyalist veya hümanist, ya da sadece ilerici diyebiliriz, ama [bunların] hepsi emperyalizm karşıtıdır," diye belirtti.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, özellikle de kurucu üye olan Yugoslavya'nın dağılmasının ardından hareket zaten düşüşteydi, *raison d'être*'ini* kaybetmekteydi. Şaşırtıcı sayıda ülkenin (yüz yirmi ülke) katılımına rağmen, değişen dünyada kendisini yeniden tayin edip amacını yeniden icat edecek motivasyonu yoktu. Devletlerden değil de hareketlerden oluşan ulusaşırı bir hareket olan Dünya Sosyal Forumu'nun zayıflamasında olduğu gibi, Bağlantısızlar Hareketi'ndeki temel sorun da örgütün boyutu, üyelerin siyasi çıkarlarının ve gündemdeki konuların çeşitliliğiydi. Hareket sendeleyerek de olsa devam etse de, son on yılda uluslararası meselelerin hiçbirine dair tatmin edici bir eylemde bulunamadı. Bağlantısızlar Hareketi'nin Eylül 2016'da Venezuela'nın ev sahipliği yaptığı 17. zirvesinde hareketin geçersiz hale geldiği iyice belirginleşti. 2012'de Tahran'da gerçekleştirilen bir önceki zirveye yaklaşık otuz beş devlet başkanı katılmışken, 2016'da bu sayı sadece ondu. Bağlantısızlar Hareketi'nin ABD'nin dış politikasını

* (Fr.) Varoluş sebebi. – çn.

eleştirme, sürdürülebilir kalkınmayı ve Küresel Güney ülkeleri arasındaki işbirliğini destekleme gibi konulardaki mevcut konumu, İşgal hareketlerinden Yeni Yeşil Düzen'i savunan ilerici ABD demokratlara ve Britanya'daki İşçi Partisi'ne değin tüm modern ilerici gruplara da atfedilebilir. Ki bu grupların son birkaç on yılda yarattığı etki Bağlantısızlar Hareketi'nin toplam etkisinden daha esaslı olmuştur. Sebeplerden biri Bağlantısızlar Hareketi'nin, farklı hareketlerden değil devletlerden mürekkep olmasıdır. Yani örgütsel yapısı farklı ülkelerin yönetici sınıflarının çıkarlarının güdümündedir ki bu ülkeler Soğuk Savaş bittikten sonra en temel tarafsızlık ilkeleri konusunda bile fikir birliğine varamamıştır.

Bağlantısızlar Hareketi'nin başarısızlığı, bugün bizim açımızdan hayati önem taşımaktadır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, üç sistemin birlikte mevcudiyetinin sonunu getirdi: Batı sosyal demokrasisi (Almanya, Fransa, ABD), komünizm (Sovyetler Birliği), bağlantısız (tarafsız) devletler. Günümüzde sermayeye tabi olan bir dünyada ihtiyacımız olan şey yeniden şekillendirilmiş bir bağlantısızlar hareketidir – odağını sermayenin her türlü işgal ve tahakküm biçimiyle mücadele etmeye kaydıracak bir hareket. Fakat bu yenilenmiş bağlantısızlar hareketi, geçmişteki benzer hareketlerin ve şu an ismen mevcut olanın aksine, yalnızca devletlerden oluşmamalıdır (henüz o kadar fazla ilerici devlet yok). Yunanistan'daki alternatif pazarlardan tiyatro, sinema ve meydanlardaki işgallere, yatay işletilen hareketlere kucak açacaktır bu hareket; mevcut ilerici siyasi partilere ve belediyecilik hareketlerine de. Yani başlıca iktidar blokları veya ulus-devletlerle saf tutma düzeyinde kalmayacaktır. Her şeyden evvel, sınır tanımayan sermayenin iktidar bloklarına karşı ittifak oluşturacaktır. Bizzat küresel kapitalizme karşı ittifak oluşturacaktır.

Çoğunlukla gelişmekte olan ülkeler ve Küresel Güney ülkelerinden oluşan esas Bağlantısızlar Hareketi'nin aksine, yeni küresel direniş ve özgürleşme hareketinin en gelişmiş kapitalist ülkelerde (ABD, Almanya, öte yandan da Rusya, Çin, Kore ve diğerleri) sağlam payandalara (hareketler, sendikalar, kurumlardaki sorunları

ifşa edenler, siyasi partiler, hükümetler) niçin ihtiyaç duyacağının cevabıdır bu da. Bu yeni hareket faaliyetlerini yıllık toplantılarla, bağlantılar kurmayla, tebliğlerle sınırlamayacaktır. İnsanlığın karşılaştığı hayati önemdeki tehditlerin (ekolojik felaketler, göç, kapitalizme tabi kılma, tekno-totalitarizm) üstesinden gelerek çözüme kavuşturabilecek somut ve eşgüdümlü yerel, ulusal, ulusaşırı faaliyetler üstlenecektir.

Bu hatlarda ilerleyen bir harekete acilen ihtiyaç vardır. 2008 krizine yönelik uzun vadeli cevap Wall Street İşgali ve Gezi Parkı, Öfkeliler veya Black Lives Matter gibi hareketlerle, Bernie Sanders ve Jeremy Corby gibi isimlerle sınırlı kalmadı. Kapitalizmin iç çelişkilerini çözmede neoliberal müdahalenin kaçınılmaz başarısızlığıyla birlikte, son on yıllarda sadece otoriter kapitalizmin yükselmesine (Erdoğan ve Putin, Trump ve Narendra Modi) tanıklık etmedik; çok daha fazla tehlike arz eden, belki de en iyi ifadesini Britanyalı tarihçi, aktivist Tarık Ali'nin "aşırı merkez" [*extreme center*] kavramında bulan bir olguya da tanıklık ettik.[36]

Bugün gördüğümüz şey alenen faşist siyasi partilerin yükselmesinden ziyade bütün siyasi manzaranın, (tarihsel revizyonizm ve yabancı düşmanlığı yapan) "Faşist Enternasyonal" ile (sağlık hizmetleri ve eğitimi özelleştirip borç temelli ekonomiyi artıran) "Neoliberal Enternasyonal"in birbirini pekiştirdiği bir "aşırı merkez"e dönüşümüdür. Neoliberalizmin 2007-2008 mali krizinin üstesinden gelememesi yükselişe geçen Faşist Enternasyonalin güçlenmesine elverişli bir zemin hazırlayarak bu sorunu derinleştirmiştir. 1920'lerin son yıllarındaki buhran nasıl faşizm ve Nazizm'in yükselmesinin önünü açtıysa, Angela Merkel'in siyaseti de (kâh mültecilere karşı aldığı tavır kâh Euro bölgesi krizini çözmeyi becerememesi) Alman Alternative für Deutschland Partisi'nin yükselmesinin önünü açmıştır. Fransa'nın eski Başbakanı Hollande'ın 2008 krizine neoliberal müdahalesi de Le Pen'in önünü açmıştır. Krize neoliberal bir karşılık verip Hillary Clinton'ı Bernie

36. Tarık Ali, *The Extreme Centre: A Warning* (Verso, 2015).

Sanders'a tercih ederek Donald Trump'ın önünü açan da bizzat Demokratlardı.

Öyleyse mevcut durumla yüzleşirken, durmaksızın önümüze atılan tercih yapma dayatmasının –kapitalizm mi, faşizm mi (Hillary Clinton mı, Donald Trump mı; Merkel mi, Alternative für Deutschland mı; Macron mu, Le Pen mi)– bünyesinde barındırdığı yanlış ikilemi fark edip ötesini görebilmemiz gerekir. Kötü vaziyetimize çıkış olabilecek hakiki radikal müdahale, bizi madalyonun iki yüzü arasındaki bu tercihlerin ötesine taşıyacak "üçüncü bir seçenek" yaratmada bulunabilir ancak. Soğuk Savaş sırasında Doğu Bloğu'nda anlatılan meşhur bir Ermeni fıkrasını anımsamamız lazım. Bir dinleyici Erivan Radyosu'nu arayıp sorar: "Hangi çay daha iyidir? Çin çayı mı, yoksa Sovyet çayı mı?" Cevap gecikmez: "Süper-güçleri karşı karşıya getirecek olaylara karışmayı bırak da kahve iç."

Bağlantısızlar Hareketi'nin felsefesi özetle buydu. Aynısı bugün de geçerlidir: Bizleri Üçüncü Dünya Savaşı'nın eşiğine, ya da en iyi ihtimalle mevcut istisna halinin sonsuzca uzatılmasına götüren Kemer Sıktırma Enternasyonali ile Faşist Enternasyonal arasında tercih yapmak yerine her ikisine de etkili biçimde karşı koyacak küresel bir hareket oluşturmamız lazım. Hakkıyla küresel olan ilk topluluğu yaratmamız lazım.

10. Gelecekten Gelen Şiir

Küresel bir özgürleşme hareketi –sınırların, ulusal kimliklerin ötesinde işleyecek, neoliberalizm ile faşizm arasında tercih yapma dayatmasının yanlış ikiliğinin ötesine geçecek bir hareket– oluştururken yararlanabileceğimiz, tarihsel ve çağdaş sayısız ilham verici örneğimiz var. Fakat günümüz için, yeni bir isme ve dile sahip, geçmişi hatırlayan fakat hatalarını tekrarlamayan böyle ulusaşırı bir özgürleşme hareketi geliştirmek istiyorsak, ilhamımız gelecekten gelmelidir.

Bu kronolojik paradoks en iyi Karl Marx tarafından, 1852 tarihli *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* çalışmasının ilk sayfalarında özetlenmiştir. Burada 18. yüzyılın burjuva devrimleriyle kendi dönemindeki proleter devrimleri mukayese etmektedir:

> On dokuzuncu yüzyılın toplumsal devrimi, şiirini geçmişten değil, yalnızca gelecekten çıkarabilir. Geçmiş hakkındaki tüm boş inançlardan sıyrılmadan, kendisini başlatamaz. Eski devrimler, kendi içeriklerini bastırmak için, dünya tarihine ilişkin anılara gereksinim duyuyordu. On dokuzuncu yüzyılın toplumsal devrimi, kendi öz içeriğine ulaşmak için, ölülere kendi

> ölülerini gömdürmek zorunda. Orada söz içeriği aşıyordu, burada içerik sözü aşıyor.[37]

Marx "şiir" derken neyi kastetmişti? Doğrusu, bizim terimi genelde anladığımız şekilde şiirden bahsetmiyordu, daha ziyade Eski Yunancada bir şeyi vücuda getirmek anlamında "üretmek" anlamına gelen *poiein* fiilinden türetilmiş *poiesis*'den bahsediyordu. Bizzat Marx bu anlamda gelecekteki devrimlerin şiirini dört yıl önce, *Komünist Manifesto*'sunda zaten icat etmişti. Fransız filozof Étienne Balibar'ın gösterdiği üzere, Marx başka bir şey daha yapmıştı.[38] Felsefenin en eski tabularından birini, Aristoteles'in ("yapmak" anlamına gelen *prattein*'den türemiş) *praxis* ile *poiesis* arasında yaptığı radikal ayrımı yıktı. Marx'ın formülasyonu Balibar'ın ifadesiyle bir "devrimci tez"dir, çünkü *praxis* ile *poiesis*'in birbirinden önceliği yoktur artık. Daha ziyade *praxis*'ten *poiesis*'e, *poiesis*'ten de *praxis*'e geçilmektedir durmaksızın. Başka bir deyişle, yeni toplumsal devrim kendi şiirini gelecekten almak zorundaysa, gelecekteki devrimin içeriği de aynı anda hem *poiesis* hem *praxis* olarak işleyen şiirden oluşabilir ancak. Eylemin (*praxis*) şu anda gerçekleştirilen, gelecekten gelen edimler vasıtasıyla yeni bir yaşam ve toplum yaratımını vücuda getirmesi (*poiesis*) gerekir.

Geçmişten alınan şiirin sorunu tam olarak şudur: Geçmişten ödünç alınır. Luther'in Protestan devrimi havari Paul'e gönderme yapmıştı; Fransız burjuva devrimi Eski Roma uygarlığına (eşitlik, özgürlük, kardeşlik ideallerine); Haiti devrimi Fransız Devrimi'ne, sonuncu ama bir o kadar önemlisi, günümüzdeki yeni sol partiler geleceğe yönelik çok daha radikal bir şey önererek geleceğe cevap vermek yerine, 20. yüzyıl sosyal demokrasisinden (refahın yeniden bölüşümü, kademeli vergilendirme vb.) ilham almaktadır. Geçmişe çevrilmiş gözlerle geleceğe girmek yerine, hakikaten yeni olan bir toplumsal devrim,

37. Karl Marx, "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i" *Fransız Üçlemesi* içinde, çev. Erkin Özalp, Yordam Kitap, s. 151-152.

38. Étienne Balibar, *Marx'ın Felsefesi*, çev. Ömer Laçiner, İletişim, 2014.

içeriğini gelecekten almalıdır. Benjamin'in "Tarih Kavramı Üzerine" metninde anımsattığı gibi, Temmuz 1789'da Paris'teki mücadelenin ilk akşamında insanların eşzamanlı ve birbirlerinden bağımsız bir şekilde şehirdeki farklı saat kulelerine ateş etmelerinin sebebi budur. Yeni devrim –gerçek anlamıyla– kendi zamanını yaratmalıdır.

Tam da burada Benjamin'in zaman mefhumuna dönmek gerekir:

> Bir geçiş olmayan, zamanın onda durduğu ve onun tarafından üstlenildiği bir bugün kavramı, tarihsel maddeci için vazgeçilemezdir. Çünkü bu kavrayış, tam da onun kendisi için tarih yazmakta olduğu bugünü tanımlar. Tarihselcilik "ezeli ve ebedi" bir geçmiş sunar; tarihsel maddecinin geçmişle ilişkisi ise tekil ve benzersiz bir yaşantıdır. Tarihsel maddeci, tarihselcilik batakhanesindeki "evvel zaman içinde" adlı fahişeyle gücünü tüketmeyi başkalarına bırakır. Sahip olduğu kuvvetlerin efendisi olarak kalır: Erkekliğini tarihin sürekliliğini parçalamaya saklar.[39]

Fransız Devrimi'nin mensupları kendi eylemlerinin çağdaşı olmamışlardır hiç, çünkü onlar geçmiş özgürleşme anlarının sunduğu "giysi"nin içine zorla girerken (mesela Roma "cumhuriyetçisi" veya "spartakisti" gibi sözcük seçimleri ya da eşitlik, özgürlük, kardeşliğin başarılı olduğu Roma mitlerine başvurular)[40], yeni devrimciler tarihin şimdisinde ikamet etmelidir; Benjamin'in XIV. tezinde *die Jetztzeit* ("şimdi'nin zamanı" veya "şimdi ve burada")* olarak adlandırdığı anda. İlhamımızı gelecekten almak için geçmişin tatlı sözlerinden sakınmamız lazım: Geleceğe girmek için bugünün saatlerine ateş etmemiz lazım.

39. Walter Benjamin, "Tarih Kavramı Üzerine", *Son Bakışta Aşk* içinde, haz. N. Gürbilek, çev. Nurdan Gürbilek-Sabir Yücesoy, Metis, 2012, (6. Baskı), s. 47-48. [Çeviride ufak bir değişiklikle –çn]

40. Bu hususa dair daha fazla detay için bkz. Louis Althusser, *Machiavelli and Us*, Verso, 2011, s. 50.

* Benjamin'in "Tarih Kavramı Üzerine" başlıklı metninin çevirmeni Nurdan Gürbilek ve Sabir Yücesoy, metne düşülen bir dipnotta *Gegenwart* (şimdiki zaman) ile *Jetztzeit*'ı (şimdi'nin zamanı) birbirinden ayırmıştır: *Son Bakışta Aşk*, s. 47, dipnot. –çn

Benjamin'in de Marx'ın *18 Brumaire'i*'nde kullandığı örneğin aynısını kullanarak Fransız Devrimi'ne "kendisini eski Roma'nın tekrarı olarak görmüş" ve "tıpkı modanın eski giysilere başvurması gibi eski Roma'ya başvurmuş" bir devrim olarak gönderme yapmasına şaşmamak gerek. Bu tarz bir devrim Benjamin'in güzel tarifiyle, "bir kaplanın geçmişe sıçrayışı"yken (zira "bu geçmişe sıçrayış, kuralları hâkim sınıfın belirlediği bir arenada gerçekleşir"), yeni devrimin "tarihin geniş ufku"na bir sıçrayış yapması, oyunun kurallarını kendisinin belirlemesi lazım gelir. Bu bakımdan *Jetztzeit* askıda olan zamandır, bir çeşit "başlangıç anı"dır.[41]

Günümüzde, faşizmin dünyanın her yanında farklı giysilere bürünmüş halde yeniden dirilişine tanıklık ederken, kendimizi de benzer bir durumda bulmaktayız. Geçmişe çevrilmiş gözlerle geleceğe giremeyiz; şu ezici nedenle: Refahın yeniden bölüşülmesi, sosyal demokrasi veya geleneksel protesto ya da parti siyaseti üzerine ılımlı önerilerle dünyanın sorunlarına çözüm getirilemez. Geçmişten bir şeyler çıkaramayacağımız veya çıkarmamamız gerektiği anlamına gelmez bu tabii. Tam aksine, geçmiş ve onun gerçekleşmemiş imkânlarıdır geleceğin barındırdığı imkânların göstergesi olan.

Fakat "tarihin geniş ufku"na bu mühim sıçramayı yapmamız için şimdi'nin zamanında edimde bulunmamız ve yaşamamız gerekir. Bunun anlamı, olayların akışını takvim yapraklarındaki tarihlerin birbirini izleyişi gibi safi çizgisel ve kronolojik olarak yorumlayan, tarihi *kronos* olarak anlayan tarihselci anlayıştan tek kalemde kopmak gerektiğidir. Benjamin'in bize öğrettiği şey bu anlayışın tam tersine tarihin *kairos* olarak anlaşılmasıdır: Açık, tamamlanmamış bir süreç olarak zaman. Bu demek oluyor ki –dönüp dolaşıp aynı yere geldik– 1944'te BBC'nin Vis'te kaydettiği "işgal altındaki Avrupa'dan gelen ilk ses" geçmişten gelen bir sesten ibaret sayılmayabilir, gelecekten gelen bir ses olarak anlaşılabilirmiş.

41. Walter Benjamin, "Tarih Kavramı Üzerine", *Son Bakışta Aşk* içinde, haz. N. Gürbilek, çev. Nurdan Gürbilek-Sabir Yücesoy, Metis, 2012, (6. Baskı), s.47. [Çeviride birkaç değişiklikle –çn.]

Bir hareket dağıldığında veya bir yoldaş –belirli bir mücadele ve kanaat üzerinden bağ kurduğunuz, sıradan arkadaşlığın ötesine geçtiğiniz biri– öldüğünde, mücadele devam ettiği, kararlılık serpildiği sürece hiçbir şey kaybedilmemiştir. Fakat o acı ânında, sanki yoldaşlarımız ve mücadeleleri hâlâ bizimleymiş gibi daha da güçlü bir şekilde devam etmeye mecalimiz kalmamışsa her şey kaybedilebilir. Fiziksel olarak artık aramızda olamasalar da, kararlılık ve direniş kıvılcımını geleceğe taşımamız, yeniden diriliş fırsatını doğurur. Mesele sadece hatırlamak değildir, yoldaşlar ve verdikleri mücadele buradaymışçasına, şimdi'nin zamanında yaşamak, onlarla şimdi ve burada tartışmak, gerekirse ağız dalaşına girmek, düşünmek, eğlenmek, gülmek, birlikte oynayıp birlikte hayal kurmaktır – tüm bunları geçmişte yaşananların sonsuza dek bitip gitmiş olduğunu söyleyen hâkim fikri ve bizzat zamanın kendisini yapıbozumuna uğratarak yapmaktır. Mücadelenin zamansallığını *kronos*'tan, yani olayların öylece arka arkaya dizilmesinden ibaret olmayan (Paris komünü, Fransız Devrimi, Ekim Devrimi, kölelik karşıtı hareket, Wall Street İşgali ve diğer işgal hareketleri, Yunan Baharı, Tahrir, Partizanlar); geçip gitmiş değil şimdi ve burada olan başka bir mekân, başka bir zaman, başka bir gerçeklik olarak anlamamız lazım. Geçmişin gerçekleşmemiş imkânları ancak şimdiyi değiştirerek yeniden etkinleştirilebilir. Gelecek de bu yenice şekil almış olan şimdi dahilinde yaratılabilir.

Fakat "Zaman doldu!" Sadece geçmiş yüzyılın ütopyalarının ortadan kaybolduğu değil hiçbir büyük anlatının olmadığı bir çağda yaşadığımız hatırlatılıyor bize durmaksızın – tek bir istisnayla: "Başka alternatif yok"; *par excellence** bir negatif anlatı. Şimdi'nin zamanında ikamet etmek yerine kusurlu bir "şimdicilik"te ikamet etmekteyiz. Enzo Traverso şimdiciliği kısa ve öz olarak şöyle tanımlamıştı; "'yakayı bırakmayan bir geçmiş' ile icat edilemez ya da öngörülemez (felaket yönü hariç) bir gelecek arasında; üstesinden

* (Fr.) Kusursuz. –çn

gelinemeyen bir geçmiş ile esirgenmiş bir gelecek arasında askıda kalmış bir zaman."[42]

"Zaman dolduğuna" göre, Franz Kafka'nın "Küçük Hayvan Masalı"ndakine benzer bir çıkmaza mı giriyoruz kaçınılmaz olarak, yoksa Walter Benjamin'in *Einbahnstrasse*, tek yön olarak adlandıracağı bir yola mı? Jean-Jacques Rousseau 1762 tarihli *Emile*'inde geçen kâhince bölümde, "kriz durumuna ve devrimler yüzyılına yaklaşıyoruz" diyebildiyse, günümüzdeki görüntünün bunun tam tersi olduğunu kabul etmemiz gerekmez mi? "Eli kulağında devrimlerin değil de tükenmiş fikirlerin söz konusu olduğu, yahut –biraz farkla– başarısızlığı devrimlerin tek olası sonucu haline getiren, dolayısıyla da devrimlerin tarihsel anlamını ve siyasal etkililiğini ortadan kaldıran unsurların biriktiği" bir yüzyıl.[43]

Başka bir deyişle, gelecek feshedilmişse, zaman sahiden dolmuşsa, ilhamımızı gelecekten gelen şiirden nasıl alabiliriz ki? Gelecekten gelen şiiri nasıl okur nasıl yazarız?

Cevabı aynı anda hem basit hem karmaşık: Bunu ancak mevcut durumda şu anda, şimdi'de yapabiliriz. Fakat kapitalist şimdicilikle karıştırılmamalı bu, ne geçmişin ne de geleceğin anlamı vardır şimdicilikte; "yalan haber" ve tarihsel revizyonizm, gerçeklikle kurgu arasındaki neredeyse tüm ayrımları silmiştir zaten. Geçmişin imkânlarının (işgal altındaki Avrupa'dan gelen ilk ses, Arap Baharı ve Yunan Baharı, Black Lives Matter, *Gilets jaunes* ve dahasına kadar, gerçekleştirilen protesto ve işgaller) *gewesene* ("olup bitmiş") bir şey olarak değil *kairos* olarak yani geniş/açık, tamamlanmamış bir tasarı olarak yeniden su yüzüne çıktığı an, işte tam bu özgül andır (*Jetztzeit*).

Fakat yine aynı ses: "Zaman doldu!" Dört nala gelen faşizmin (ABD'den Avrupa ve ötesine) ve kapitalist tahribatın (doğal kaynaklar ve insan kaynağının vahşice kökünün kurutulmasından nükleer

42. Enzo Traverso, *Left-Wing Melancholia*, Columbia University Press, 2016, s. 8.

43. Étienne Balibar, "The Idea of Revolution: Yesterday, Today and Tomorrow": http://blogs.law.columbia.edu/uprising1313/etienne-balibar-the-idea-of-revolution-yesterday-today-and-tomorrow/?cn-reloaded=1

savaşa veya ekolojik mahşere) ayak sesleri bizi dürtüyor. Geleceğin feshedilmesine verilecek paradoksal görünen cevap yine şimdidir. İlk bakışta mantığa aykırı gibi gelse de uygarlığın kaçınılmaz çöküşüdür devrimi –bugün hiç olmadığı kadar– kaçınılmaz kılan. Devrim olmazsa hiç şüphesiz, dünyanın sonu gelmiş demektir.

Fransız filozof Maurice Blanchot'nun Soğuk Savaş'ın tırmandığı dönemde, 1964'te yayımlanmış pek bilinmeyen metni "The apocalypse is disappointing" [Kıyamet heves kırar], şaşırtıcı bir cevap sunuyor. Blanchot'nun metninin (Kubrick'in aynı tarihli *Dr. Garipaşk ya da Endişelenmeyi Bırakıp Bombayı Sevmeyi Nasıl Öğrendim* filmiyle çok paralel) önemi Sloven filozof Alenka Zupančič tarafından geçtiğimiz yıllarda yeniden keşfedildi. Blanchot'nun temel argümanı şuydu: "Bomba"* tehdidi (ana gösteren) ve yarattığı topyekûn yok olma ihtimali, sonsuza dek kaybedilebilme veya ortadan kaybolma ihtimali olan bir "bütün" (dünyanın bütünü) fikrinin doğuşuna yol açmıştır.[44]

Belki soracaksınız, neden günümüzdeki krize ışık tutabilsin bu? Çünkü bu bütün hissi olmadan çıkış da olmaz. Kıyamet, somut bir içeriği ve biçimi olan fark edilebilir bir bütün bulunamadığı için heves kırıcıdır. İnsanlar ortak bir tehdit (ölümcül kasırgalar, terör saldırıları, mülteci krizleri, ekolojik felaketler ya da insanlığın topyekûn yok oluşu) karşısında birbirine kenetlense de henüz *küresel topluluk* şuurundan bahsedemeyiz. Bomba'dan sonra doğan bir kısmımızın ilk kez 21. yüzyılın başlangıcında farkına vardığı bu bütün (bütünlük) ortadan kaybolmak üzeredir, ki henüz bir insanlık topluluğu bütünlüğü haline de gelememiştir.

Blanchot'nun marifeti, diyor Zupančič, şu Hegelci dolambaca dayanmaktadır. Kıyamet fikrinin kabul ya da reddedilmesi değil, tam olarak kıyametin kaçınılmazlığıdır öngörülebilir bir devrimin temelini oluşturan (kıyameti gelecekteki önlenemez bir olay olmaktan çıkarıp şu anda kaçınılmaz hale gelmiş bir şeye dönüştürme

* Burada "bomba"dan kasıt atom bombasıdır. –çn

44. Alenka Zupančič, "The apocalypse is disappointing", yayımlanmamış müsvedde.

suretiyle, ancak devrim kıyametin önüne geçebilir). İnsanlığın şu sıralar karşı karşıya olduğu küresel tehditler, bize geleceğin küresel topluluğunu inşa etme fırsatını sunar. İnşa etmeyi beceremediğimiz bir şeyi (bütünlük) kaybedeceğimiz için kıyamet heves kırar. Fakat bizzat kaybetmenin eşiğinde olduğumuz şeyi yaratabilirsek, en nihayetinde sonun önüne geçebiliriz.

> Bu sorunlu olay bize ne öğretmektedir? Şunu: Bütünlüğüyle insan türünü sorunsallaştırabildiği ölçüde, bu olay aynı zamanda bütünlük fikrini de belirgin biçimde ortaya çıkarmış ve ilk kez ufkumuzda görünür kılmıştır – doğuyor mu batıyor mu bilemesek de, bir güneş gibidir bütünlük fikri; ayrıca negatif bir güç olarak da olsa artık elimizdedir. Bu da *Tinin Fenomenolojisi*'nin önsözünde eşsiz bir şekilde tasdik edilir: Anlama yetisinin gücü mutlak bir olumsuzlama gücüdür; anlama yetisi ancak ayrıştırmanın itici gücü sayesinde, yani yıkım –çözümleme, fizyon– sayesinde bilir; aynı zamanda da yıkılabilir olanı bilir sadece ve ancak onun kesinliğinden emindir. Anlama yetisi vasıtasıyla, nihai yok oluşun vuku bulması için yapılması gerekeni harfiyen biliriz, ama vuku bulmasının önüne geçmek için başvurulması gereken kaynakları bilmeyiz. Anlama yetisinin bize verdiği şey felaketin bilgisidir; kesin felaket beklentisi vasıtasıyla önceden bildirdiği, önceden gördüğü, kavradığı şey ise sonun gelebileceğidir. Dolayısıyla insanı bütüne götüren şey en başta anlama yetisidir, anlama yetisini bütüne götüren de olumsuzlamadır. Her tür bilginin emniyetsizliği, bütüne ilişkin bilginin emniyetsizliği de buradan gelir.[45]

Bu Hegelci kıyamet okuması *geleceğin şimdi* olduğunun farkına varmamıza olanak sağlar. Bütün adaları, ülkeleri viraneye çeviren feci kasırgaların kasvetli geleceğidir bu; ki Trump kasırgalara

45. age. [Zupančič'in sonradan yayımlanan makalesinde bu alıntının bir bölümüne yer verilmiştir. Alıntının tamamı için bkz. Maurice Blanchot, "Apocalypse is dissapointing", *Friendship* içinde, çev. Elizabeth Rottenberg,Stanford UP; 1997, s. 105. –çn]

Porto Rikolu kalabalığa kâğıt havlu atarak karşılık vermiştir.[46] Evet, insanların en temel demokratik haklarını talep etmek üzere toplandığı, güvenlik güçlerince acımasızca bastırıldığı totaliter gelecektir bu.

Peki, gündelik halimiz olan bu distopik gelecek ya bütüne dair kolektif, küresel bir farkındalık yaratır ve geleceği şekillendirmemize imkân tanırsa? Ya yaklaşan kıyamet bir *fırsat* haline gelir ve (tehdidin artık sadece Bomba değil, pek çok küresel tehdidin toplamı haline gelmesinden beri) belki de ilk kez insanlığın bir bütünlüğü, ***bütün***ü oluşturduğunu anlamamıza olanak tanımanın yanı sıra, şu ankinden bambaşka bir ***küresel topluluk*** yaratmamıza imkân tanırsa? Peki ya zorunlu olarak *gelecekten* (*aus der Zukunft*)[47] gelen bu "bütünlük avatarı" halihazırda kıyametin önüne geçmek için gerçekten elimizdeki tek fırsatsa?

Her ne kadar kulağa paradoksal gelse de, tahrip edici kasırgaların 2017 Eylül'ünde Karayipler'i vurması bizim için fırsattı, aynı ay Meksika'yı vuran büyük depremler bizim için fırsattı; dünyanın öte yanında bağımsızlık oylamasına gidilmesi konusunda demokratik haklarını talep eden Katalonya halkının polis ve kolluk kuvvetlerince bastırılması da bizim için fırsattı. Dünyanın her yanında mantar gibi türeyen faşist hareketler, duvarlar, gözaltı merkezleri için de geçerli bu; Facebook-Cambridge Analytica ifşaları için, Suriye ve Yemen'deki savaş için, mülteci krizi için, Avrupa'daki rekor hava sıcaklıkları ve mikroplastiklerle dolup taşan denizler için de geçerli. Bu olayların her biri, felaket dolu kaçınılmaz bir gelecekten gelen acil çağrıyı temsil etmişti – bu trajik olayların (Porto Riko'dan Florida'ya, Hamburg'taki polis zulmünden Katalonya'dakine, Budapeşte'de yükselen faşizmden Charlottesville'dekine) her birini bir bütünün parçası olarak algılayıp sağaltacak bir ***küresel topluluk*** yaratmayı beceremediğimiz takdirde kaçınılmaz olan bir gelecek.

46. "Trump tosses paper towels into Puerto Rico crowd" [Trump Porto Riko'da kalabalığa kâğıt havlu fırlattı], CNN, 3 Ekim 2017.

47. Marx'ın "*Poesie aus der Zukunft*" ("gelecekten gelen şiir") ifadesi, 1852 tarihli metni *18 Brumaire*'den alınmıştır.

Fakat şeytanın avukatı "Zaman doldu!", "Şimdi doğru edimde bulunmazsan her şey yıkıma uğrayacak!" uyarısıyla geliyor gene. Tam da sakınmamız gereken şeydir bu. Sahte şimdiyi *Jetztzeit* olarak şimdiden ayırt etmek lazım her zaman. Katıksız şimdicilik (sahte şimdi veya sahtenin şimdi halini alması) hızla yayılan yalan haberler, gerçek zamanlı siyaset, gösteri toplumu tarafından şimdinin yeniden üretilmesine dayanırken; *Jetztzeit,* yani şimdi ve burada ise, olasılık ve imkânları kaçınılmaz olarak daraltan bir zaman fikrini dayatıp uygulatan zamansal totalitarizmin yapıbozumuna ve yıkımına dayanır. Şimdi edimde bulunmak kendi geleceğimizin koşullarını yaratmak demektir, geçmişte yazılmış bir senaryoyu takip etmek değil: Şimdiki zamanda bir çatlak yaratmak, kapitalist zamansallığın dayatmasını, iktidarın ritmini bozmaktır.

Zamanın bu şekilde altüst edilmesine güzel bir örnek, 1995 Mayıs'ında Zapatista'nın Meksika hükümetiyle müzakereleri sırasında gerçekleşti. Hükümet yetkilileri Zapatistalara bir teklif yapıp hemen cevap beklemişti. Gel gelelim Zapatistalar topluluklarıyla görüşmeleri gerektiği için cevap vermelerinin biraz zaman alacağını söyledi: "Yerliler olarak anlama, karar verme, uzlaşıya varma ritimlerimiz, yöntemlerimiz var." Hükümet temsilcileri Zapatistaları gırgıra almaya başladı. "Niye öyle dediniz anlamadık, görüyoruz ki Japon saatleri takıyorsunuz, nasıl oluyor da yerli saat taktığınızı söylüyorsunuz, yoksa Japonya'dan mı geliyor sizin yerli saatleri?" Zapatistalar şöyle cevap verdi: "Öğrenmemişsiniz. Bizi tersten anlıyorsunuz. Zamanı kullanırız biz, saatleri değil."[48]

Benjamin'in *kronos*'a karşı verdiği mücadelenin, daha doğrusu kronolojik ve çizgisel olaylar dizisi olarak zaman fikrine, tüm güçlerin en güçlüsüne (zamana) karşı verilen mücadelenin yapıbozumunun başka bir mizansenidir bu. Tabii, diyeceksiniz ki kapitalizmin teknolojik ve ontolojik ivmesi, zamanın topyekûn sömürgeleştirilmesi kaçınılmaz olarak Meksika'daki Zapatistalardan Vis adasına ve Vis'in felsefesi

48. Anekdot şuradan: Jen Couch, "Imagining Zapatismo" [Zapatismo'yu Tahayyül Etmek], *Communal/Plural*, 9 (2), 2001, s. 249.

pomalo'ya dek, kapitalist zamansallığın en uzak sınırında yaşayanları da etkileyecek.

Zapatistaların buna da bir cevabı var. 2017'nin Nisan ayında Subcomandante Galeano (vaktiyle Subcomandante Marcos olarak da bilinirdi) San Cristóbal de las Casas'da bir ders vermişti. Güney Meksika eyaleti olan Chiapas'da yer alan bir kasabaydı burası, dersin başlığı da şuydu: "Giriş Niyetine: Kronometreler, Kıyamet ve Küçük Olanın Vakti". Hâkim kapitalist zaman kavramının tersine, Zapatistaların ve kapitalist zamansallıkta yaşamayan tüm diğer grup ve toplumların zaman kavramı, çoğu zaman "anakronistik" (Eski Yunancada kelimesi kelimesine "zamana karşı" demek), "çağdışı" veya "tembel"miş (Yunanlara yönelik bir stereotip) gibi algılanır. Subcomandante Galeano Zapatistaları kum saatine benzetir:

> Kum saatinin kısa sayımını tekrar tekrar yenilemesi gerekir, gerçi 15 dakikada bir güncelleme istemiyor, işlemek için telefonunuza gerek de duymuyor. Pek pratik ve rahat olmasa da tıpkı biz Zapatistalar gibi kum saatinin de avantajları var. Örneğin, kum saatinde akıp gitmiş zamanı, geçmişi görebiliyor, onu anlamaya çalışıyoruz. Yaklaşan zamanı da görebiliyoruz. Zapatista zamanı, kum saatinde zamanın akışını izlemeye odaklanmış bakışı idrak etmeden anlaşılamaz. Bunun içindir ki sadece bu seferlik siz hanımefendiler, beyefendiler, diğerleri ve ufaklıklar için "Bir şey bildiğin yok, Jon Snow" adını koyduğumuz bu kum saati modelini getirdik buraya.[49]

Subcomandante Galeano'nun usta işi ironisinden, Zapatista felsefesini bizim Batı diline Hollywood kültürünü kullanarak nazikçe tercüme edişinden etkilenmemek elde değil. İşte, hayatını zamanın kapitalist sömürgeleştirilmesine karşı savaşmaya adamış biri – anakronik açıklamalara sığınmak yerine *Game of Thrones*'dan bir alıntı kullanıyor. Özenle seçmiş bu alıntıyı: Yabani kız Ygritte, daha az evvel yaşayan

49. Subcomandante Galeano, "Prelude: Timepieces, the Apocalypse, and the Hour of the Small", 12 Nisan 2017: https://enlacezapatista.ezln.org.mx/2017/04/24/prelude-timepieces-the-apocalypse-and-the-hour-of-the-smallsubcomandante-insurgente-galeano/

yüzlerce dev görmesine rağmen "devlerin sonuncusu"yla alakalı bir şarkıya neden ağladığını soran Jon Snow'a, gerçek dünya hakkında çok az şey bildiğini söyler; tam bir yanlış anlama sahnesidir.

Subcomandante kum saatine niçin "Jon Snow modeli" dedi? Cevap Zapatista zamanını, yani kum saatindeki zamanı izlemeye odaklanmış *bakışı* idrak etmeden anlaşılamaz. Batılı, kapitalist zaman fikri her bir kum taneciğinin "geçmiş" dediğimiz şeyde birikmiş diğer anlara katılmak üzere kum saatinin dar boğazından geçtiği kısa âna dikkatimizi vermemizi talep ediyor. Ânı yaşamamızı emreden hâkim şimdiciliktir bu: Ardına bakma, çünkü "iki saniye öncesi"nin "yüzyıl öncesi"nden farkı yoktur; her şeyden önemlisi de yaklaşan âna bakmamaktır.

Bu hâkim şimdiciliğin aksine Zapatistalar, Subcomandante Galeano'nun dediği gibi,

> ... inatla, alışılmışa karşı çıkarak, sırf tam tersine olsun diye (ama kimseyi de gücendirmeden, zira herkesin fikri kendini bağlar) diğer tanelerin ortasında isimsiz bir şekilde duran, dar tünel yoluna girmek için sırasını bekleyen kum taneciğini analiz edip sorular soruyorlar; aynı zamanda da aşağıdaki taneciklere, "geçmiş" dediğimiz yerdekilere bakarak birbirlerine Sermayenin duvarları ve altta kalan çatlaklarla ilgili bu lanet sunumun bunlarla ne alakası olduğunu soruyorlar. Bizim de bir gözümüz kedide diğeri et kancasında, daha doğrusu köpekte; böylelikle kendisini korkudan azade, özgür bir *compañera* olarak hayal eden küçük bir kızın eşlikçisi olmaktan çıkan "kedi-köpek,"[50] eleştirel düşüncede bir analiz aracı haline gelir.[51]

50. Örtülü "kedi-köpek" ifadesinin ne anlama geldiğini (köken olarak "*con un ojo en el gato y otro en el garabato*" –kelimesi kelimesine "bir gözü kedide, diğeri et kancasında"– deyişinden gelmekle birlikte, aynı anda iki şeyden gözlerini ayırmamak anlamındadır) anlamak için, merhum Subcomandante'nin "Gözün baktığına doğru" başlıklı, âdeta bir bilimkurgu filmi için gelecekten gelmiş olabilecek senaryosuna göz atmamız lazım.

51. Subcomandante Galeano, "Prelude: Timepieces, the Apocalypse, and the Hour of the Small", 12 Nisan 2017: https://enlacezapatista.ezln.org.mx/2017/04/24/prelude-timepieces-the-apocalypse-and-the-hour-of-the-smallsubcomandante-insurgente-galeano/

Subcomandante'nin burada gözler önüne serdiği şeyin bir mücadele felsefesinden eksik kalır yanı yoktur, ki bizzat Zapatistalar için Zapatismo birçok mücadele arasındaki bir mücadele, belki diğer hepsinin ortasında yer alan ufak bir kum taneciğidir: Birçok kelimenin uygun düştüğü *gelecekten gelen şiir*dir: olmuşlar, olanlar, henüz doğmamış olanlar; hepsi. Mücadele, diyor Subcomandante Galeano, "hem bütüne hem parçalara dikkatinizi vermenizi, hazır olmanızı gerektirir çünkü son kum taneciği, sonuncu değil daha ziyade ilktir, kum saatinin çevrilmesi gerekir – bugünü değil dünü, ve evet haklısınız, yarını da içinde barındırdığı için".[52]

Başka bir deyişle, Zapatista'nın zaman anlayışı *kairos* anlayışıdır. Tüm farklılıkları ve sonuçlarıyla birlikte bütün özgürleştirici mücadelelerimizin –hem geçmiştekilerin hem de gelmekte olanların– bir ve aynı mücadele olarak algılanması gerektiği anlamına gelir bu. Velev ki kimi mücadeleler kum saatindeki bir kum taneciğinden ibaret görünüyor, gene de hep şunu hatırlamamız lazım: Bu kum taneciği bile çoktan bir dağ haline gelmiş olabilir aynı zamanda. Bu ona nasıl baktığımıza bağlıdır sadece. Şiirimizi nereden aldığımıza bir de.

52. age.

Teşekkür: *Yoldaşlar Olmadan Kitap Olmaz*

Adım Tümen. Çünkü sayımız çok.
(Markos 5:9)

Tek yazarlı olup da başkalarının sesinin bulunmadığı kitap yoktur. Tümen içinde, onlar olmasa bu ve daha nice gayretin mümkün olmayacağı mücadele, teori ve umut yoldaşlarım var: Noam Chomsky, Yanis Varoufakis, Slavoj Žižek, Aleksandra Savanović, Renata Avila, Julian Assange, Alfonso Cuarón, Alenka Zupančič, Franco "Bifo" Berardi, Samir Amin, Tarık Ali, Jelena Ostojić, Marko Pogačar, Jovica Lončar, Stéphane Hessel, Antonio Negri, Mladen Dolar, Michael Hardt, Saskia Sassen, Andrej Nikolaidis, Nikola Devčić-Mišo, Angela Richter, Maja Pelević, Sarah Harrison, Tonči Valentić, Boris Buden, Vedran Horvat, Nadežda Čačinovič, Igor Bezinovič, Sebastian Kaiser, Laurent de Sutter, Karl-Heinz Dellwo, Gabriele Rollnik, Ivan Ergić, Paul Mason, Maja Kantar, Vedran Velagić, Ivana Biočina, Slobodan Velikić, Pliketi Plok, Filip Balunović ve geçtiğimiz on yılda ortaya koydukları gelecek düşünceleri, deneyimi benim için değerli olan, gelecekte de öyle kalacak olan çok sayıda yoldaşım. Bu kitapta yer verilen birçok mesele, her zaman hepsinde uzlaşmasak da saf merak, hayal kurma keyfi –bir de değişen– dünyanın yol açtığı sayısız tartışmamız sırasında biçimlendi tam olarak. Sadece Hırvatistan'daki öğrenci

işgalinin ilk günleri (2009) ve Zagreb'deki Yıkıcı Festival'in organize edilişinde (2008-2013) değil, aynı zamanda eşyazarım Igor Štiks'le düşünüp yazma süreci de bizzat bu kitabın temellerini atan önceki iki kitabın yolunu açmıştı: *Pravo na pobunu* [Başkaldırma Hakkı] (Hırvatça, Fraktura, 2010) ve derleme *Welcome to the Desert of Post-Socialism. Radical Politics After Yugoslavia* [Sosyalizm Sonrası Çölüne Hoş Geldiniz. Yugoslavya'nın Ardından Radikal Siyaset] (Verso, 2014). Yugoslav Direniş Hareketi (NOB) ve Bağlantısızlar Hareketi'ni daha iyi anlamamı sağladığı için Yugoslavya'nın son dışişleri bakanı (1987-1991) ve 20. yüzyılın son büyük diplomatlarından biri olan Budimir Lončar'a şükran borçluyum; hafıza ve içgörüleri 21. yüzyılda bağlantısız/tarafsız bir jeopolitika hayal etmek için doğru bir ilham kaynağı olmayı sürdürmektedir. Al Jazeera belgeseli *Avrupa'nın Unutulan Sömürgesi*'ni (2017) çektiğimiz dönem Dan Davies ve Anson Hartford'la Avrupa'yı katedişimiz ve iniş çıkışlarla dolu sonu gelmez seyahatimizde tanıştığımız –aktivistlerden mültecilere– insanlar olmasaydı muhtemelen bu çaba şu anki noktaya varmayacaktı. Avrupa'da Demokrasi Hareketi'nin (DiEM25) inişli çıkışlı yolu ve iyimser olmayan umudun ve dostluğun bizi birbirimize bağlayan, sınır tanımayan siyaseti olmasaydı aynı itici güce ve aciliyet hissine de sahip olmayacaktı bu çaba. Başkalarının nezaket ve açıklığı olmadan olmuyor; bu kitap –ve daha başka önemli şeyler– Sandra Vitaljić olmasa mümkün olmazdı. Çoğu zaman gölgede kalanlar olmasa kitaplar da mümkün olmazdı – tesadüfen ya da değil, 2016 yazında tam da ben Vis adasında yeni davetlerden kaçınırken beni arayıp Penguin için bir kitap yazmaya davet eden editörüm Thomas Penn olmasaydı, bu kitap ortaya çıkacak mıydı, kim bilir. Getirdiği yorumlar, sebatkâr düzeltileri *Gelecekten Gelen Şiir*'e daha da açıklık ve kesinlik kazandırdı. Kajo, Čedo, Senko Karuza ve Vis adasında yaşayan daha başkalarıyla paylaştığım leziz yemek, şarap ve *rajika* olmasaydı bu kitap şiir yönünden –hatta umut yönünden de– eksik kalacaktı, *pomalo*'nun hakiki manalarını daha iyi anlamamı sağlayan bu insanlara teşekkür

ederim. Sonuncu ama bir o kadar önemlisi, Saša'da bulduğum aşkın radikalliği olmasa ne gelecekten gelen şiir olurdu ne tek bir cümle ne de umut.

Şarkı Listesi:
Müziksiz Devrim Olmaz

Anouar Brahem – ***Conte de l'incroyable amour***
Bertolt Brecht – ***An die Nachgeborenen*** (1939 tarihli kayıt)
Dubravka Jusić – ***El Shatt***
Rade Šerbedžija ve Vanessa Redgrave – ***Moj brat***
Đorđe Balašević – ***Računajte na nas***
Timber Timbre – ***Western Questions***
Кино – ***Кончитсялето***
Cigarettes After Sex – ***Apocalypse***
Darko Rundek – ***Apokalipso***
Ali Farka Touré ve Toumani – ***Diabate***
Tiken Jah Fakoly – ***Dernier Appel***
Klaus Kinski – ***Geheimnis der Jugend***
The Radio Department – ***Sloboda Narodu***
Rani Mraz – ***Triput sam video Tita***
Leonard Cohen – ***The Partisan***
Ν.Χικμέτ-Θ.Μικρούτσικος-Μ.Δημητριάδη – ***Μικρόκοσμος***
Miki Trifunov – ***Pjesma o zavođenju***
Daleka Obala – ***Sušac Blues***
Valentino Bošković – ***Adeyata***
Refused – ***New Noise***

Şarkı Listesi:
Müziksiz Devrim Olmaz

Anouar Brahem – ***Conte de l'incroyable amour***
Bertolt Brecht – ***An die Nachgeborenen*** (1939 tarihli kayıt)
Dubravka Jusić – ***El Shatt***
Rade Šerbedžija ve Vanessa Redgrave – ***Moj brat***
Đorđe Balašević – ***Računajte na nas***
Timber Timbre – ***Western Questions***
Кино – ***Кончится лето***
Cigarettes After Sex – ***Apocalypse***
Darko Rundek – ***Apokalipso***
Ali Farka Touré ve Toumani – ***Diabate***
Tiken Jah Fakoly – ***Dernier Appel***
Klaus Kinski – ***Geheimnis der Jugend***
The Radio Department – ***Sloboda Narodu***
Rani Mraz – ***Triput sam video Tita***
Leonard Cohen – ***The Partisan***
N.Χικμέτ-Θ.Μικρούτσικος-Μ.Δημητριάδη – ***Μικρόκοσμος***
Miki Trifunov – ***Pjesma o zavođenju***
Daleka Obala – ***Sušac Blues***
Valentino Bošković – ***Adeyata***
Refused – ***New Noise***

"İşgal mi? Aynen öyle, işgal. Şimdiki işgal ne dünya çapındaki faşist hareketler ve otoriter yönetimlerden ne de siyaset ve mekânın yeni duvarlar ve gözaltı merkezleriyle fiziken işgal edilmesinden ibaret. İstencin melankolisinde ve kötümserliğinde boğulan duygularımızın, arzularımızın ve hayal gücümüzün manen işgal edilmesi de söz konusu. Bugün yaşadığımız işgal, başka bir alternatif olmadığına, dolayısıyla bir geleceğin de olmadığına yönelik yaygın hisse –hatta gerçekliğe– dayanıyor."

Siyaset felsefesi alanında çalışan aktivist, yazar Srećko Horvat siyasi, ekonomik, ekolojik ve insani krizlerin kesişiminde kıyamet söylemleriyle sarmalandığımız günümüzde özgürleşmek için ulusal sınırları ve kimlikleri aşan, geçerliliğini yitirmiş uygulama ve söylemlerin ötesine geçen küresel bir örgütlenmeye ihtiyacımız olduğunu savunuyor.

Nazi işgalindeki Yugoslavya'nın partizan direniş hareketinden mülteci kamplarına, edebiyat ve sinemadaki distopik anlatılardan günümüz isyan hareketlerine uzanan bir anlatıyla içinde bulunduğumuz vahim durumu değerlendiriyor ve küresel düzeni kökten değiştirebilecek bir enternasyonalizmin manifestosunu sunuyor.

"[Horvat] çarpıcı vizyonuyla acil bir ihtiyacı ve erişilebilir bir hedefi işaret ediyor."

NOAM CHOMSKY

kolektifkitap.com

9 786052 205785